

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ & ΔΙΟΙΚΗΣΗ

**Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΑΞΙΩΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ
ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ (αρθρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ)**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ Ι. ΣΤΡΑΝΤΖΟΥ

(ΑΜ. 7114Μ071)

Τριμελής Επιτροπή

Χρ. Χριστοπούλου, Λέκτορας [Ε]

Α. Μπώλος, Επίκ. Καθηγητής

Δ.-Π. Τζάκας, Διδάκτωρ Νομικής

ΑΘΗΝΑ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	IV
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΟΙ ΟΠΟΙΕΣ ΕΠΙΒΑΛΟΥΝ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 101- 102 ΣΛΕΕ.....	7
---	---

1. Η προσπάθεια οριοθέτησης της έννοιας του ανταγωνισμού μέσω των πολιτικών στόχων του και οι θεμελιακές βάσεις της Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας στο πεδίο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού 7
2. Βασικές αρχές του ενωσιακού δικαίου στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού που επιβάλλουν την αποτελεσματικότητά του 12
 - 2.1 Διατάξεις αναγκαστικού δικαίου 12
 - 2.2 Κανόνες άμεσου εφαρμογής..... 14
 - 2.3 Αρχή της αποτελεσματικότητας 15
 - 2.4 Αρχή της ισοδυναμίας..... 17
3. Η σχέση εθνικού και ενωσιακού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού..... 18
 - 3.1 Η σχέση εθνικού και ενωσιακού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού προ της ψήφισης του Κανονισμού 1/2003 21
 - 3.2 Η σχέση Εθνικού και ενωσιακού δικαίου μετά τον Κανονισμό 1/2003 22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 1/2003 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ 16ης ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2002	24
---	----

1. Άμεση εφαρμογή της διάταξης του αρθρ. 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ (καθιέρωση της άμεσης εκ του νόμου εφαρμογής της εξαίρεσης, αρθρ. 1 παρ. 2 Κανονισμού 1/2003)..... 26
2. Η Αποκεντρωμένη εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας 28

2.1	Ρυθμίσεις που αφορούν τις σχέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Εθνικών αρχών ανταγωνισμού καθώς και τις σχέσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού μεταξύ τους (αρθρ. 11 ως 14 Κανονισμού 1/2003)	30
2.2	Ρυθμίσεις ενδοτικού χαρακτήρα που αφορούν τη συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού με τα εθνικά Δικαστήρια κατ' αρθρ. 15 του Κανονισμού 1/2003.....	31
2.3	Ρυθμίσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα που αφορούν την ομοιόμορφη εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας ανταγωνισμού αρθρ. 16 κανονισμού 1/2003.....	32
3.	Ενίσχυση της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου αρθρ. 3 Κανονισμού 1/2003 .	33
4.	Διεύρυνση των εξουσιών έρευνας και επιβολής κυρώσεων της Επιτροπής (αρθρ. 17- 24 κανονισμού 1/2003) η δυνατότητα επιβολής μέτρων συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα του αρθρ. 7 παρ. 1 και η ρητή πρόβλεψη λήψης ασφαλιστικών μέτρων του αρθρ. 8 του Κανονισμού	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΘΕΜΕΛΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ – ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	37
1. Οι πρώτες Αποφάσεις του ΔΕΕ, η κατάφαση της άμεσης εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και του αναγκαστικού χαρακτήρα τους.....	37
2. Η συμβολή των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα VAN GERVEN στην υπόθεση C- 128/92 Banks & Co. Ltd κατά British Coal Corporation στην κατοχύρωση του δικαιώματος αποζημιωτικών αγωγών ιδιωτών έναντι παραβάσεων των κανόνων των Συνθηκών.	38
3. ΔΕΕ Απόφ. 14.12.2000, C-344/1998 Masterfoods Ltd κατά HB Ice Cream Ltd	42
4. Η συμβολή της υπόθεσης Courage ΔΕΕ C-453/99 - Courage Ltd κατά Bernard Crehan, Απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Σεπτεμβρίου 2001.	42
5. ΔΕΕ C-295/04 έως C-298/04, Manfredi/Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Απόφ. της 13.7.2006.....	45
6. ΔΕΕ Αποφ. 14.6.2011, C-360/09 Pfeiderer AG κατά Bundeskartellamt και ΔΕΕ Απόφ. 6.6.2013, υπόθ. C-536/11, Bundeswettbewerbsbehörde κατά Donau Chemie	47
7. ΔΕΕ Αποφ.6.11.2012 υπόθ. C-199/11, Europese Gemeenschap κατά Otis NV	49

8. ΔΕΕ Αποφ.5.6.2014, C-557/12, <i>Kone AG και λοιποί κατά ÖBB-Infrastruktur AG</i>	50
9. ΔΕΕ Αποφ. 23.4.2015, C-227/14 P <i>LG Display Co. Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής</i>	51
10.ΔΕΕ Απόφ. 20.1.2016, C-428/14 <i>DHL Express (Italy) Srl και λοιποί κατά Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato</i>	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΩΝ ΑΠΟ ΠΑΡΑΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ - Η ΠΟΡΕΙΑ ΩΣ ΤΗΝ ΨΗΦΙΣΗ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ 2014/104/ΕΕ (η Λευκή και η Πράσινη Βίβλος)	56
--	----

1. Η προστασία των ιδιωτών από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Οι αξιώσεις αποζημίωσης ιδιωτών. Το αστικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	56
2. Το παράδειγμα των αγωγών αποζημίωσης κατά το Ελληνικό Δίκαιο	59
3. Πράσινη Βίβλος για τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ του 2005	61
4. Η λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας του 2008	63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

1. Η οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης	67
2. Συνοπτική παρουσίαση των βασικών ρυθμίσεων της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ ..	70
3. Η έννοια του ζημιωθέντος, ο προσδιορισμός του κύκλου των ζημιωθέντων προσώπων	74
3.1 Αξιώσεις μεταξύ των μετεχόντων στην παράνομη σύμπραξη	76
3.2 Αξιώσεις προσώπων της επόμενης ή των περαιτέρω βαθμίδων στη σχετική αγορά	76
3.3 Αξιώσεις λοιπών ανταγωνιστών	77
4. Οι έμμεσοι αγοραστές η ένσταση μετακύλισης της ζημίας	79

5. Ζημία το αντικείμενο της αποζημίωσης.....	82
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	90

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠ	Άρειος Πάγος
αρ.	αριθμός
αρθρ.	άρθρο
Βλ.	Βλέπε
ΓενΔΕΕ	Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πρώην ΠΕΚ)
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην ΔΕΚ)
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιρειών
ΔιΜΕΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας
ΕΑ	Επιτροπή Ανταγωνισμού
ΕΑΑ	Εθνικές Αρχές Ανταγωνισμού
ΕΔΑ	Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ανταγωνισμού
Ε.Ε	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΚ	Εκτελεστικός Κανονισμός
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΕμπΔ	Επιθεώρησης Εμπορικού Δικαίου
Επ.	Επόμενα
ΕπισκΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕυΠ	Ευρωπαίων Πολιτεία
ΕυΒ	Ευρωπαϊκό Βήμα
Εφ	Εφετείο
Καν.	Κανονισμός
ΜΠρ	Μονομελές Πρωτοδικείο
Ν.	Νόμος
ΝΔ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
Οδηγ.	Οδηγία
ΟΛΑΠ	Απόφαση Ολομέλειας Άρειου Πάγου
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση

ο.π	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
παρατ.	παρατηρήσεις
ΠΕΚ	Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠΠρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
σημ.	σημείωση
σκ.	σκέψη
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Συλλ	Συλλογή (Νομολογίας)
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη Ιδρύσεως Ευρωπαϊκής Κοινότητας
Σχετ.	Σχετικά
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών (Ισοκράτης)
Φ.Ε.Κ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού δικαίου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τις συνθήκες του Παρισιού και της Ρώμης της δεκαετίας του 1950 με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας που στόχο είχαν τη δημιουργία μίας κοινής αγοράς με τη βοήθεια της εξασφάλισης των θεμελιωδών ελευθεριών προσώπων, υπηρεσιών εμπορευμάτων και κεφαλαίων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο ελεύθερος και ανόθευτος ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων αποτέλεσε στρατηγικό στόχο της ενωσιακής πολιτικής. Με την συνθήκη του Μάαστριχ με την οποία θεσπίστηκε η οικονομική και νομισματική πολιτική (ΟΝΕ), ο ελεύθερος ανταγωνισμός αναβαθμίστηκε σε βασικό στόχο της άσκησης οικονομικής πολιτικής της κοινότητας, της επίτευξης της κοινής εσωτερικής αγοράς και της εξασφάλισης ενός ενιαίου πλαισίου προστασίας των καταναλωτών εντός της ένωσης (αρθρ. 4 παρ. 1 ΣΕΚ¹), ενώ κατά το άρθρ. 3 περ. ζ ΣυνθΕΚ η *δράση της ΕΟΚ περιλαμβάνει και την εγκαθίδρυση καθεστώτος που εξασφαλίζει ανόθευτο ανταγωνισμό εντός της εσωτερική αγοράς*². Με την αναθεωρητική συνθήκη της Λισαβόνας³ για τη λειτουργία της Ε.Ε (ΣΛΕΕ), η *θέσπιση κανόνων ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς καθίστανται αποκλειστική αρμοδιότητα της Ε.Ε* (αρθρ. 3 παρ. 1β ΣΛΕΕ), με την αναφορά στην ανάγκη διασφάλισης του ανταγωνισμού να τίθεται στο εισαγωγικό της Συνθήκης Πρωτόκολλο(άρθ. 27). Σήμερα οι βασικές πολιτικές επιδιώξεις της Ε.Ε στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού αποτυπώνονται στο αρθρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) σύμφωνα με το οποίο «η Ένωση εργάζεται για την *αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την άκρως ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο και το υψηλό επίπεδο προστασίας και ποιότητας του περιβάλλοντος*» Για να επιτευχθεί η αποστολή αυτή της Ε.Ε, σύμφωνα με το αρθρ. 3 παρ. 1β ΣΛΕΕ που ορίζει ότι η ΕΕ έχει αποκλειστική αρμοδιότητα σε μία σειρά από τομείς, οι οποίοι μεταξύ άλλων

1. Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, υπογράφηκε στο Μάαστριχτ στις 7 Φεβρουαρίου 1992, Ε.Ε 29/07/1992, C 191.

2. Κοτσίρης, Δίκαιο Ανταγωνισμού, Αθέμιτου και Ελεύθερου, 2000³, 378· Στάγκος/Σαχπεκίδου Δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2000, 49· Λιάσκος, Το Νέο Σύστημα Εφαρμογής του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού, Ο κανονισμός 1/2003/ΕΚ, 2008, 4 επ.

3. Η Συνθήκη της Λισαβόνας υπεγράφη την 13.12.2007 από αρχηγούς 27 κρατών μελών τροποποιεί χωρίς να καταργεί τόσο την ΣυνθΕΚ (η οποία μετονομάζεται σε Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης), όσο και τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣυνθΕΕ). Επέφερε μεταξύ άλλων και την αναρίθμηση των άρθρων που αφορούν το πεδίο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού και συγκεκριμένα του Τίτλου VII της ΣυνθΕΚ (πλέον ΣΛΕΕ) υπό τον τίτλο κοινοί κανόνες για τον ανταγωνισμό την φορολογία και την προσέγγιση των νομοθεσιών (αρθρ.. 101 – 109 και επ. ΣΛΕΕ), Ε.Ε 17.12.2007, C 306/01.

περιλαμβάνουν τη θέσπιση κανόνων ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και ειδικότερα για την προώθηση της οικονομικής πολιτικής, η ένωση δεσμεύεται από την αρχή «της άκρως ανταγωνιστικής κοινωνικής οικονομίας της αγοράς»⁴. Η αποστολή και οι δράσεις της Ε.Ε όπως αποτυπώνονται στις παραπάνω διατάξεις πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε κάθε προσπάθεια ερμηνείας της Συνθήκης και του παράγωγου Ευρωπαϊκού δικαίου⁵.

Τα άρθρ. 101 – 109 της ΣΛΕΕ συνιστούν το πρωτογενές δίκαιο των περιορισμών του ανταγωνισμού που κατοχυρώνεται μέσα από τη συνθήκη. Τα άρθρα 101, 102 και 106 αποτελούν διατάξεις ουσιαστικού δικαίου και εισάγουν τις βασικές αρχές του δικαίου του ανταγωνισμού, ενώ το άρθρ. 103 αποτελεί τη νομική βάση για την υιοθέτηση του παράγωγου κοινοτικού δικαίου.

Ειδικότερα, κατά το άρθρο 101 παρ.1 της ΣΛΕΕ (πρώην αρθρ. 81.παρ. 1 ΣυνθΕΚ) απαγορεύονται όλες οι συμφωνίες, οι εναρμονισμένες πρακτικές ή άλλου είδους συμπράξεις μεταξύ επιχειρήσεων, που δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς, οι οποίες όμως επιτρέπονται κατ' εξαίρεση, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του αρθρ. 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ (πρώην αρθρ. 81 παρ. 3 ΣυνθΕΚ). Επίσης, με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ (82 ΣυνθΕΚ) απαγορεύεται, κατά το μέτρο που δύναται να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, η καταχρηστική εκμετάλλευση από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις της δεσπόζουσας θέσης τους εντός της εσωτερικής αγοράς ή σημαντικού τμήματός της.

Ωστόσο, στην Συνθήκη, δεν ρυθμίζεται ούτε ο τρόπος ούτε τα αρμόδια όργανα υλοποίησης της αρχής της προστασίας του ανταγωνισμού. Με το άρθρο 103 ΣΛΕΕ (πρώην 83 ΣυνθΕΚ) ανατίθεται στο Συμβούλιο να θεσπίσει, μετά από πρόταση της Επιτροπής και κατόπιν διαβουλεύσεως με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο,

4. Αυγερινός, Εισαγωγή στο δίκαιο ανταγωνισμού της Ε.Ε, 2011, 18επ όπου αναφέρει :« το καθεστώς του ανόθευτου ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς παραχωρεί τη θέση του στην «άκρως ανταγωνιστική, (αλλά όχι απαραίτητα άνευ στρεβλώσεων) κοινωνική οικονομία της αγοράς» Η συγκεκριμένη διαγραφή ήταν αποτέλεσμα της γαλλικής απαίτησης, η οποία αποτυπώνεται στη θέση του Γάλλου Προέδρου Sarkozy ότι «ο ανταγωνισμός είναι μία ιδεολογία και ένα δόγμα που δυσφημίζει την Ευρώπη στους λαούς». Φαραντούρης, Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη και το «τέλος» του ανόθευτου ανταγωνισμού, ΝοΒ 2008, 1773· Ηλιόπουλος, Η πολιτική ανταγωνισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊών Πολιτεία 2007³, 771· <https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/KOM01145/%CE%97%20%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%95%CE%95%20%28%CF%83%CE%B5%20%CE%95%CE%A5%CE%A1%CE%A9%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%A9%CE%9D%20%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%A4%CE%95%CE%99%CE%91%29.pdf>.

5. Κοτσίρης, Δίκαιο Ανταγωνισμού Αθέμιτου – Ελεύθερου Αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, 2015⁷, 391 επ· Αυγερινός, 2011, 2,17,18.

τους αναγκαίους κανονισμούς και οδηγίες για την εφαρμογή των αρχών των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ.

Για την εφαρμογή των αφηρημένων αρχών του ενωσιακού δικαίου στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού και επί τη βάση του άρθρου 103 ΣΛΕΕ, το Συμβούλιο υιοθέτησε τον Κανονισμό 17 της 6ης Φεβρουαρίου 1962⁶ ο οποίος περιελάμβανε τους διαδικαστικούς κανόνες για την εφαρμογή των άρθρων 101, 102 και 103 ΣΛΕΕ (τότε άρθρ. 85, 86, 87 ΣυνθΕΟΚ). Ο κανονισμός δημιούργησε ένα σύστημα που βασιζόταν στην άμεση εφαρμογή του απαγορευτικού κανόνα του αρθρ. 101 παρ. 1 (τότε αρθρ. 85 ΣυνθΕΚ) από την Επιτροπή, τα Εθνικά Δικαστήρια και τις Εθνικές Αρχές ανταγωνισμού και στην υποχρέωση των επιχειρήσεων προηγούμενης κοινοποίησης των συμφωνιών για τη χορήγηση απαλλαγής που προβλεπόταν στην εξαίρεση της παρ. 3 του αρθρ. 101 (τότε αρθρ. 85 παρ. 3 ΣυνθΕΚ), με την ιδιομορφία όμως, ότι αποκλειστικά αρμόδια για την χορήγηση των απαλλαγών βάσει του αρθρ. 101 παρ. 3 ήταν η Επιτροπή. Δημιουργήθηκε έτσι, ένα διοικητικό σύστημα συγκεντρωτικής εφαρμογής του δικαίου του Ελεύθερου ανταγωνισμού με διευρυμένες εξουσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ελεγκτικές εξουσίες, εξουσίες έκδοσης αποφάσεων, επιβολής χρηματικών ποινών και διοικητικών προστίμων για συμμόρφωση προς τις αποφάσεις της, καθώς και εξουσία έκδοσης εγκριτικών αποφάσεων κατ' εφαρμογή της εξαιρέσεως του αρθρ. 101 παρ. 3), εισάγοντας έτσι το σύστημα της **«κατ' αρχήν απαγόρευσης με επιφύλαξη εξαιρέσεως»**⁷. Το σύστημα προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού που εισήγαγε ο εκτελεστικός κανονισμός 17/62 αποδείχθηκε κατά τα 40 χρόνια εφαρμογής του έως και την θέση σε εφαρμογή την 1η.5.2004 του Κανονισμού 1/2003 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002, πολύ αποτελεσματικό για την ανάπτυξη της κοινοτικής πολιτικής ανταγωνισμού η οποία με τη σειρά της συνέβαλε στην εδραίωση ενός πνεύματος ανταγωνισμού στην Ευρώπη⁸, πλην όμως προϊούσης της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής ένωσης,⁹ το συγκεντρωτικό σύστημα του κανονισμού κρίθηκε μη ικανό να διασφαλίσει την ισορροπία μεταξύ των αναφερόμενων στο άρθρο 103 παρ. 2 περ. β στόχων της ένωσης, δηλαδή της διασφάλισης της αποτελεσματικής εποπτείας της

6. Κανονισμός του Συμβουλίου της 6.2.1962 ΕΕ 13 της 21.2.1962, 204-211.

7. Αυγερινός, 2011, 136 · Λιάσκος, 2008, 5 επ.: Ηλιόπουλος, Η εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου του Ελεύθερου ανταγωνισμού στην Ελλάδα (1981-2005), 2006, 65 επ.: Κινινή, Ζητήματα από την αλλαγή του συστήματος στο κοινοτικό δίκαιο ανταγωνισμού για τα εθνικά δικαστήρια, ΕΕμπΔ 2005, 219.

8. Λευκή Βίβλος για τον εκσυγχρονισμό των κανόνων εφαρμογής των αρθρ. 85 και 86 της συνθήκης ΕΚ ΕΕ, C 132 της 12.5.1999, 3· Ηλιόπουλος, Η πολιτική ανταγωνισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκών Πολιτεία 2007³, 785· Λιάσκος, 2008 7.

9. Την 1-5-2004 εισήχθησαν στην Ε.Ε 10 νέα κράτη μέλη φτάνοντας τα 25. Πλέον η Ευρωπαϊκή ένωση αριθμεί 28 κράτη μέλη με την είσοδο της Ρουμανίας, και της Βουλγαρίας το 2007 και της Κροατίας το 2013, http://europa.eu/about-eu/countries/index_el.htm.

αγοράς και του εκσυγχρονισμού της διοικητικής διαδικασίας, καθώς η Επιτροπή επιφορτισμένη με το σύνολο σχεδόν των αρμοδιοτήτων εποπτείας, ελέγχου και εφαρμογής του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού αδυνατούσε να ανταποκριθεί στο μεγάλο όγκο των υποθέσεων¹⁰ και να επικεντρώσει το έργο της στην ανίχνευση και την καταστολή των πλέον σοβαρών παραβάσεων, ενώ οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού και τα εθνικά δικαστήρια υπό το ισχύσαν σύστημα παρεμποδίζονταν στην εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού¹¹.

Οι ανωτέρω λόγοι οδήγησαν, τον Μάιο του 1999, στην έκδοση της Λευκής Βίβλου για τον εκσυγχρονισμό των κανόνων εφαρμογής των άρθρων 81 και 82 και στην υποβολή από την Επιτροπή πρότασης Κανονισμού, στις 27 Σεπτεμβρίου του 2001, που οδήγησε στην υιοθέτηση του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της ΣυνθΕΚ, ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή την 1η Μαΐου του 2004 (άρθρο 45 εδ. β του Καν), και με τον οποίο καταργήθηκε ο κανονισμός 17/62. Ο νέος Κανονισμός 1/2003 αναβάθμισε και εκσυγχρόνισε σε σημαντικό βαθμό το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, εισάγοντας πλέον την άμεση εφαρμογή των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ τόσο από την επιτροπή όσο παράλληλα και από τις Εθνικές αρχές ανταγωνισμού και τα εθνικά Δικαστήρια υιοθετώντας ένα σύστημα άμεσης και αποκεντρωμένης εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας εν συνόλω που εξασφαλίζει τον αποτελεσματικότερο έλεγχο παραβάσεων, θεσπίζοντας παράλληλα μηχανισμούς στενότερης συνεργασίας μεταξύ Επιτροπής και Εθνικών αρχών Ανταγωνισμού και Δικαστηρίων. προς τον σκοπό της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου,

10. Το σύστημα της εκ των προτέρων υποχρέωσης γνωστοποίησης των συμφωνιών εταιρειών στην Επιτροπή προκειμένου αυτές να τύχουν απαλλαγής σε συνδυασμό με την ρύθμιση του άρθρ. 15 παρ. 5 α του κανονισμού 17/62 που προέβλεπε ότι δεν μπορούσε να επιβληθεί πρόστιμο για πράξεις μεταγενέστερες της γνωστοποίησης και της απόφασης περί εφαρμογής ή της μη απαλλαγής σε συνδυασμό και με την αυστηρή ερμηνεία που έδινε η επιτροπή στην απαγόρευση του άρθρ. 101 είχε σαν αποτέλεσμα τη γνωστοποίηση ενός σταθερά αυξανόμενου αριθμού γνωστοποιήσεων συμφωνιών που είχαν ως αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος της δύναμης της επιτροπής να ασχολείται με τις αιτήσεις εξαιρέσεως. Η προσπάθεια μείωσης του φόρτου εργασίας της Επιτροπής μέσω των κανονισμών απαλλαγής (κανονισμός 19/65 της 2.3.1965, ΕΕ αριθμ. 36, 6.3.1965, 533), της ανακοίνωσης των συμφωνιών ήσσονος σημασίας και της υιοθέτησης των επιστολών καθοδήγησης (comfort letters) δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η επιτροπή κατηγορήθηκε για *νομικό φορμαλισμό*, βραδύτητα στη διαδικασία, έλλειψη διαφάνειας και ανεπαρκή αιτιολογία στις αποφάσεις της βλ. *Λιάσκο* (2008), 8 με περαιτέρω παραπομπή σε *Elhermann*, *The modernization of EC antitrust policy : a legal cultural revolution*, *Common Market Law Review*, 2000, 541.

11. Βλ. Πρόταση της Επιτροπής, ΕΕ C 365 Ε της 19.12.2000, 284· Κανονισμός 1/2003 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης σκ : «2,3» · *Μαρίνος*, Ο Καν. 1/2003 για την εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού (άρθρα 81, 82 ΕΚ) και η ασφάλεια δικαίου για τις επιχειρήσεις, *ΔιΜΕΕ* 2006, 326.

καταργώντας το σύστημα της κατ' αρχήν απαγόρευσης με τη δυνατότητα απαλλαγής και εισάγοντας ένα σύστημα **ex lege εξαίρεσης άμεσης εφαρμογής** με την κατάργηση υποχρέωσης προηγούμενης έκδοσης απόφασης από οποιοδήποτε όργανο, καθώς και μίας σειράς άλλων μέτρων που θα αναλυθούν κατωτέρω.

Είναι γεγονός ότι τα μέσα κατίσχυσης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας τόσο του πρωτογενούς όσο και του παράγωγου ενωσιακού δικαίου αφορούν κυρίως μέσα δημόσιας επιβολής μέσω χρηματικών ποινών, διοικητικών προστίμων και ακυρότητας των συμφωνιών σύμφωνα με το αρθρ. 101 παρ. 2 με παραμερισμό από τις διατάξεις των συνθηκών ή των εκτελεστικών αυτών κανονισμών, μέσων ιδιωτικής επιβολής των κανόνων του ανταγωνισμού και αξίωσης των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που παρέχει σε ιδιώτες η νομοθεσία του ελεύθερου Ανταγωνισμού.

Από τη δεκαετία του 1990 και υπό το πρίσμα εκσυγχρονισμού της θεώρησης δικαίου του ανταγωνισμού από την Επιτροπή, η οποία υιοθέτησε μία πιο οικονομική προσέγγιση προσαρμόζοντας τους στόχους του δικαίου του ανταγωνισμού στην σύγχρονη οικονομική σκέψη αναφορικά με την αποδοτικότητα (efficiency) και την ευημερία του καταναλωτή (consumer welfare) άνοιξε ο δρόμος για την προστασία των συμφερόντων των ιδιωτών και των καταναλωτών με τις αγωγές αποζημίωσης αφού το Δικαστήριο επανειλημμένα είχε αποφανθεί ότι **«κάθε υποκείμενο δικαίου πρέπει να είναι σε θέση να αξιώσει αποζημίωση για την εν λόγω ζημία»¹²**. Ωστόσο η τύχη των αγωγών αποζημίωσης ιδιωτών για πάρα πολλά χρόνια ήταν περιθωριοποιημένη καθώς η έκβασή τους ήταν αβέβαιη λόγω αφενός μεν του ότι η ζημία στις περιπτώσεις παραβιάσεων των αντιμονοπωλιακών κανόνων δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμη και αφετέρου του παράγοντα κόστους - οφέλους που έχει η εμπλοκή σε έναν τέτοιο δικαστικό αγώνα ενός μέρους που συνήθως επιθυμεί μόνο την αποδέσμευσή του από την επίδικη συμφωνία¹³. Προς την κατεύθυνση αυτή το 2014 ψηφίστηκε η Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν

12. Βλ. Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής SWD 2013, 204 Final της 11.6.2013 Συνοπτική παρουσίαση της εκτίμησης των επιπτώσεων Αγωγών αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της Ε.Ε που συνοδεύει την πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αναφορά στις αποφάσεις του ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001 C-453/99 *Courage Ltd κατά Bernard Crehan* και *Bernard Crehan κατά Courage Ltd* και λοιπών, Συλλ.2001 I-06297, σκ : «9» και ΔΕΕ Αποφ.13.7.2005, συνεκδ. υποθ. C-295- 298/04 *Vincenzo Manfredi κατά Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Assitalia SpA* και λοιπών, σκ: «39»· *Κατωτάκης*, Το αντικείμενο του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού υπό το πρίσμα της πολιτικής ανταγωνισμού της Επιτροπής και της Νομολογίας των κοινοτικών Δικαστηρίων, ΕΕμπΔ 2010, 296.

13. Βλ αντί άλλων *Αθανασίου* σε *Τζουγανάτο*, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2013, Οι Αστικές Αξιώσεις, 1277-1285.

τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θεσπίζει ένα σύστημα (πρόσβαση στα αποδεικτικά μέσα, βάρος απόδειξης κ.λ.π) που καθιστά το εγχείρημα έγερσης αγωγών αποζημίωσης πιο εφικτό.

Στην παρούσα εργασία θα γίνει μία παρουσίαση της βασικής ενωσιακής νομοθεσίας στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού με την παρουσίαση της πορείας της από την πολιτική προστασίας του ανταγωνισμού έως τον εκσυγχρονισμό αυτής, προς την κατεύθυνση της προστασίας των συμφερόντων των ιδιωτών και των καταναλωτών με την ψήφιση της νέας Οδηγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΟΙ ΟΠΟΙΕΣ ΕΠΙΒΑΛΟΥΝ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 101- 102 ΣΛΕΕ

1. Η προσπάθεια οριοθέτησης της έννοιας του ανταγωνισμού μέσω των πολιτικών στόχων του και οι θεμελιακές βάσεις της Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας στο πεδίο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού

Συνιστά παγία αντίληψη ότι υπό συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού έχουμε αύξηση της αποτελεσματικότητας, της παραγωγικότητας, των επενδύσεων, της έρευνας, της ανάπτυξης και της καινοτομίας, μείωση των τιμών, βελτίωση της ποιότητας και του εύρους των παρεχομένων προϊόντων και υπηρεσιών, με επακόλουθα αφενός μεν τη διεύρυνση των επιλογών για τους καταναλωτές και την αύξηση της αγοραστικής τους δύναμης, αφετέρου δε την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, της ανάπτυξης της οικονομίας και της κοινωνικής ευημερίας εν γένει.

Η έννοια ανταγωνισμός υποδηλώνει την αντιπαλότητα μεταξύ των επιχειρήσεων για την προσέλκυση του πελάτη. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι για την ύπαρξη ανταγωνισμού απαιτείται η συμμετοχή περισσότερων των ενός ανταγωνιζομένων συμμετεχόντων μερών επιχειρήσεων οι οποίες ασκώντας το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της οικονομικής τους ελευθερίας διεκδικούν την ενίσχυση της θέσης τους στην αγορά. Πρόκειται για μια ανοιχτή διαδικασία που προκύπτει από την αλληλεπίδραση των υποκειμένων του, καθώς ο ανταγωνισμός συνιστά μία συγκρουσιακή κατάσταση μεταξύ του ατομικού δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας και του ενδιαφέροντος του νομοθέτη να μην παραβλέπει ότι η άνευ περιορισμών ανάπτυξη του δικαιώματος αυτού, μπορεί να οδηγήσει σε καταχρηστική άσκηση της ελευθερίας αυτής¹⁴.

Η αποστολή του δικαίου του ανταγωνισμού φαίνεται να είναι η διατήρηση του επιχειρηματικού πλουραλισμού ώστε δια μέσου της προστασίας της οικονομικής ελευθερίας των μετεχόντων στην αγορά να επιτευχθούν οι στόχοι της υγιούς, αναπτυξιακής παραγωγικής καινοτόμου οικονομίας που οδηγεί στην κοινωνική ευημερία των μετεχόντων σε αυτή.

Ωστόσο, όσο ξεκάθαρες και αν φαίνονται οι επιδιώξεις του ελεύθερου ανταγωνισμού σε καθαρά φιλολογικό επίπεδο, τόσο δύσκολη είναι η διαμόρφωση

14. Κοτσίρης, Δίκαιο Ανταγωνισμού (Αθέμιτου – Ελεύθερου Αθέμιτες εμπορικές πρακτικές), 2015⁷, 381.

των επιδιωκόμενων στόχων του μέσω της διαμόρφωσης μίας πολιτικής ανταγωνισμού και συνακόλουθα της διαμόρφωσης του νομικού του πλαισίου, καθώς συνιστά πεδίο ζύμωσης πολλών αντιτιθέμενων εννόμων αγαθών, αρχών και συμφερόντων, που ένας νομοθέτης οφείλει να προβλέψει.

Ο ανταγωνισμός συνιστά μία έννοια δυναμική, συνυφασμένη με την ύπαρξη της αγοράς και δυνάμενη να παραλλάσσεται όσο εξελίσσονται και οι δομές της οικονομίας. Η διαμόρφωση των στόχων της πολιτικής ανταγωνισμού και συνακόλουθα ενός ρυθμιστικού δικαϊκού πλαισίου ανταγωνισμού επηρεάζεται άμεσα από τις απόψεις της οικονομικής θεωρίας περί διαμόρφωσης της αγοράς. Κατά συνέπεια η πολιτική του ανταγωνισμού δεν έχει σταθερό και άκαμπτο χαρακτήρα, αλλά είναι συνάρτηση της διαρκώς μεταβαλλόμενης οικονομικής πραγματικότητας.

Η εξέλιξη του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού φαίνεται να επηρεάστηκε από δύο βασικές θεωρητικές αντιλήψεις **α) την θεωρία της ελευθερίας του ανταγωνισμού** που καθόρισε τον σχεδιασμό των κανόνων του πρωτογενούς και δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού και **β) τη θεωρία της οικονομικής αποτελεσματικότητας** στοιχείο επηρεασμού της ευρωπαϊκής νομοθεσίας από το αντιμονοπωλιακό δίκαιο των ΗΠΑ (antitrust law).

Σύμφωνα με τη θεωρία της οικονομικής ελευθερίας του ανταγωνισμού που έχει τις ρίζες της «στη σχολή του Freiburg» το νομοθετικό πλαίσιο του ανταγωνισμού οφείλει να διασφαλίζει την ορθή κατανομή του οφέλους που προκύπτει από τη λειτουργία της αγοράς, πράγμα που συνεπάγεται την ύπαρξη ενός ισχυρού παρεμβατικού νομοθέτη που θα καθορίζει τους κανόνες του ανταγωνισμού αναθέτοντας τον έλεγχο της εφαρμογής των σε διοικητικές αρχές. Στόχος είναι η διαμόρφωση από το δίκαιο των προϋποθέσεων ανταγωνισμού με πρότυπο αυτό του τέλειου ανταγωνισμού.

Μετέπειτα η Αυστριακή σχολή¹⁵ που άσκησε κριτική στις απόψεις της σχολής του Freiburg, σύμφωνα με την αντίληψη ότι ο ανταγωνισμός είναι μία «*αποκαλυπτική διαδικασία*» και ορισμός της έννοιας του είναι από τη μία μεν αδύνατο να δοθεί από την άλλη δε, δεν είναι και σκόπιμο να δοθεί, καθώς θεωρείται ότι ο εκ των προτέρων προσδιορισμός της ελεύθερης οικονομικής δράσης μέσω της νομοθεσίας ουσιαστικά ακυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της οικονομικής ελευθερίας, κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι η πολιτική διαμόρφωσης του ανταγωνισμού θα πρέπει να κινηθεί προς την κατεύθυνση δημιουργίας ενός δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού με τη διατύπωση κανόνων κατά **τρόπο αρνητικό** δηλαδή, όχι ενός δικαίου που θα προσπαθεί να διαμορφώσει μία αγορά με ανταγωνιστική διάρθρωση, αλλά μία

15. Με κύριους εκπροσώπους μεταξύ άλλων τους F.A von Hayek, L.von Mises και E. Hoppmann, *Τζουγκανάτος*, 2013, 8.

νομοθεσία που θα θέτει ορισμένους απαγορευτικούς κανόνες “**κανόνες per se**” που θα απαγορεύουν ορισμένους τύπους ανταγωνιστικής συμπεριφοράς αφήνοντας στον εφαρμοστή περιθώρια διακριτικής ευχέρειας μέσω μιας νομοθεσίας διατυπωμένης κατά τρόπο με γενικό και αφηρημένο¹⁶. Η σύγχρονη εκδοχή της θεωρίας της ελευθερίας του ανταγωνισμού γνωστή και ως «θεωρία των περιορισμών του ανταγωνισμού», προσπαθεί να εντοπίσει τις επιχειρηματικές πρακτικές που περιορίζουν τον ανταγωνισμό.

Από την άλλη πλευρά **σύμφωνα με τη θεωρία της επιδίωξης της οικονομικής αποτελεσματικότητας**, στο επίκεντρο της συζήτησης για το αντικείμενο των αντιμονοπωλιακών κανόνων βρέθηκαν δύο βασικές τάσεις: α) η Σχολή του Harvard αφενός και β) η Σχολή του Chicago αφετέρου. Η βασική θέση της Σχολής του Harvard συνοψίζεται στην παραδοχή ότι η διάρθρωση της αγοράς προσδιορίζει την επιχειρηματική συμπεριφορά, η οποία με τη σειρά της προσδιορίζει τα αποτελέσματα της αγοράς (Structure, Conduct, Performance – SCP). Οι προτάσεις της Σχολής αυτής, για την πολιτική ανταγωνισμού είναι α) ο αυστηρός έλεγχος της επιχειρηματικής ισχύος για την αποτροπή υψηλής συγκέντρωσης και β) η ιδιαίτερη προσοχή στα εμπόδια εισόδου στην αγορά. Από την άλλη, η «Σχολή του Σικάγο» εστιάζει στην επιχειρηματική συμπεριφορά, στοιχείο που δεν εξέταζε καθόλου η σχολή του Harvard στην αιτιώδη σχέση που διατύπωσε ότι υπάρχει μεταξύ διάρθρωσης της αγοράς, επιχειρηματικής συμπεριφοράς και αποτελεσμάτων της αγοράς. Με βάση τη Σχολή αυτή, βασικό ζητούμενο είναι η μεγέθυνση της ευημερίας του καταναλωτή (consumer welfare) μέσω της βελτίωσης της οικονομικής αποτελεσματικότητας (efficiency), για το λόγο αυτό, ο ανταγωνισμός είναι άξιος προστασίας μόνο όταν βελτιώνει την αποτελεσματικότητα¹⁷. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ευημερία του καταναλωτή αυξάνεται όταν βελτιώνεται η κατανημητική αποτελεσματικότητα, αφού τότε η κατανομή των παραγωγικών συντελεστών ανταποκρίνεται στις ανάγκες των καταναλωτών στο μέγιστο επιτρεπόμενο βαθμό σε συνάρτηση και με την τεχνολογική πρόοδο. Συνεπώς το αντιμονοπωλιακό δίκαιο επιδιώκοντας της ευημερία του καταναλωτή επιδιώκει και την βελτίωση της κατανημητικής αποτελεσματικότητας. Η εφαρμογή των αντιμονοπωλιακών κανόνων

16. Τζουγανάτος, 2013, 6-7.

17. Τζουγανάτος, 2013, 14 «Η αποτελεσματικότητα διακρίνεται σε αποτελεσματικότητα κατανομής των παραγωγικών συντελεστών (allocative efficiency) και σε αποτελεσματικότητα ως προς την εκμετάλλευση των παραγωγικών συντελεστών μεμονωμένων επιχειρήσεων ή παραγωγική αποτελεσματικότητα (productive efficiency) οι οποίες πολλές φορές δεν συμβαδίζουν. Η ορθή πολιτική ανταγωνισμού πρέπει να σταθμίζει τα κέρδη και τις απώλειες μεταξύ παραγωγικής και κατανημητικής αποτελεσματικότητας επιδιώκοντας την μεγιστοποίηση των καθαρών κερδών αποτελεσματικότητας με γνώμονα πάντα τον τελικό στόχο ευημερίας των καταναλωτών. Έτσι η σχολή του Σικάγο θεωρούσε ότι ο περιορισμένος αριθμός επιχειρήσεων στην αγορά οδηγεί σε πιο αποτελεσματικό ανταγωνισμό» .

θα εξαρτάται από το αν η υπό κρίση συμπεριφορά βελτιώνει ή όχι την αποτελεσματικότητα¹⁸. Η Σχολή του Σικάγο συνέβαλε α) στην αναμόρφωση των κανόνων ανταγωνισμού του αντιμονοπωλιακού δικαίου των ΗΠΑ (ιδίως για τους κάθετους περιορισμούς, τις συγκεντρώσεις και την καταχρηστική υποτιμολόγηση (“predatory pricing”), β) στην αναθεώρηση της ανάλυσης βασικών συνθηκών ανταγωνισμού (ισχύς στην αγορά, είσοδος στην αγορά, αποτελεσματικότητα και γ) στην ανάδειξη σφαλμάτων, στα οποία είχε υποπέσει η νομολογία λόγω ανεπαρκούς οικονομικής ανάλυσης.

Ωστόσο, οι συχνές υπεραπλουστεύσεις της Σχολής του Σικάγο προκάλεσαν αντιδράσεις στη θεωρία κατά τις αρχές της δεκαετίας του '80. Σύμφωνα με τις «μετα-Σικάγο» αντιλήψεις τα οικονομικά υποδείγματα που χρησιμοποιεί η Σχολή του Σικάγο είναι στατικά και ως εκ τούτου απρόσφορα να λάβουν επαρκώς υπόψη τη δυναμική του Ανταγωνισμού. Προτάθηκε λοιπόν τότε, η χρησιμοποίηση σύνθετων μαθηματικών υποδειγμάτων που προέρχονται κυρίως από τη «θεωρία των παιγνίων» (“game theory”). Η μετα-Σικάγο θεωρία έχει λιγότερη εμπιστοσύνη στους μηχανισμούς αυτοαποκατάστασης του ανταγωνισμού και για το λόγο αυτό υποστηρίζει περισσότερο την παρεμβατική πολιτική.

Οι επιρροή των άνω θεωρητικών ρευμάτων επηρέασε και την Ευρωπαϊκή αντιμονοπωλιακή νομοθεσία ήδη από τη σύνταξη της συνθήκης της Ρώμης. Οι βασικές αρχές που διέπουν το δίκαιο ανταγωνισμού της Ε.Ε είναι μια πολιτικοοικονομικά νοούμενη οικονομική ελευθερία, μία οικονομική αποτελεσματικότητα και μία πολιτική προς την κατεύθυνση της δημιουργίας της κοινής αγοράς με έμφαση ως τη δεκαετία του 1990 την ανάγκη προστασίας της οικονομικής ελευθερίας και της ενοποίησης της ευρωπαϊκής αγοράς.

Ο ελεύθερος και ανόθευτος ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων αποτέλεσε στρατηγικό στόχο της Ευρωπαϊκής ένωσης ήδη από τις ιδρυτικές της συνθήκες έως και την εισαγωγή με την συνθήκη του Μάαστριχ της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής οπότε και ο ελεύθερος ανταγωνισμός αναβαθμίστηκε σε βασικό στόχο της άσκησης οικονομικής πολιτικής της κοινότητας (αρθρ. 4 παρ. 1 ΣυνθΕΚ) της επίτευξης της κοινής εσωτερικής αγοράς και της εξασφάλισης ενός ενιαίου πλαισίου προστασίας των καταναλωτών εντός της ένωσης.

18. Κατά την αντίληψη του θεωρητικού αυτού ρεύματος το κράτος και άρα ο παρεμβατικός νομοθέτης οφείλει να αυτοσυγκρατείται και να παρεμβαίνει μόνο όταν ο ανταγωνισμός περιορίζεται από : *i. οριζόντιες συμφωνίες που έχουν ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, ii. Οριζόντιες συγκεντρώσεις που δημιουργούν υψηλά μερίδια αγοράς, iii. αυθαίρετη μείωση τιμών που αποσκοπεί να αποτρέψει ή να καθυστερήσει την είσοδο νέων ανταγωνιστών στην αγορά ή και να «πειθαρχήσει» ήδη εγκατεστημένους στην αγορά ανταγωνιστές*, Τζουγανάτος, 2013, 15.

Το έναυσμα για τους στόχους της πολιτικής ανταγωνισμού της Ε.Ε προέρχεται ήδη από τα άρθρ. 2 και 3 της ΣυνθΕΚ όπου θεμέλιο για τη λειτουργία της Κοινότητας ήταν η δημιουργία τελωνειακής ένωσης μεταξύ των κρατών μελών με την κατάργηση των περιορισμών που εμποδίζουν την ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίου και προσώπων ώστε να δημιουργηθεί μία ελεύθερη εσωτερική, κοινοτική αγορά. Η κοινοτική αυτή αγορά δεν καθοδηγείται από κάποια κεντρική κοινοτική αρχή (πρότυπο Ομόσπονδου κράτους), αλλά σύμφωνα με τη συμβατική βούληση των μερών, καθοδηγείται κατ' αρχήν από τον ελεύθερο ανταγωνισμό. Κατά το άρθρ. 3 περ. ζ ΣυνθΕΚ *η δράση της ΕΟΚ περιλαμβάνει και την εγκαθίδρυση καθεστώτος που εξασφαλίζει ανόθευτο ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς*. Με τη συνθήκη του Μάαστριχ με την οποία θεσπίστηκε η οικονομική και νομισματική πολιτική (ΟΝΕ), ο ελεύθερος ανταγωνισμός αναβαθμίστηκε σε βασικό μοχλό άσκησης της οικονομικής πολιτικής (άρθρ. 4 παρ. 1 ΣυνθΕΚ), ενώ με την αναθεωρητική συνθήκη της Λισαβόνας για τη λειτουργία της Ε.Ε (ΣΛΕΕ), *η θέσπιση κανόνων ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς καθίσταται αποκλειστική αρμοδιότητα της Ε.Ε* (άρθρ. 3 παρ. 1β ΣΛΕΕ), με την αναφορά στην ανάγκη διασφάλισης του ανταγωνισμού να τίθεται στο εισαγωγικό της Συνθήκης Πρωτόκολλο(άρθ. 27).

Σήμερα οι βασικές πολιτικές επιδιώξεις της Ε.Ε στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού αποτυπώνονται στο άρθρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) σύμφωνα με το οποίο *«η Ένωση εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την άκρως ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο και το υψηλό επίπεδο προστασίας και ποιότητας του περιβάλλοντος»*. Για να επιτευχθεί η αποστολή αυτή της Ε.Ε, σύμφωνα με το άρθρ. 3 παρ. 1β ΣΛΕΕ που ορίζει ότι η ΕΕ έχει αποκλειστική αρμοδιότητα σε μία σειρά από τομείς, οι οποίοι μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν τη θέσπιση κανόνων ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και ειδικότερα για την προώθηση της οικονομικής πολιτικής, η κοινότητα δεσμεύεται από την αρχή *«της άκρως ανταγωνιστικής κοινωνικής οικονομίας της αγοράς»*. Η αποστολή και οι δράσεις της Ε.Ε όπως αποτυπώνονται στις παραπάνω διατάξεις πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε κάθε προσπάθεια ερμηνείας της Συνθήκης και του παράγωγου Ευρωπαϊκού δικαίου¹⁹.

Έτσι λοιπόν α άρθρ. 101 – 109 της ΣΛΕΕ συνιστούν το πρωτογενές δίκαιο των περιορισμών του ανταγωνισμού που κατοχυρώνεται μέσα από τη συνθήκη. Τα

¹⁹. Κοτσίρης, 2015⁷, 391 επ· Αυγερινός, 2011, 2,17,18.

άρθρα 101, 102 και 106 αποτελούν διατάξεις ουσιαστικού δικαίου και εισάγουν τις βασικές αρχές του δικαίου του ανταγωνισμού, ενώ το άρθρ. 103 αποτελεί τη νομική βάση για την υιοθέτηση του παράγωγου κοινοτικού δικαίου.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι η προστασία του ανταγωνισμού τόσο ως εκδήλωσης της οικονομικής ελευθερίας, όσο και ως θεσμού θεμέλιου λίθου της οικονομίας της αγοράς αποτελούσε πάντοτε στόχο της πολιτικής της ΕΕ. Η αποδοχή της οικονομικής ελευθερίας των μετεχόντων (ανταγωνιστών, καταναλωτών) ως στόχου συνοδευτικού ή και αντανakλαστικού της προστασίας του ανταγωνισμού ως θεσμού, αφενός παρέχει στερεή δικαιοπολιτική βάση για την ουδέτερη φύση των κανόνων του, αφετέρου δε, επιτρέπει την αρμονικότερη ένταξη των κυρώσεών του στο μεταίχμιο μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, όπου οι μεν διοικητικές κυρώσεις (απαγόρευση ορισμένης συμπεριφοράς, επιβολή προστίμου ή όρων συμπεριφοράς) αντανakλούν την απαξία της προσβολής του ανταγωνισμού ως θεσμού, οι δε κυρώσεις ιδιωτικού δικαίου (ακυρότητα, αξίωση αποζημίωσης) αντανakλούν τη φύση του ως προστατευτέου εννόμου αγαθού ενέχοντος στοιχεία ιδιωτικών συμφερόντων²⁰, αποσκοπούντων και των δύο, στην επίτευξη των σκοπών του δικαίου ανταγωνισμού ως συνόλου.

2. Βασικές αρχές του ενωσιακού δικαίου στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού που επιβάλλουν την αποτελεσματικότητά του

Για την αποτελεσματική προστασία του πλέγματος των κανόνων του ανταγωνισμού, θεμέλιου λίθου της οικονομίας της αγοράς και των πολιτικών στόχων της ΕΕ, το ενωσιακό δίκαιο προβλέπει ορισμένες αρχές που καθιστούν αποτελεσματική την εφαρμογή του τόσο σε ενωσιακό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο κρατών μελών της ένωσης, προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ενός ομοιόμορφου επιπέδου προστασίας.

2.1 Διατάξεις αναγκαστικού δικαίου

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω σύμφωνα με το άρθρ. 3 παρ. 1β ΣΛΕΕ η Ένωση έχει αποκλειστική αρμοδιότητα στον τομέα της θέσπισης κανόνων ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για την λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Κατά

²⁰. Αυγητίδης, Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού, Η οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό τη πρίσμα προστασίας καταναλωτών, ΔΕΕ 2015, 673-674.

τα άρθρ. 4 παρ. 3 και 5 ΣΕΕ η Ένωση λειτουργεί βάσει της αρχής της δοτής αρμοδιότητας που της έχει δοθεί από τα κράτη μέλη σε ορισμένους τομείς με την υπογραφή των συνθηκών και την παραχώρηση εκ μέρους των κρατών μελών, κυριαρχικών τους δικαιωμάτων με ταυτόχρονη ανάληψη της υποχρέωσης εκπλήρωσης από αυτά, των καθηκόντων τους που απορρέουν από τις συνθήκες. Από την προσχώρηση των κρατών μελών στην ΕΕ με την υπογραφή των κειμένων των συνθηκών τα κράτη μέλη παραχώρησαν κυριαρχικά τους δικαιώματα και αρμοδιότητες στον καινούργιο φορέα του οποίου έγιναν μέλη και στην καινούργια έννομη τάξη που δημιουργήθηκε, μη δυνάμενα να αντιτάξουν προ της ενωσιακής νομοθεσίας μεταγενέστερο μονομερές μέτρο εσωτερικής τους νομοθεσίας που θα υπονόμει τους σκοπούς της συνθήκης και την ολοκλήρωση των Ενωσιακών Σκοπών.

Τα άρθρα 101 και 102 της ΣΛΕΕ που περιέχουν τις βασικές απαγορεύσεις του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού είναι διατάξεις δημόσιας τάξης (*ordre public*)²¹ που δικαιολογούν το χαρακτήρα τους αυτό από την υπερεθνικότητα και την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι των εθνικών, διατάξεις θεμελιώδεις για την εκπλήρωση των σκοπών της κοινότητας. Η υπεροχή αυτή του ενωσιακού δικαίου που γίνεται δεκτή κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ²² έχει ως συνέπεια ότι οι εθνικοί δικαστές θα πρέπει να λαμβάνουν αυτεπαγγέλτως υπόψη περιπτώσεις που εμπίπτουν στο απαγορευτικό πεδίο εφαρμογής των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ και άγονται ενώπιόν τους.²³

21. ΔΕΕ Αποφ. 1.6.1999 C- 126/97 *Eco Swiss China Time Ltd. κατά Benetton International NV*, Συλλ. 1999 I-03055 σκ: «19, 35,36»· *Κότσίρης*, 2015⁷, 397· *Μπουχάγιαρ*, Αστική Ευθύνη για παραβάσεις του Κοινοτικού Δικαίου του ανταγωνισμού, 2009, 29.

22. ΔΕΕ Αποφ. 15.7.1964 C-6 /1964 *Flaminio Costa κατά Ente Nazionale per l'Energia Elettrica*, Συλλ. 1197, 1198 *Ελληνική ειδική έκδοση 1954-1964 01191*. ΔΕΕ Αποφ.17.12.1970 C-11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, Ελληνική ειδική έκδοση 1969-1971 00581· ΔΕΕ Αποφ.9.3.1978 C-106/77 *Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Simmenthal*, Ελληνική ειδική έκδοση 1978 00239, σκ: «7^α, 14 επ»· ΔΕΕ Αποφ.14.12.1995 συνεκδ. υποθ. C- 430/93 - C 431/93 *Van Schijndel κατά Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten*, Συλλ. 1995 I-04705, σκ: «3, 4»· ΔΕΕ Αποφ. 14.12.2000 C-344/1998 *Masterfoods Ltd κατά HB Ice Cream Ltd*, Συλλ. 2000 I-11369 σκ: «18-21 και 29» .όπου το ΔΕΕ επιβεβαίωσε την υπεροχή της κρίσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όταν μία υπόθεση εκκρεμεί παράλληλα στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία μάλιστα δεσμεύονται από απόφαση που έχει εκδώσει η Επιτροπή σχετικά με τις πρακτικές των αρθρ. 81 και 82 ΣΕΚ και ήδη 101 και 102 ΣΛΕΕ με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εκδώσουν αντίθετη απόφαση. για το ζήτημα της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου βλ. μεταξύ άλλων *Παπαδοπούλου*, Η «δημιουργική αυτοκαταστροφή» του Συντάγματος ή πώς το Σύνταγμα υποδέχεται το κοινοτικό φαινόμενο, Ένωση Νέων Επιστημόνων Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΕΝΕΕΣ), 2002, 37- 38· *Κατρούγκαλος*, Η σχέση Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου, ΝοΒ 2000, 1089-1100.

23. ΔΕΕ Αποφ.14.12.1995 συνεκδ. υποθ. C- 430/93 - C 431/93 *Van Schijndel κατά Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten*, Συλλ. 1995 I-04705, σκ: «15».

2.2 Κανόνες άμεσου εφαρμογής

Άμεση εφαρμογή του ενωσιακού κανόνα στην έννομη τάξη των κρατών μελών σημαίνει ότι δεν υπάρχει κατ' αρχήν ανάγκη να μεσολαβήσει για την εφαρμογή του στο εσωτερικό δίκαιο πράξη κράτους μέλους. Αυτό όμως δεν αποκλείει την ανάγκη τα κράτη μέλη να πρέπει να θεσπίσουν μέτρα εκτέλεσης ή μεταφορά ορισμένων πράξεων του ενωσιακού δικαίου στο εσωτερικό δίκαιο (π.χ με την έκδοση εκτελεστικού κανονισμού)²⁴. Η αρχή της άμεσης εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων έχει διατυπωθεί στην απόφαση Van Gend Loos²⁵, σύμφωνα με την οποία «η Συνθήκη συνιστά κάτι περισσότερο από μία συμφωνία που καθιερώνει, μόνο εκατέρωθεν υποχρεώσεις μεταξύ των συμβαλλόμενων κρατών. Πολύ περισσότερο δημιουργεί μία ιδιαίτερη έννομη τάξη, υποκείμενα της οποίας είναι εκτός από τα κράτη μέλη και οι υπήκοοί τους. Στους τελευταίους τίθενται υποχρεώσεις και αναγνωρίζονται δικαιώματα, τα οποία γεννώνται όχι μόνο κατόπιν ρητής προβλέψεως της Συνθήκης, αλλά και κατόπιν σαφών υποχρεώσεων, τις οποίες η Συνθήκη επιβάλλει τόσο στους ιδιώτες, όσο και στα κράτη μέλη και στα ενωσιακά όργανα». Η αρχή αυτή της άμεσης εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, αναγνωρίστηκε κατά πάγια νομολογία από το ΔΕΕ και στο επίπεδο του Ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού με τη σαφή διατύπωση ότι οι απαγορεύσεις των άρθρων 85 παρ. 1 και 86 της Συνθήκης (81 παρ. 1 , 82 Συνθήκη και ήδη 101 παρ. 1 και 102 ΣΛΕΕ) παράγουν από την ίδια τη φύση τους άμεσα αποτελέσματα στις μεταξύ των ιδιωτών σχέσεις και ότι οι εν λόγω διατάξεις θεμελιώνουν άμεσα υπέρ αυτών δικαιώματα, τα οποία τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα οφείλουν να προστατεύουν²⁶.

Οι διατάξεις για την προστασία του ανταγωνισμού έχουν άμεση εφαρμογή στα κράτη μέλη και κυρωτικό χαρακτήρα αφού δεν στιγματίζουν μόνο ως άκυρες τις κατά παράβαση αυτών συμπτύξεις αλλά επιβάλλουν και κυρώσεις όπως πρόστιμα και χρηματικές ποινές καθιστώντας έτσι αποτελεσματικότερη την προστασία των

24. Χριστιανός, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2010, 157.

25. ΔΕΕ Αποφ. 5.2.1963 C-26-1962 Van Gend en Loos κατά Nederlandse Administratie der Belastingen, Συλλ 1963 00003, 866, 867.

26. Τζάκας, Αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παράβασης του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού υπό το φως της νομολογίας Courage.Crehan, ΔΕΕ 2006, 44· βλ. Προοίμιο (3) Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης L349/1 (5.12.2014)· ΔΕΕ Απόφ. 30.1.1974 C- 127/73, Belgische Radio en Televisie κατά SABAM (BRT I), Ελληνική ειδική έκδοση 1974 00035 σκ: «14-21» · ΔΕΕ Αποφ. 10.7.1980 C- 37/79, Anne Marty SA κατά Este Lauder SA, Ελληνική ειδική έκδοση 1980:II 00601, σκ : «13»· ΔΕΕ Αποφ. 28.2.1991 C- 234/1989 Στέργιος Δηλιμίτης κατά Henninger Brau AG, Συλλ. 1991 I-00935, σκ 45 -47.

διατάξεων περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού θεσπίζοντας παράλληλα κυρώσεις δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου.

2.3 Αρχή της αποτελεσματικότητας

Κατά πάγια άποψη του ΔΕΕ, την πηγή ισχύος του κοινοτικού δικαίου δεν προσφέρουν οι επιμέρους εθνικές έννομες τάξεις, αλλά η ίδια η φύση και ιδιαιτερότητα του κοινοτικού φαινομένου. Η νομολογία του ΔΕΚ τονίζει ότι η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου απορρέει από το σκοπό και ιδίως από την αυτονομία της κοινοτικής έννομης τάξης. *“Η Συνθήκη της ΕΟΚ ίδρυσε μια δική της έννομη τάξη, που ενσωματώνεται στο νομικό σύστημα των Κρατών-μελών με την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης και η οποία επιβάλλεται στα δικαστήριά τους (...). Με την ίδρυση της Κοινότητας τα Κράτη-Μέλη περιόρισαν, αν και σε περιορισμένους τομείς, τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και έτσι δημιούργησαν μία τάξη δικαίου που εφαρμόζεται τόσο στους υπηκόους τους όσο και σε αυτά τα ίδια (...) Το δίκαιο που δημιουργήθηκε με τη Συνθήκη, γεννήθηκε από αυτόνομη πηγή και δεν θα ήταν δυνατόν, λόγω της εξειδικευμένης ιδιόμορφης φύσης του, να δεχθεί να του αντιταχθεί νομικώς ένα οποιοδήποτε κείμενο εθνικού δικαίου χωρίς να χάσει το κοινοτικό του χαρακτήρα και χωρίς να τεθεί σε αμφιβολία η νομική βάση της ίδιας της Κοινότητας²⁷”*. Σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο, οποιαδήποτε κοινοτική διάταξη, είτε πρόκειται για διάταξη πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου (διατάξεις Συνθηκών ΕΕ), είτε για διάταξη παράγωγου ενωσιακού δικαίου (κανονισμοί, οδηγίες, αποφάσεις), υπερέχει οποιασδήποτε εθνικής διάταξης, κάθε βαθμίδας²⁸.

27. ΔΕΕ Αποφ. 5.2.1963 C-26-1962, *Van Gend en Loos κατά Nederlandse Administratie der Belastingen*, Συλλ 1963 00003, 866, 867· ΔΕΕ Αποφ. 15.7.1964 C-6 /1964.*Flaminio Costa κατά Ente Nazionale per l'Energia Elettrica*, Συλλ. 1197, 1198 *Ελληνική ειδική έκδοση 1954-1964 01191*· Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα Van Gerven 27.10.1993 στην Υπόθεση C-128/92 *H. J. Banks & Co. Ltd κατά British Coal Corporation*, Συλλ. 1994 I-01209, 1233.

28. Σημαντικότερες αποφάσεις : ΔΕΕ Αποφ. 5.2.1963 C-26-1962, *Van Gend en Loos κατά Nederlandse Administratie der Belastingen*, Συλλ 1963 00003, 861επ· ΔΕΕ Αποφ. 15.7.1964 C-6 /1964.*Flaminio Costa κατά Ente Nazionale per l'Energia Elettrica*, Συλλ. 1197, 1198 *Ελληνική ειδική έκδοση 1954-1964 01191*, 1191επ. ΔΕΕ Αποφ.17.12.1970 C-11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, Ελληνική ειδική έκδοση 1969-1971 00581·, 581επ· ΔΕΕ Αποφ. 13.7.1972 C-48/71 *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλ 1972-1973, 85επ. ΔΕΕ Αποφ.9.3.1978 C-106/77 *Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Simmenthal*, Ελληνική ειδική έκδοση 1978 00239·, 629επ σκ : «7^α 14 επ»· ΔΕΕ Αποφ. 2.7.1996 C-473/93 *Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου*, Συλλ. 1996, I-3207· ΔΕΕ Αποφ. 2.7.1996 C-290/94 *Επιτροπή κατά Ελλάδας*, Συλλ 1996, I-3285· *Κακούρης*, Η σχέση της κοινοτικής νομικής τάξης με τις νομικές τάξεις των κρατών μελών, ΕΕΕυρΔ 2-3, 1986, 525επ. 542· *Σκανδάμης*, Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Θεσμοί και έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ι, 1997³, 53επ., *Σαχπεκίδου σε Στάγκου/Σαχπεκίδου*, 2000, 232επ· *Παπαδοπούλου*, 2002, 24 υποσ. 3· *Κατρούγκαλος*, ΝοΒ 2000, 1089-1100.

Λογικό απότοκο της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, αποτελεί και η αρχή της αποτελεσματικότητας ή της αποτελεσματικής εφαρμογής αυτού. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, οι εθνικές ρυθμίσεις, δεν επιτρέπεται να καθιστούν την επιβολή της ενωσιακής νομοθεσίας υπερβολικά δυσχερή ή πρακτικώς αδύνατη. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο από το συνδυασμό των διατάξεων 4. παρ. 3 ΣΕΕ και 101 και 102 ΣΛΕΕ θεμελίωσε την αρχή σύμφωνα με την οποία « τα κράτη μέλη δεν επιτρέπεται να λαμβάνουν ή να διατηρούν σε ισχύ μέτρα ικανά να ματαιώσουν την πρακτική αποτελεσματικότητα (*effet utile*) των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού που εφαρμόζονται στις επιχειρήσεις, κάθε κρατικό μέτρο το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη νόθευση του ελεύθερου ανταγωνισμού παραβιάζει θεμελιώδεις κανόνες του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου»²⁹

Στην υπόθεση CIF³⁰ σχετικά με ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα που απηύθυνε η Ιταλική δικαιοσύνη, το Δικαστήριο προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα την διάπλαση της αρχής, τόνισε ότι καθήκον να μην εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία που είναι αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο έχουν όχι μόνο τα εθνικά Δικαστήρια αλλά και όλα τα όργανα του κράτους περιλαμβανομένων και των διοικητικών αρχών, δεχόμενο ότι η πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων ανταγωνισμού θα μειωνόταν αν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων σχετικού ελέγχου της επιχειρηματικής δραστηριότητας, οι Εθνικές Αρχές Ανταγωνισμού (στο εξής ΕΑ) δεν μπορούν να διατυπώσουν ότι ένα εθνικό μέτρο είναι αντίθετο με τις διατάξεις των Συνθηκών, ωστόσο τόνισε ότι οι παραβάσεις των επιχειρήσεων πρέπει να συνιστούν αυτόβουλη επιχειρηματική συμπεριφορά προϊόν είτε παρακίνησης είτε διευκόλυνσης από την εθνική νομοθεσία, ενώ παραβάσεις της νομοθεσίας ανταγωνισμού υπαγορευόμενες από ισχύουσα εθνική νομοθεσία που υποχρεώνει σε τέτοια συμπεριφορά δεν μπορεί να καταλογίζεται στις επιχειρήσεις καθώς αυτό θα συνεπάγετο παραβίαση της γενικής αρχής της ασφάλειας του δικαίου³¹.

29. ΔΕΕ Αποφ. 16.11.1977 C-13/77 *INNO κατά ATAB* (SA G.B.-INNO-B.M. κατά *Association des détaillants en tabac (ATAB)*, Ελληνική ειδική έκδοση 1977 00653 σκ: «29, 30, 31», ΔΕΕ Αποφ.22.9.1988 C- 267/86 *van Eycke κατά ASPA*, Συλλ. 1988, 4769, σκ: «16· ΔΕΕ Αποφ. 17.11.1993 C- 185/91 *Bundesanstalt für den Güterfernverkehr κατά Gebrüder Reiff GmbH & Co. KG*, Συλλ. 1993, I 5847, σκ : «14»· ΔΕΕ Αποφ. 17.11.1993 C- 245/91, *Ohra*, Συλλ. 1993, I 5851, σκ : «10»· ΔΕΕ Αποφ.19.2.2002 C- 35/99, *Arduino*, Συλλ. 2002 I 1529, σκ : «34»· ΔΕΕ Αποφ. 19.2.2002 C- 309/99 *Wouters και λοιποί κατά Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten*, Συλλ. 2002, I 1577· *Φαραντούρης*, Κρατικές Παρεμβάσεις και Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Η ανταγωνιστική δραστηριότητα και η προστασία της 21^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου Θεσσαλονίκη 14,15 & 16 Οκτωβρίου 2011, 121 επ.

30. ΔΕΕ Αποφ. 9.9.2003 C-198/01 *CIF Consorzio Industrie Fiammiferi (CIF) κατά Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*, Συλλ. 2003 I-08055, σκ: «19 επ, 34, 40, 45, 50-56». *Φαραντούρης*, 2011, 122-124.

31. Αναλυτικότερα βλ. *Φαραντούρη*, 2011, 122- 123 και ΔΕΕ Αποφ. 9.9.2003 C-198/01 *CIF Consorzio Industrie Fiammiferi (CIF) κατά Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*,

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι το ΔΕΕ σε μία σύμφωνη με τους σκοπούς του ενωσιακού δικαίου ερμηνεία, διαμόρφωσε την εργαλειακού χαρακτήρα αρχή αυτή, η οποία συνοψίζεται στην παραδοχή ότι **«τα κράτη μέλη έχουν γενική υποχρέωση να λάβουν όλα τα πρόσφορα μέτρα που να εγγυώνται την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου»**. Προς τούτο, πρέπει ιδίως να μεριμνούν ώστε οι παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου να τιμωρούνται υπό ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις ανάλογες προς εκείνες που ισχύουν για παραβάσεις παρεμφερούς φύσεως και σημασίας του εθνικού δικαίου. Μολονότι τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να επιλέγουν τις επιβλητέες κυρώσεις, αυτές πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι αποτελεσματικές, ανάλογες προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και να έχουν αποτρεπτικό χαρακτήρα»³²

2.4 Αρχή της ισοδυναμίας

Κατά την αρχή της ισοδυναμίας, οι δικονομικές ρυθμίσεις που διέπουν την εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων δεν επιτρέπεται να είναι λιγότερο ευνοϊκές από τις διατάξεις που διέπουν την επιβολή αντίστοιχων κανόνων της εθνικής νομοθεσίας. Πρόκειται για γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου όπως εξειδικεύεται σε κατ' ιδίαν περιπτώσεις εφαρμογής εθνικών διατάξεων που ενδέχεται ελλείψει ενωσιακής ρύθμισης να παρουσιάζουν άνιση μεταχείριση μεταξύ των υποκειμένων του ενωσιακού δικαίου. Όπως έχει επανειλημμένα δεχθεί η νομολογία του ΔΕΕ *«ελλείψει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως*

Συλλ. 2003 I-08055 σκ: «40» «κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, τα άρθρα 81 ΕΚ και 82 ΕΚ αφορούν μόνον ενέργειες θίγουσες τον ανταγωνισμό στις οποίες προβαίνουν οι επιχειρήσεις εξ ιδίας πρωτοβουλίας. Αν η θίγουσα τον ανταγωνισμό συμπεριφορά επιβάλλεται στις επιχειρήσεις από την εθνική νομοθεσία ή αν η τελευταία διαμορφώνει ένα νομικό πλαίσιο το οποίο, από μόνο του, αποκλείει κάθε δυνατότητα ανταγωνιστικής συμπεριφοράς των επιχειρήσεων, τα άρθρα 81 ΕΚ και 82 ΕΚ δεν έχουν εφαρμογή. Στην περίπτωση αυτή, ο περιορισμός του ανταγωνισμού δεν οφείλεται, όπως συνεπάγονται οι διατάξεις αυτές, σε αυτόβουλη συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Αντιθέτως, τα άρθρα 81 ΕΚ και 82 ΕΚ μπορούν να εφαρμοστούν αν προκύπτει ότι η εθνική νομοθεσία αφήνει τη δυνατότητα ανταγωνισμού, ο οποίος ενδέχεται να εμποδίζεται, να περιορίζεται ή να νοθεύεται από αυτόβουλη συμπεριφορά των επιχειρήσεων (ΔΕΕ Απόφ. 11.11.1997, συνεκδ. υποθ. C-359/95 P και C-379/95 P, Επιτροπή και Γαλλία κατά Ladbroke Racing, Συλλ. 1997, I-6265, σκ: 33 και 34)».

32. Ενδεικτικά Αποφάσεις ΔΕΕ Αποφ. 21.9.1989, C- 68/88 Επιτροπή κατά Ελλάδας, Συλλ. 1989, 2965, σκ : «23-25», ΔΕΕ Αποφ. 15.9.1998 C-231/96 Edis κατά Ministero delle Finanze Συλλ. 1998 I-4990, σκ: «34 και 36-37», ΔΕΕ Αποφ. 18.10.2001 C-354/99 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλ. 2001 I-7657, σκ: «46».

(αρχή της ισοδυναμίας)»³³. Στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού η υπόθεση Manfredi³⁴ με την επίκληση των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας έθεσε τις κατευθυντήριες γραμμές για μία σειρά προβλημάτων που δημιουργούνται κατά την αναγνώριση των δικαιωμάτων αποζημίωσης ιδιωτών από παραβιάσεις της ενωσιακής αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, δεχόμενη ότι ελλείπει ενωσιακής ρύθμισης που να αφορά το δικαίωμα έγερσης των αποζημιωτικών αγωγών εναπόκειται στις εθνικές έννομες τάξεις να προβλέψουν τα ένδικα βοηθήματα και τα οικονομικά μέτρα που θα καθιστούν δυνατή την κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού, υπό την προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί δεν θα είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν την άσκηση παρόμοιων ενδίκων βοηθημάτων των εσωτερικών εννόμων τάξεων και ότι οι ρυθμίσεις αυτές δεν θα καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων. Ειδικότερη η απόφαση Manfredi προέβλεπε ότι ζητήματα παραγραφής, αιτιώδους συνδέσμου, και προσδιορισμού του είδους και της έκτασης της αποζημίωσης σε θέματα αγωγών αποζημίωσης από παραβιάσεις των αρθρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ που θα προβλέπονται από τις εθνικές νομοθεσίες, θα πρέπει να είναι ανάλογα άλλως ισοδύναμα με παρόμοια δικαιώματα που ρυθμίζονται για παρόμοιες αποζημιωτικές αγωγές δυνάμει των εθνικών νομοθεσιών, π.χ εφόσον στην έννομη τάξη ενός κράτους μέλους προβλέπεται η επιδίκαση παραδειγματικής αποζημίωσης ή αποζημίωσης κυρωτικού χαρακτήρα σε αγωγές αποζημίωσης δυνάμει της αρχής της ισοδυναμίας το ίδιο θα πρέπει να είναι δυνατό και για τις αποζημιωτικές αγωγές ιδιωτών για ζημίες που υπέστησαν από παραβάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας.

3. Η σχέση εθνικού και ενωσιακού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω υπό 2.1 η υποχρέωση εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού βαρύνει και τα κράτη μέλη και τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα αυτών. Ωστόσο, το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού κατά τα άρθρα 101 επ. της ΣΛΕΕ ενεργοποιείται και προστατεύει από περιορισμούς που τίθενται στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, ικανούς να οδηγήσουν σε

33. ΔΕΕ Αποφ.2.6.2007 συνεκδ. υποθ. C-222 έως 225/2005, *J. van der Weerd και λοιπών κατά Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit*, Συλλ 2007 I-04233, σκ: «28 και 30-31» · ΔΕΕ Αποφ.4.3.2009 C-445/06 - *Danske Slagterier κατά Bundesrepublik Deutschland* Συλλ. 2009 I-02119, σκ : «30,31».

34. ΔΕΕ Αποφ. 13.7.2006 συνεκδ. υποθ.C- 295 έως 298/2004 *Vincenzo Manfredi κατά Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA και Assitalia SpA και λοιπών*, Συλλ 2006 I-06619, σκ: «17,19,54,62,69,71,72,76,77,81,82,84,88,92,95,96,98».

διάσπαση της ανταγωνιστικής δομής της ενωσιακής αγοράς ή ματαίωσης του σκοπού επίτευξης της ενιαίας αγοράς. Το πότε μία συμφωνία ή πρακτική επηρεάζει το διακοινοτικό εμπόριο, στοιχείο που συνιστά αναγκαία και ικανή προϋπόθεση για την ενεργοποίηση της υποχρέωσης εφαρμογής εκ μέρους των εθνικών αρχών, εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, συνιστά καθοριστικό κριτήριο οριοθέτησης της σχέσης κοινοτικού και εθνικού δικαίου³⁵. Για την ερμηνεία της προϋπόθεσης αυτής, οι ΕΑΑ και τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να λαμβάνουν υπ' όψιν την νομολογία των κοινοτικών δικαστηρίων και την πρακτική της Επιτροπής.

Με σκοπό την παροχή ενός σημαντικού ερμηνευτικού εργαλείου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την Ανακοίνωση σχετικά με την έννοια του επηρεασμού του εμπορίου των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης (2004/C 101/07³⁶). Μέσω της τελευταίας η επιτροπή επιτυγχάνει την διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου μέσω της έννοιας του επηρεασμού του διακοινοτικού εμπορίου.

Συνοπτικά, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι το κριτήριο αυτό είναι αυτόνομο κι ερμηνεύεται αποκλειστικά από την Επιτροπή και τα κοινοτικά δικαστήρια και δεν συνιστά στοιχείο του παρανόμου της πράξης αλλά είναι κριτήριο καταμερισμού των αρμοδιοτήτων μεταξύ κοινοτικού και εθνικών δικαίων ανταγωνισμού.

Για την συνδρομή της ανωτέρω προϋπόθεσης, θα πρέπει κατά τη νομολογία του ΔΕΕ, **η συμφωνία ή πρακτική να αφορά το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών** (δηλαδή να υπάρχουν συνέπειες στις διασυνοριακές οικονομικές δραστηριότητες μεταξύ δύο τουλάχιστον κρατών μελών), **να υπάρχει δυνατότητα επηρεασμού του εμπορίου** (το στοιχείο αυτό συντρέχει όταν, ανεξαρτήτως της υποκειμενικής πρόθεσης των μερών, είναι δυνατό να πιθανολογηθεί σε επαρκή βαθμό, βάσει του συνόλου των νομικών και πραγματικών στοιχείων, πως η συμφωνία ή πρακτική μπορεί να ασκήσει άμεση ή έμμεση, πραγματική ή δυνητική, επίδραση στα εμπορικά ρεύματα μεταξύ των κρατών μελών) **και ο επηρεασμός να είναι αισθητός** (προϋπόθεση που κρίνεται εν όψει της φύσης της συμφωνίας ή της πρακτικής, των καλυπτόμενων προϊόντων και της θέσης των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων στην αγορά αλλά και με βάση το κριτήρια του μεριδίου της αγοράς ή

35. Σουφλερός σε Κόκκορης /Λιανός 2008, Η μεταρρύθμιση του ευρωπαϊκού και ελληνικού δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, 2008, Ο κανονισμός 1/2003 και η βάση αυτού αποκεντρωμένη εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ- Επιπτώσεις στο Ελληνικό Δίκαιο Ανταγωνισμού, 45.

36. Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 101 της 27/04/2004 σ. 0081 – 0096.

του κύκλου εργασιών, τα οποία προβλέπονται και στην σχετική ανακοίνωση της Επιτροπής στα άρθρα 52 και 53)³⁷.

Από τη διάρθρωση των κανόνων του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου και συγκεκριμένα από τα άρθρα 103, 104 και 105 ΣΛΕΕ, διαγράφεται συντρέχουσα αρμοδιότητα των κρατών μελών και των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, για την εφαρμογή των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Από τις εν λόγω διατάξεις, δεν μπορεί εύκολα να συναχθεί κανόνας επίλυσης ενδεχόμενης σύγκρουσης από την ταυτόχρονη δραστηριοποίηση των εθνικών και των ενωσιακών θεσμών, ενώ είναι δυνατό πρακτικές περιορισμού ή νόθευσης του ανταγωνισμού να ενδέχεται να επηρεάζουν όχι μόνο την εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών, αλλά να παράγουν στρεβλώσεις του ανταγωνισμού που επηρεάζουν και το ενωσιακό εμπόριο. Στις περιπτώσεις αυτές γεννάται το ερώτημα ποιο δίκαιο θα εφαρμοσθεί το εθνικό ή το ενωσιακό ή και τα δύο παράλληλα. Κατά τη θεωρία αναπτύχθηκαν διάφορες λύσεις :

1. η θεωρία του «μοναδικού φραγμού» σύμφωνα με την οποία θα εφαρμοσθεί αποκλειστικά το ενωσιακό δίκαιο λόγω της υπεροχής του έναντι του εθνικού δικαίου.
2. Η θεωρία του «διπλού φραγμού», σύμφωνα με την οποία το κοινοτικό και το εθνικό δίκαιο περί ανταγωνισμού έχουν διαφορετικές περιοχές που εκτείνεται η έννομη προστασία τους. Το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού αφορά το διακρατικό εμπόριο το εθνικό αφορά το εσωτερικό εμπόριο. Κατά συνέπεια κατά τη θεωρία αυτή τίποτα δεν εμποδίζει την παράλληλη εφαρμογή των δύο δικαίων σε σχέση με τον ίδιο περιορισμό ανταγωνισμού. Η εγκυρότητα ή μη ενός περιορισμού του ανταγωνισμού έχει να κάνει με το κατά πόσο πληροί το πραγματικό ενός απαγορευτικού κανόνα του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού. Απλούστερα πρέπει να αναγνωρίζεται ως έγκυρος και από τις δύο περιοχές προστασίας ενώ για την αποδοκιμασία του αρκεί και η αντίθεσή του με μία μόνο περιοχή προστασίας. Η παράλληλη αυτή εφαρμογή

37. Η Επιτροπή θεωρεί ότι : «*οι συμφωνίες δεν δύνανται, καταρχήν, να επηρεάσουν αισθητά το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών εάν πληρούνται σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α) το συνολικό μερίδιο αγοράς των μερών σε οποιαδήποτε σχετική αγορά της Κοινότητας που επηρεάζεται από τη συμφωνία δεν υπερβαίνει το 5 %- και β) ο συνολικός Κοινοτικός κύκλος εργασιών που πραγματοποιούν οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις στα σχετικά προϊόντα που καλύπτονται από την συμφωνία δεν υπερβαίνει τα 40 εκατ. Ευρώ (αρνητικό τεκμήριο). Αντίθετα, υπάρχει μαχητό θετικό τεκμήριο ότι η επίδραση στο εμπόριο είναι αισθητή εάν ο κύκλος εργασιών των μερών με τα προϊόντα που καλύπτει η συμφωνία υπερβαίνει τα 40 εκατ. ευρώ. Σε περίπτωση συμφωνιών που από την ίδια τη φύση τους δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μπορεί επίσης συχνά να θεωρηθεί ότι η επίδραση είναι αισθητή εάν το μερίδιο αγοράς των μερών υπερβαίνει το όριο του 5 % που προβλέπεται στην προηγούμενη παράγραφο. Ωστόσο, το τεκμήριο αυτό δεν ισχύει εάν η συμφωνία καλύπτει μέρος μόνο κράτους μέλους».*

και των δύο δικαίων μπορεί να οδηγήσει σε σώρευση των εννόμων συνεπειών με επιβολή της αυστηρότερης έννομής συνέπειας³⁸.

Η λύση στο προϊσχύσαν δίκαιο δόθηκε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο επ' αφορμή της υπόθεσης C 14/1968, *Walt Wilhelm v. Bundeskartellamt* της 13-2-1969.

3.1 Η σχέση εθνικού και ενωσιακού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού προ της ψήφισης του Κανονισμού 1/2003

Εφορμώντας από την απόφαση *Walt Wilhelm v. Bundeskartellamt* της 13-2-1969, ως βάση για τη λύση, τίθεται η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού, που επιβάλλει σε περίπτωση συγκρούσεως των δύο δικαίων να εφαρμόζεται το ενωσιακό. Ωστόσο, αυτή η υπεροχή δέχθηκε το Δικαστήριο επιτρέπει την παράλληλη εφαρμογή του εθνικού και του ενωσιακού δικαίου υπό τον όρο όμως ότι η εφαρμογή του εθνικού δικαίου να μην παραβιάζει την πλήρη και ομοιόμορφη εφαρμογή των περί ανταγωνισμού διατάξεων στον χώρο της κοινής αγοράς³⁹. Σε περίπτωση συρροής εθνικής και κοινοτικής δικαιοδοσίας, εφαρμόζονταν τρεις αρχές που εξελικτικά αναπτύχθηκαν από το ΔΕΕ⁴⁰:

1. Το εθνικό δίκαιο εφαρμόζεται μόνο όταν η εφαρμογή του δεν παραβιάζει την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου (αρχή *Walt Wilhelm* σκ 4 και 1).
2. Εάν η συμφωνία ή η πρακτική απαγορεύεται από το άρθρο 102 ή από το άρθρο 101 παρ. 1 της ΣΛΕΕ και δεν εμπίπτει στο πεδίο απαλλαγής με βάση το αρθρ. 101 παρ. 3 η ενωσιακή απαγόρευση εφαρμόζοταν πλήρως, έστω και αν θα μπορούσε να επιτραπεί από το εθνικό δίκαιο (αρχή *VBVB & VBBB*⁴¹).
3. Εάν η συμφωνία ή η πρακτική έχει τύχει απαλλαγής (ατομικής ή κατά κατηγορία) ή εξαίρεσης σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ. 3 ήταν

³⁸. *Κοτσίρης* 2015⁷, 406.

³⁹. ΔΕΕ Αποφ. 13.2.1999 C-14/68 *Walt Wilhelm και λοιποί κατά Bundeskartellamt*, Ελληνική ειδική έκδοση 1969-1971 00001, σκ : «4 και επί των κριθέντων 1, 9».

⁴⁰. Σχετική ανάλυση σε *Κοτσίρης*, Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο Ι, εισαγωγή στην κοινοτική έννομη τάξη, θεμελιώδεις ελευθερίες, δίκαιο ανταγωνισμού, δίκαιο βιομηχανικής ιδιοκτησίας και πνευματικής ιδιοκτησίας, 2003, 361,363· *Κινινή*, 2005, 250.

⁴¹. ΔΕΕ Αποφ. 19.1.1984 συνεκδ. υποθ. C – 43, C- 63/82 *Vereniging ter Bevordering van het Vlaamse Boekwezen, VBVB, και Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels, VBBB, κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Συλλ. 1984 -00019.

εκτελεστέα έστω και αν παραβίαζε εθνικό δίκαιο κράτους μέλους (αρχή Guerlain⁴²).

Ως προς τον κίνδυνο επιβολής διπλών κυρώσεων στους παραβάτες το δικαστήριο δέχθηκε (σκ 11 Walt Wilhelm) ότι η ιδέα της δικαιοσύνης επιτάσσει κατά την επιβολή της δεύτερης κύρωσης να λαμβάνεται υπόψη η προηγούμενη επιβληθείσα. Περαιτέρω για λόγους ενότητας και ασφάλειας του δικαίου το Δικαστήριο δεχόταν ότι σε περίπτωση που ένα εθνικό δικαστήριο έχει επιληφθεί επί μίας σύμπραξης επί της οποίας έχει αποφανθεί και η Επιτροπή, το Εθνικό Δικαστήριο δεν είχε τη δυνατότητα να εκδώσει απόφαση αντίθετη προς εκείνη της επιτροπής έστω και αν η απόφασή του θα ερχόταν σε αντίθεση με απόφαση πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας του Εθνικού δικαστηρίου, τηρουμένης της αρχής της συνεργασίας μεταξύ του εθνικού δικαστηρίου και της Επιτροπής, με δυνατότητα του Εθνικού Δικαστηρίου να παραπέμψει σχετικό προδικαστικό ερώτημα, ενώ στην περίπτωση που είχε κοινοποιηθεί συμφωνία προς την επιτροπή για να χορηγηθεί αρνητική πιστοποίηση του αρθρ. 101 παρ. 3 ή να διαπιστωθεί η μη εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού το Εθνικό δικαστήριο δεν μπορούσε να αποφανθεί επί της νομιμότητας της συμφωνίας εωσότου εκδίδετο η απόφαση της Επιτροπής.

3.2 Η σχέση Εθνικού και ενωσιακού δικαίου μετά τον Κανονισμό 1/2003

Σε νέες βάσεις ετέθη η σχέση ενωσιακού και Εθνικού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού μετά τη θέση σε ισχύ του κανονισμού 1/2003 που προέβλεπε με ευθεία διάταξη τη σχέση εθνικών διατάξεων και κοινοτικής νομοθεσίας ανταγωνισμού επιφυλάσσοντας όμως διαφορετική μεταχείριση των μονομερών συμπεριφορών του αρθρ. 102 από τις συμπράξεις (διμερείς συμπεριφορές που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του αρθρ. 101 παρ. 1).

Κατά το αρθρ. 3 παρ. 2 α του Κανονισμού 1/2003, συμφωνίες, αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων ή εναρμονισμένες πρακτικές, οι οποίες είναι πιθανόν να επηρεάσουν το διακοινοτικό εμπόριο μεταξύ κρατών μελών κι οι οποίες δεν περιορίζουν τον ανταγωνισμό κατά την έννοια του άρθρου 101 παρ. 1 ή πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 101 παρ. 3 ή καλύπτονται από κανονισμό ομαδικής απαλλαγής και συνεπώς είναι επιτρεπτές, δεν επιτρέπεται να απαγορεύονται λόγω της εφαρμογής εθνικής νομοθεσίας. Συνεπώς, στον τομέα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, με σκοπό την δημιουργία και διασφάλιση ισότιμων όρων ανταγωνισμού, θεσπίζεται η

42. ΔΕΕ Αποφ.10.7.1980 συνεκδ. υποθ. C- 253/78 και 1-3/79 *Proc. De la Rep. κατά Guerlain*, Ελληνική ειδική έκδοση 1980:II 00527.

αποκλειστική εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου ή κατ' άλλη διατύπωση η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου είναι πλήρης, αφού αφορά το σύνολο του 101 ΣΛΕΕ. Εγκαταλείπεται λοιπόν στον τομέα αυτό η αρχή της παράλληλης εφαρμογής, η οποία σε πρώτη ανάγνωση του άρθρου 3 παρ. 1 φαίνεται ότι συνεχίζει να ισχύει. Το πεδίο εφαρμογής του αυστηρότερου εθνικού δικαίου περιορίζεται σε συμπράξεις που επενεργούν αποκλειστικά στο εσωτερικό ενός κράτους – μέλους⁴³.

Αντιθέτως στο β εδάφιο το αρθρ. 3 παρ. 2 επιτρέπει τη θέσπιση και εφαρμογή αυστηρότερων εθνικών διατάξεων σε μονομερείς συμπεριφορές που εμπίπτουν στο προστατευτικό πεδίο του αρθρ. 102ΣΛΕΕ είναι επιτρεπτή. Αυστηρότερες εθνικές διατάξεις μπορούν να απαγορεύουν ή να επιβάλλουν κυρώσεις για καταχρηστική συμπεριφορά έναντι οικονομικά εξαρτημένων επιχειρήσεων με όριο πάντοτε την αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και της ομοιόμορφης εφαρμογής του.

43. Κινινή, 2005, 250,251 Κατά την άποψη της γράφουσας «Το πεδίο εφαρμογής του αυστηρότερου εθνικού δικαίου συρρικνώνεται σημαντικά. Παρά τη δυνατότητα παράλληλης εφαρμογής εθνικού και κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού οι συμφωνίες οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων δεν μπορούν να τύχουν διαφορετικής μεταχείρισης από εκείνη που υπαγορεύει το κοινοτικό δίκαιο ανταγωνισμού με την τελική εκτίμησης να παρέχεται από αυτό»· Λιάσκος, 2008, 92.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 1/2003 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ 16ης ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2002

Την 16 Δεκεμβρίου 2002 ψηφίστηκε ο Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 που τέθηκε σε ισχύ την 1 Μαΐου 2004 και αντικατέστησε τον Κανονισμό υπ' αριθ. 17/62, ο οποίος εφαρμόστηκε για σαράντα και πλέον έτη. Ο προϊσχύσας Κανονισμός θέσπιζε ένα κεντρικό προληπτικό σύστημα ελέγχου των δυνάμενων να επηρεάσουν τον ανταγωνισμό συμπράξεων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Συγκεκριμένα, το προηγούμενο σύστημα θέσπιζε αφενός μεν άμεση εφαρμογή των άρθρ. 101 και 102 με την ιδιομορφία ότι η Επιτροπή είχε αποκλειστική αρμοδιότητα, - κατόπιν κοινοποίησης προς αυτήν των αντι-ανταγωνιστικών συμφωνιών που δεν μπορούσαν να τύχουν αυτόματης απαλλαγής, δυνάμει κανονισμού ομαδικής απαλλαγής- να ελέγχει το κατά πόσο οι επίμαχες συμφωνίες πληρούσαν τους όρους του άρθρου 81 παρ. 3 ΣυνθΕΚ (101 παρ. 3), ώστε να τύχουν εξαιρέσεως από την εφαρμογή των απαγορευτικών περί ανταγωνισμού κανόνων. Ακολουθούσε έπειτα, η έκδοση ατομικής διαπλαστικής απόφασης εξαίρεσης από την Επιτροπή. Το συγκεντρωτικό αυτό μοντέλο εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, είχε ως αποτέλεσμα την υπερβολική επιβάρυνση του φόρτου εργασίας της Επιτροπής⁴⁴, καταδεικνύοντας, την ανάγκη προώθησης ενός αποκεντρωμένου μοντέλου εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου για τον ελεύθερο ανταγωνισμό ενόψει και της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που θα συνδύαζε την αποτελεσματική επίβλεψη των υποκειμένων της αγοράς με την απλούστευση του διοικητικού ελέγχου⁴⁵. Την επιταγή αυτή πραγμάτωσε ο ισχύων μέχρι σήμερα **Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 ο οποίος υιοθέτησε τη λογική του εκ των υστέρων ελέγχου των αντιανταγωνιστικών συμπράξεων, με ταυτόχρονη ενίσχυση του ρόλου των εθνικών αρχών ανταγωνισμού και των εθνικών δικαστηρίων, καθώς και ενός συστήματος στενότερης συνεργασίας μεταξύ επιτροπής Εθνικών Αρχών Ανταγωνισμού και Δικαστηρίων του λεγόμενου Ευρωπαϊκού Δικτύου Ανταγωνισμού (ΕΔΑ)**⁴⁶, για την εξασφάλιση της ομοιόμορφης εφαρμογής του

44. Οι εταιρείες χρησιμοποιούσαν το συγκεντρωτικό σύστημα έγκρισης όχι μόνο για λόγους ασφάλειας δικαίου αλλά και για αναστολή των προσφυγών ενώπιον των Εθνικών Δικαστηρίων και αρχών ανταγωνισμού. *Λιάσκος*, 2004, 589.

45. Προοίμιο Κανονισμού 1/2003, σκ 2.

46. Ανακοίνωση σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού

ενωσιακού δικαίου και συνακόλουθα δημιουργίας ενός κλίματος ασφάλειας δικαίου⁴⁷. Πάντως, και υπό το ισχύον καθεστώς, η Επιτροπή εξακολουθεί να διαθέτει διευρυμένες εξουσίες, καθώς εποπτεύει τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού στο πλαίσιο του αποκεντρωμένου μοντέλου. Επιπλέον, συνέπεια της ελάφρυνσης του διοικητικού φόρτου εργασίας της Επιτροπής, αυτή πλέον μπορεί να επικεντρώνεται στον έλεγχο και την καταστολή των πλέον σοβαρών παραβάσεων, που πλήττουν άμεσα και έντονα το ενωσιακό συμφέρον, αλλά και στη χάραξη μίας συντονισμένης Ευρωπαϊκής πολιτικής του ανταγωνισμού.

Ο Κανονισμός 1/2003 συνοδεύτηκε από Κανονισμό 773/2004 σχετικά με την διαδικασία εφαρμογής από την επιτροπή των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ⁴⁸ καθώς και από μία σειρά άλλων κειμένων Ανακοινώσεις και κατευθυντήριες γραμμές, που ως σκοπό έχουν την επεξήγηση των διαδικαστικών θεμάτων που προκύπτουν από την εφαρμογή του κανονισμού, **το λεγόμενο πακέτο εκσυγχρονισμού (modernization package)**, πρόκειται για κατευθυντήριες που αφορούν τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών επιτροπών ανταγωνισμού⁴⁹, τη συνεργασία μεταξύ Επιτροπής και εθνικών Δικαστηρίων,⁵⁰ τη διαχείριση των καταγγελιών⁵¹, την ανεπίσημη καθοδήγηση σε καινούργια θέματα που τίθενται σε ατομικές περιπτώσεις⁵², την μέθοδο υπολογισμού των προστίμων που επιβάλλονται κατ' εφαρμογή του αρθρ. 23 παρ. 2 του Κανονισμού⁵³, τους τρόπους μη επιβολής ή μείωσης προστίμων σε περιπτώσεις καρτέλ⁵⁴ και τέλος την πρόσβαση στο φάκελο υπόθεσης της Επιτροπής⁵⁵. Επίσης σημαντικότερες είναι και οι κατευθυντήριες γραμμές που εκδόθηκαν για την ερμηνεία της έννοιας του επηρεασμού του διακοινοτικού εμπορίου⁵⁶, καθώς για την ανάλυση των προϋποθέσεων εφαρμογής του αρθρ. 81 παρ. 3 ΣυνθΕΚ(101 παρ. 3 ΣΛΕΕ)⁵⁷.

Στην παρούσα ανάλυση γίνει προσπάθεια παρουσίασης εν συντομία των βασικότερων αλλαγών που επέφερε η νέα νομοθεσία του παράγωγου κοινοτικού δικαίου.

(2004/C 101/03), παρ. 1 και άρθρο 11 παρ. 1 του Καν. 1.

47. Λευκή Βίβλος (1999), 14, αρ. 42.

48. ΕΕ 123, 27.4.2004.

49. ΕΕ C 2004/101/03.

50. ΕΕ C 2004/101/04.

51. ΕΕ C 2004/101/05.

52. ΕΕ C 2004/101/06.

53. ΕΕ 2006/C210/02.

54. ΕΕ 2006/C 298/11.

55. ΕΕ 2005/C 325/07.

56. όπως ανωτέρω ΕΕ C 2004/101/07.

57. ΕΕ C 2004/101/08.

1. Άμεση εφαρμογή της διάταξης του αρθρ. 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ (καθιέρωση της άμεσης εκ του νόμου εφαρμογής της εξαίρεσης, αρθρ. 1 παρ. 2 Κανονισμού 1/2003)

Το άρθρ. 1 του Κανονισμού ορίζει τα εξής :

«1. Οι συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές οι οποίες υπάγονται στο άρθρο 81 παράγραφος 1 της συνθήκης και δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης απαγορεύονται, χωρίς να είναι αναγκαία η προηγούμενη έκδοση σχετικής απόφασης.

2. Οι συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές οι οποίες υπάγονται στο άρθρο 81 παράγραφος 1 της συνθήκης και πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης δεν απαγορεύονται, χωρίς να είναι αναγκαία η προηγούμενη έκδοση σχετικής απόφασης.

3. Η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 82 της συνθήκης απαγορεύεται, χωρίς να είναι αναγκαία η προηγούμενη έκδοση σχετικής απόφασης».

Η έννοια των μεταρρυθμίσεων που φέρει το αρθρ. 1 του κανονισμού γίνεται αντιληπτή ιδίως από την συνδυασμένη ερμηνεία του άρθρου με την διατύπωση της παρ. 2 αυτού. Ειδικότερα η βασική καινοτομία που εισάγει στο σύστημα ελέγχου παραβάσεων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας είναι, όχι η κατάφαση και πάλι της άμεσης εφαρμογής των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ τόσο από την Επιτροπή όσο και από της ΕΑΑ όσο και από τα Εθνικά Δικαστήρια, πράγμα που γινόταν δεκτό και υπό το καθεστώς του κανονισμού 17/62, αλλά η ρύθμιση της παραγράφου δύο που **πλέον αποδεσμεύει την εφαρμογή του πραγματικού αρθρ. 101 από την υποχρέωση προηγούμενης γνωμοδοτικής έγκρισης της Επιτροπής**. Πλέον, τα επιφορτισμένα με την εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας όργανα αποκτούν τη δυνατότητα να εφαρμόζουν ενιαία το πραγματικό του αρθρ. 101 ΣΛΕΕ και οι δικαστές δεν είναι υποχρεωμένοι να αναστείλουν την εκδίκαση μίας υποθέσεως που έχει αχθεί ενώπιόν τους, προκειμένου να αποφανθεί η Επιτροπή περί της συνδρομής του κανόνα εξαίρεσης της παρ. 3 του ίδιου άρθρου. Δημιουργείται ένα σύστημα εξαίρεσης **εκ του Νόμου (ex lege)** στο μέτρο που δεν απαιτείται πλέον η έκδοση διαπλαστικού χαρακτήρα απόφασης απαλλαγής. Ο εθνικός δικαστής και οι επιχειρήσεις έχουν πλέον καταρχήν αρμοδιότητα, αλλά και υποχρέωση να αποφαινούνται ως προς το αν μία σύμπραξη εμπίπτει στον απαγορευτικό κανόνα της παρ. 1 του αρθρ. 101 ή εάν εμπίπτει στο πλαίσιο εξαίρεσης του παραγράφου 3.

Θεσπίζεται θα λέγαμε μία υποχρέωση «**αυτόβουλης συμμόρφωσης με το κοινοτικό δίκαιο**»⁵⁸ καθώς οι επιχειρήσεις **θα πρέπει να εκτιμήσουν οι ίδιες (self-assessment)** το κατά πόσο οι συμφωνίες ή οι πρακτικές στις οποίες προβαίνουν, δύνανται να συμβάλουν περισσότερο στη βελτίωση της παραγωγής, την προώθηση της τεχνικής και οικονομικής προόδου εξασφαλίζοντας στους καταναλωτές δίκαιο τμήμα από το όφελος που προκύπτει, φέροντας ευθύνη από την ερμηνεία του κανόνα δικαίου⁵⁹, μην έχοντας πλέον την ασυλία από την επιβολή προστίμου με την τυπική υποβολή γνωστοποίησης στην Επιτροπή. Στο μέτρο που συντρέχουν οι προϋποθέσεις των παρ. 1 και 3 του αρθρ 101 ΣΛΕΕ, οι συμπράξεις είναι εξ' υπαρχής νόμιμες και ισχυρές. Αν όχι, η σύμπραξη είναι αυτοδικαίως άκυρη, δυνάμει της παρ. 2 του αρθρ. 101 και η άρση της αβεβαιότητας ως προς τη νομιμότητά της συμφωνίας γίνεται ex post με διαπίστωση από την διοικητική αρχή ή το εθνικό δικαστήριο ότι η συμφωνία είναι απαγορευμένη δυνάμει της παρ. 1 του αρθρ. 101 άνευ συνδρομής της παρ. 3. κατόπιν καταγγελίας των εχόντων έννομο συμφέρον⁶⁰.

Συμπερασματικά λοιπόν η ρύθμιση του άρθρ. 1 θα λέγαμε ότι με την κατάργηση του συστήματος κοινοποίησης των συμπράξεων, συνιστά εφαρμογή της απλούστευσης της διαδικασίας⁶¹ κατ' επιταγή του άρθρ, 103 παρ. 2. αλλά και ένδειξη της εγκατάλειψης της άποψης ότι η εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 θα πρέπει να ανατίθεται μόνο στην Επιτροπή, λόγω της γενικόλογης και αόριστης διατύπωσής του και της ανάγκης λήψης υπ' όψιν εκ μέρους του εφαρμοστή του δικαίου, των περίπλοκων οικονομικών δεδομένων αλλά και των αντιτιθέμενων συμφερόντων, καθώς είχε ήδη γίνει δεκτό ότι η εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας επί 40 έτη είχε αποκτήσει ένα στέρεο υπόβαθρο ⁶².

⁵⁸. Λιάσκος 2008, 15· Μικρουλέα, Επικουρικότητα το παράδειγμα του ανταγωνισμού, 16^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού δικαίου Βόλος 3-5 Νοεμβρίου 2006, Κοινοτικό Δίκαιο & Εμπορικό Δίκαιο, 2007, 223, που αναφέρει : ότι «η αυτο- αξιολόγηση προκάλεσε σοκ σε πολλούς ευρωπαίους νομικούς. Οι δικηγόροι νομικοί παραστάτες των επιχειρήσεων θα πρέπει να διεξάγουν από μόνοι τους τις νομικές αναλύσεις και εκτιμήσεις των κινδύνων αντί να συμβουλευούνται το μαντείο των Βρυξελλών».

⁵⁹. Μαρίνος, ΔιΜΕΕ (2006), 328.

⁶⁰. Κινινή, 2005 ,221, Ενώπιον των πολιτικών Δικαστηρίων μπορεί να ασκηθεί αναγνωριστική αγωγή, εφόσον τεκμηριώνεται έννομο συμφέρον (αρθρ. 70 ΚπολΔ) · Σουφλερός, 2009, 259,

⁶¹. Κουτσούκης, Η εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ από την Επιτροπή, τις Εθνικές Αρχές Ανταγωνισμού και τα Δικαστήρια, 2005, 3.

⁶². Λιάσκος, 2008, 590.

2. Η Αποκεντρωμένη εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας

Κατά τα άρθρα 5 και 6 του Κανονισμού 1/2003 :

- «Οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών είναι αρμόδιες να εφαρμόζουν τα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Προς το σκοπό αυτό, δύνανται, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, να εκδίδουν τις ακόλουθες αποφάσεις:

- για την παύση της παράβασης,
- για τη λήψη προσωρινών μέτρων,
- για την αποδοχή ανάληψης δεσμεύσεων,
- για την επιβολή προστίμου, χρηματικής ποινής ή κάθε άλλης κύρωσης προβλεπόμενης από την εθνική τους νομοθεσία.

Εάν με βάση τις πληροφορίες που διαθέτουν διαπιστώσουν ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις μιας απαγόρευσης, δύνανται επίσης να αποφαινούνται ότι δεν συντρέχει λόγος δράσης από μέρους τους.

- Τα εθνικά δικαστήρια διαθέτουν την αρμοδιότητα να εφαρμόζουν τα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης» .

Ο νέος κανονισμός θεσπίζει σύστημα άμεσης και αποκεντρωμένης εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας (decentralization) από τις Εθνικές αρχές ανταγωνισμού και τα εθνικά Δικαστήρια προς τον σκοπό της αποτελεσματικότερης επιβολής της νομοθεσίας και της απλούστευσης της διοικητικής διαδικασίας μέσω της δημιουργίας ενός ενιαίου Ευρωπαϊκού δικτύου Ανταγωνισμού. Η ιδέα αυτή εμφορείται από το μοντέλο του ρυθμιστικού ανταγωνισμού σύμφωνα με το οποίο ο ανταγωνισμός μεταξύ αποκεντρωμένων δικαιοδοσιών οδηγεί στην υιοθέτηση πιο αποδοτικών κανόνων από ότι ένα συγκεντρωτικό σύστημα όπου ελλείπει παντελώς η ανταγωνιστική πίεση⁶³. Ένας βαθμός ανταγωνισμού μεταξύ κανόνων και ρυθμίσεων μπορεί να επιφέρει αποδοτικά αποτελέσματα⁶⁴. Επίσης η αποκεντρωμένη εφαρμογή συμβάλλει στην αντιμετώπιση δυσμενών συνεπειών της ασυμμετρίας πληροφόρησης μεταξύ των ρυθμιστικών αρχών, καθώς οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού μπορούν να συγκεντρώσουν πιο αποτελεσματικά τις πληροφορίες από τις εγχώριες επιχειρήσεις, αλλά και επίσης να συμβάλλουν μέσω της πολλαπλής εφαρμογής σε καινοτομία στην ερμηνεία και στην εφαρμογή του δικαίου, στο μέτρο δε που αυτό είναι δυνατό, καθώς αποκλειστικά αρμόδια σε επίπεδο χάραξης της πολιτικής ανταγωνισμού παραμένει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

⁶³. Μικρουλέα, 2007, 233.

⁶⁴. Μικρουλέα, 2007, 233 με περαιτέρω παραπομπή σε Geradin, 9 Columbian Journal of European.

Τα μέσα ωστόσο με τα οποία θα επιτευχθεί από τα περιφερειακά όργανα η εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, εναπόκεινται στα κατ' ιδίαν εθνικά όργανα εφαρμογής, κατ' εφαρμογή της παγίας αρχής της θεσμικής και δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών τα οποία ελλείψει ενωσιακών ρυθμίσεων εφαρμόζουν τις δικές τους δικονομικές διατάξεις οι οποίες, όμως, θα πρέπει να είναι σύμφωνες με τις παγίως ισχύουσες στο κοινοτικό δίκαιο αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας⁶⁵. Το αποκεντρωμένο μοντέλο εφαρμογής αποτελεί εκσυγχρονισμό κατά τα πρότυπα της αρχής της επικουρικότητας που διέπει το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, η οποία όμως στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού δεν χρησιμοποιείται με την δογματική του όρου έννοια⁶⁶, αλλά με την έννοια της μεταφοράς αρμοδιοτήτων στα κράτη-μέλη, παρόλο που η Κοινότητα και συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνεχίζει να είναι το υπεύθυνο όργανο για την χάραξη της πολιτικής του ανταγωνισμού. Δηλαδή στο ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού η «επικουρικότητα» (Subsidiarity) χρησιμοποιείται με την έννοια της «αποκέντρωσης».

Ωστόσο η αποκεντρωμένη εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας από τα 28 πλέον κράτη μέλη της Ε.Ε. είναι φυσικό να γεννά κινδύνους διάσπασης της συνοχής της αποτελεσματικότητας και της ομοιόμορφης εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού από τα κράτη μέλη και τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού. Γι' αυτό, ο ενωσιακός νομοθέτης στο κεφάλαιο IV του κανονισμού 1/2003 και υπό τον τίτλο «Συνεργασία» θέσπισε μία σειρά από συνοδευτικά μέτρα συντονισμού των μετεχόντων στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ανταγωνισμού μερών, που ως στόχο έχουν την ελαχιστοποίηση των κινδύνων διάσπασης της ομοιόμορφης εφαρμογής του δικαίου του ανταγωνισμού με την Επιτροπή να παίζει έναν επιτελικό ρόλο συντονισμού των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, αλλά και να διαθέτει διευρυμένες εξουσίες έρευνας⁶⁷. Τα μέτρα αυτά εν συντομία είναι τα εξής :

65. Σουφλελός, ΝοΒ 2009, 259.

66. Μικρουλέα, 2007, 221 Κατά το άρθρο 5 παρ. 3 ΣΕΕ κατά την οποία «Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, στους τομείς οι οποίοι δεν υπάγονται στην αποκλειστική της αρμοδιότητα, η Ένωση παρεμβαίνει μόνο εφόσον και κατά τον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη, τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, μπορούν όμως, λόγω της κλίμακας ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα στο επίπεδο της Ένωσης» Η αρχή της επικουρικότητας σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας αποτελούν ένα δεύτερο επίπεδο οριοθέτησης των αρμοδιοτήτων της ΕΕ.

67. Λιάσκος, (2009), 15· Σουφλερός ΝοΒ, (2009), 262-263.

2.1 Ρυθμίσεις που αφορούν τις σχέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Εθνικών αρχών ανταγωνισμού καθώς και τις σχέσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού μεταξύ τους (αρθρ. 11 ως 14 Κανονισμού 1/2003)

Στις ρυθμίσεις αυτές περιλαμβάνονται :

- 1) η στενή συνεργασία μεταξύ επιτροπής και εθνικών αρχών ανταγωνισμού του αρθρ. 11 του Κανονισμού 1/2003 και αφορούν την επικοινωνία μεταξύ Επιτροπής και ΕΑΑ για στοιχεία που έχουν συλλέξει από την διερεύνηση μίας υπόθεσης, για την εφαρμογή των μέτρων έρευνας που υιοθετούνται στα από τις ΕΑΑ στα πλαίσια εξέτασης παραβάσεων των αρθρ. 101 και 102, την παροχή συμβουλών εκ μέρους της Επιτροπής προς τις Εθνικές αρχές ανταγωνισμού την υποχρέωση διαβούλευσης με της Επιτροπής με τις ΕΑΑ εφόσον αυτές έχουν επιληφθεί ήδη μίας υποθέσεως καθώς και την αναστολής της διαδικασίας εκδόσεως Απόφασης από τις ΕΑΑ εφόσον έχει επιληφθεί η Επιτροπή, όπως αναλυτικά παρατίθενται στο σχετικό αρθρ. 11 του Κανονισμού.
- 2) Η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ εθνικών αρχών ανταγωνισμού και κατά το αρθρ. 12 του Κανονισμού που ορίζει ότι *«προκειμένου για την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης, η Επιτροπή και οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών έχουν την εξουσία να ανταλλάσσουν και να χρησιμοποιούν ως αποδεικτικό μέσο οποιοδήποτε πραγματικό ή νομικό στοιχείο, περιλαμβανομένων των πληροφοριών εμπιστευτικού χαρακτήρα»*.
- 3) Τους κανόνες συμπεριφοράς του αρθρ. 13 του Κανονισμού σε περίπτωση που οι περισσότερες αρχές ανταγωνισμού επιλαμβάνονται ή καλούνται να επιληφθούν της ίδιας υπόθεσης. *«Όταν η ίδια καταγγελία υποβάλλεται στις αρχές ανταγωνισμού δύο ή περισσότερων κρατών μελών ή όταν περισσότερες αρχές ανταγωνισμού διεξάγουν αυτεπαγγέλτως διαδικασία δυνάμει του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης κατά της ίδιας συμφωνίας, απόφασης ενώσεως ή πρακτικής, το γεγονός ότι μια αρχή ασχολείται με την υπόθεση αποτελεί για τις άλλες αρχές ικανό λόγο για την αναστολή της διαδικασίας που διεξάγουν οι ίδιες ή για την απόρριψη της καταγγελίας. Η Επιτροπή δύναται επίσης να απορρίψει μια καταγγελία με το σκεπτικό ότι αρχή ανταγωνισμού ενός κράτους μέλους ασχολείται ήδη με την υπόθεση. παρ. 2 Όταν αρχή ανταγωνισμού ενός κράτους μέλους ή η Επιτροπή λαμβάνει καταγγελία σχετικά με μια συμφωνία, απόφαση ενώσεως ή πρακτική με την οποία έχει ήδη ασχοληθεί μία άλλη αρχή ανταγωνισμού, δύναται να την απορρίψει»*

- 4) Διαβουλεύσεις στο πλαίσιο της συμβουλευτικής Επιτροπής συμπράξεων και δεσποζουσών θέσεων του αρθρ. 14 του Κανονισμού.

2.2 Ρυθμίσεις ενδοτικού χαρακτήρα που αφορούν τη συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού με τα εθνικά Δικαστήρια κατ' αρθρ. 15 του Κανονισμού 1/2003

2.2.1 Συνεργασία μεταξύ εθνικών δικαστηρίων και Επιτροπής

Οι λεπτομέρειες της άνω συνεργασίας περιλαμβάνονται στην Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ΕΕ 2004/C101/04 της 27/04/2004⁶⁸ σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των δικαστηρίων των κρατών μελών της ΕΕ κατά την εφαρμογή των αρθρ. 81 και 82 ΣυνΘΕΚ (101 και 102 ΣΛΕΕ). Ειδικότερα η άνω συνεργασία μπορεί να λάβει τις εξής μορφές : κατά το αρθρ. 15 παρ. 1 του κανονισμού το εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει από την επιτροπή να του διαβιβάσει πληροφοριακά στοιχεία που διαθέτει . Η επιτροπή έχει δεσμευθεί στην ως άνω ανακοίνωση να παρέχει τα άνω στοιχεία εντός προθεσμίας ενός μηνός από την παραλαβή της σχετικής αίτησης ή των πρόσθετων διευκρινιστικών στοιχείων που ενδεχομένως ζητήσει από το Εθνικό Δικαστήριο λαμβάνοντας πρόνοια ιδίως για την προστασία του επαγγελματικού απορρήτου αρθρ. 339 ΣΛΕΕ⁶⁹. Επίσης μπορεί να ζητηθεί από τις ΕΑΑ η γνώμη της Επιτροπής επί ζητημάτων που άπτονται της εφαρμογής των αρθρ. 101 και 102 η οποία δεσμεύεται να γνωμοδοτήσει εντός προθεσμίας 4 μηνών από τη λήψη της αίτησης ή των συμπληρωματικών πληροφοριακών στοιχείων⁷⁰. Η σχετική γνώμη δεν είναι ωστόσο δεσμευτική για το εθνικό Δικαστήριο. Κατά τη γνωμοδότηση αυτή η Επιτροπή περιορίζεται στο να παράσχει στο εθνικό Δικαστήριο τα πραγματικά στοιχεία ή τις οικονομικές ή νομικές διευκρινήσεις που έχουν ζητηθεί, χωρίς να υπεισέρχεται στην ουσία της υπόθεσης που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου⁷¹. Περαιτέρω η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δύναται για λόγους συνεπούς εφαρμογής των αρθρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ να υποβάλλει εξ ίδιας πρωτοβουλίας γραπτές παρατηρήσεις στα εθνικά δικαστήρια ή και

68. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2004%3A101%3ATOC>.

69. Βλ. σημειώσεις 21-26 Ανακοίνωσης 2004 C101/04 της 27.4.2004 και ΔΕΕ Αποφ. 28.2.1991 C-234/89 *Στέργιος Δηλιμίτης κατά Henninger Bräu AG* Συλλ. 1991 I-935, σκ: «53»· ΠΕΕ Αποφ. 18.9.1996 T-353/94 *Postbank NV κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Συλλογή 1996 II-921, σκ : «86 και 87»· ΔΕΕ Αποφ. 7.11.1995 C- 145/83 *Adams κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* Συλλ. 1985 -03539, σκ: «34».

70. Σημεία 27-30 Ανακοίνωσης 2004 C101/04 της 27.4.2004.

71. Σουφλελός, ΝοΒ 2009, 263.

προφορικές με την άδεια του εθνικού δικαστηρίου (αρθρ. 15 παρ. 3) πρόκειται για το ρόλο της Επιτροπής ως **amicus curiae**, δηλαδή ως τρίτου μη μετέχοντα στη δίκη διαδίκου ο οποίος συνδράμει στη διαδικασία με αποκλειστικό γνώμονα το δημόσιο συμφέρον κατά τρόπο αντικειμενικό, αμερόληπτο και μη δεσμευτικό για το Δικαστήριο⁷².

2.2.2 Συνεργασία μεταξύ εθνικών δικαστηρίων και εθνικών αρχών ανταγωνισμού.

Κατά το αρθρ. 15 παρ. 3 του κανονισμού 1/2003 οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού μπορούν αν υποβάλλουν εξ ιδίας πρωτοβουλίας γραπτές παρατηρήσεις στα εθνικά Δικαστήρια της χώρας σχετικά με την εφαρμογή των αρθρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ και προφορικές κατόπιν αδείας του δικαστηρίου.

2.3 Ρυθμίσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα που αφορούν την ομοιόμορφη εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας ανταγωνισμού αρθρ. 16 κανονισμού 1/2003

Κατά το αρθρ. 16 : *«Όταν τα εθνικά δικαστήρια κρίνουν συμφωνίες, αποφάσεις ή πρακτικές δυνάμει του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης, οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο απόφασης της Επιτροπής, δεν μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις που συγκρούονται με την απόφαση την οποία έχει λάβει η Επιτροπή. Πρέπει επίσης να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που ενδέχεται να συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να λάβει η Επιτροπή κατά διαδικασία που έχει κινήσει. Προς το σκοπό αυτό, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει μήπως πρέπει να αναστείλει τη διαδικασία του. Η υποχρέωση αυτή δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις δυνάμει του άρθρου 234 της συνθήκης.*

2. Όταν οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών αποφαινούνται για συμφωνίες, αποφάσεις ή πρακτικές δυνάμει του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης, οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο απόφασης της Επιτροπής, δεν δύνανται να λαμβάνουν αποφάσεις που να συγκρούονται με την απόφαση που έχει λάβει η Επιτροπή». Πρόκειται για νομοθετική αποτύπωση της νομολογίας

72. Σουφλερός, ΝοΒ 2009, 264.

Masterfoods⁷³. Προς το σκοπό αυτό το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει ότι μπορεί να αναστείλει τη διαδικασία ενώπιων του.

3. Ενίσχυση της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου αρθρ. 3 Κανονισμού 1/2003

Μία εξίσου σημαντική αλλαγή που επέφερε ο κανονισμός 1/2003 είναι η για πρώτη φορά νομοθετική αποτύπωση της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι των εθνικών στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού, μία αρχή που υπό το προϋχούσαν καθεστώς αποτελούσε παγία νομολογιακή διατύπωση⁷⁴. Η ρητή πλέον θέσπιση της υπεροχής κρίθηκε υπό το νέο σύστημα της αποκεντρωμένης εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας με διευρυμένες αρμοδιότητες των ΕΑΑ και των Εθνικών Δικαστηρίων επιβεβλημένη για λόγους αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου και ορθής λειτουργίας των μηχανισμών συνεργασίας που προβλέπει ο κανονισμός⁷⁵ και θεσπίζεται με ρυθμίσεις που αφορούν τη σχέση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας με τις εθνικές αρχές και την θεμελίωση υποχρέωσης εφαρμογής της υπό προϋποθέσεις από τα κράτη μέλη. Έτσι λοιπόν σύμφωνα με το αρθρ. 3 του Κανονισμού :

«Οσάκις οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών ήτα εθνικά δικαστήρια εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία ανταγωνισμού σε συμφωνίες, αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων ή εναρμονισμένες πρακτικές κατά την έννοια του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης, οι οποίες είναι πιθανόν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών κατά την έννοια της διάταξης αυτής, εφαρμόζουν επίσης το

⁷³. Σουφλερός, ΝοΒ 2009, 264, ΔΕΕ Αποφ. 14.12.2000 C 344/1998 *Masterfoods Ltd κατά HB Ice Cream Ltd*. Συλλ. 2000 I- 11369 σκ : 52. και C 234/89 Δηλιμίτης ο.π .

⁷⁴. ΔΕΕ Αποφ.9.3.1978 C- 106/1977 *Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Société anonyme Simmenthal*, Συλλ. 1978, 629 σκ: «17, 18» Σύμφωνα με το ΔΕΕ κάθε εθνικός Δικαστής είναι υποχρεωμένος να εφαρμόζει το ενωσιακό δίκαιο και να προστατεύει τα δικαιώματα που αυτό προσφέρει στους ιδιώτες, εφαρμόζοντας κάθε αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου, ανεξάρτητα του αν αυτή είναι μεταγενέστερη ή προγενέστερη ΔΕΕ Αποφ. 14.12.1995 συνεκδ. υποθ. C 430 και 431/93 *Van Schijndel*, Συλλ. 1995 I-04705, σκ: «13 και 14 όπου αναφέρει : «Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι παρατιθέμενοι από το εθνικό δικαστήριο κανόνες περί ανταγωνισμού είναι υποχρεωτικοί και τυγχάνουν απευθείας εφαρμογής στην εσωτερική έννομη τάξη. Εφόσον τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, δυνάμει του εθνικού δικαίου, να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τους αντλούμενους από υποχρεωτικό εθνικό κανόνα νομικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι δεν είχαν προβληθεί από τους διαδίκους, η ίδια υποχρέωση ισχύει και για τους υποχρεωτικούς κοινοτικούς κανόνες, 14 Το ίδιο ισχύει στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο αναθέτει στον δικαστή την αυτεπάγγελτη εφαρμογή του υποχρεωτικού κανόνα δικαίου. Πράγματι, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογή της εξαγγελιομένης στο άρθρο 5 της Συνθήκης αρχής της συνεργασίας, να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους πολίτες από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου» με περαιτέρω παραπομπή στην απόφαση ΔΕΕ Αποφ.19.6.1990 C-213/89, *Factortame*, Συλλογή 1990, σ. I-2433, σκ: «19».

⁷⁵. Βλ. Προοίμιο Κανονισμού 1/2003, 8.

άρθρο 81 της συνθήκης, στις εν λόγω συμφωνίες, αποφάσεις ή εναρμονισμένες πρακτικές. Όταν οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών ήτα εθνικά δικαστήρια εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία ανταγωνισμού σε τυχόν καταχρηστική πρακτική που απαγορεύεται από το άρθρο 82 της συνθήκης, εφαρμόζουν επίσης το άρθρο 82 της συνθήκης». Με το άρθρο αυτό όπως αναλύθηκε και στο κεφάλαιο Α' υπό στοιχεία 3.2 θεσπίζεται η υποχρέωση των ΕΑΑ και των δικαστηρίων να εφαρμόζουν τα άρθρα. 101 και 102 εφόσον οι συμφωνίες ή πρακτικές είναι πιθανό να επηρεάσουν το διακοινοτικό εμπόριο. **Ο επηρεασμός του διακοινοτικού εμπορίου⁷⁶ συνιστά αναγκαία προϋπόθεση ενεργοποίησης της υποχρέωσης παράλληλης άμεσης εφαρμογής της ενωσιακής νομοθεσίας.**

Παράλληλα η παράγραφος 2 του αρθρ. 3 αναφέρει ότι : «*Η εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας ανταγωνισμού δεν επιτρέπεται να έχει ως αποτέλεσμα την απαγόρευση συμφωνιών, αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων ή εναρμονισμένων πρακτικών οι οποίες είναι πιθανόν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, αλλά οι οποίες δεν περιορίζουν τον ανταγωνισμό κατά την έννοια του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης, ή οι οποίες πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης ή καλύπτονται από κανονισμό για την εφαρμογή του άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης*», πρόκειται για διασφάλιση της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου από την αντίθετη όψη, εξασφαλίζοντας την απαγόρευση εφαρμογής αυστηρότερης εθνικής νομοθεσίας για τις συμπράξεις. Περαιτέρω η υπεροχή της ενωσιακής νομοθεσίας εφαρμόζεται σύμφωνα με το προοίμιο του κανονισμού υπό τον αριθμό 8 ακόμα και στις διατάξεις της ποινικής εθνικής νομοθεσίας που επιβάλλουν κυρώσεις σε φυσικά πρόσωπα εφόσον όμως οι κυρώσεις αυτές αποτελούν το μέσον δια του οποίου επιβάλλονται οι κανόνες ανταγωνισμού που ισχύουν για τις επιχειρήσεις. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι στο μέτρο που οι ποινικές κυρώσεις αφορούν τις παραβάσεις των άρθρων 101 και 102 εφαρμόζεται η αρχή της υπεροχής της ενωσιακής νομοθεσίας επιτρεπόμενης της εθνικής νομοθεσίας να προστατεύει με τις ποινικές διατάξεις άλλα έννομα αγαθά ανεξάρτητα με αυτά που τίθενται από τους κανόνες ανταγωνισμού που απευθύνονται στις επιχειρήσεις.

76. Για την έννοια του επηρεασμού του διακοινοτικού εμπορίου βλ. ανωτέρω κεφάλαιο Α'. 3.

4. Διεύρυνση των εξουσιών έρευνας και επιβολής κυρώσεων της Επιτροπής (αρθρ. 17- 24 κανονισμού 1/2003) η δυνατότητα επιβολής μέτρων συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα του αρθρ. 7 παρ. 1 και η ρητή πρόβλεψη λήψης ασφαλιστικών μέτρων του αρθρ. 8 του Κανονισμού

Πρόκειται για τις εξουσίες της επιτροπής να διεξάγει έρευνες για συλλογής πληροφοριών κατά το άρθρ. 17 του κανονισμού κατά κλάδο της οικονομίας η σε συγκεκριμένους τύπους συμφωνιών κλπ σε περιπτώσεις που υπάρχουν υπόνοιες για πιθανό περιορισμό ή στρέβλωση του ανταγωνισμού εντός της ενωσιακής αγοράς, καθώς επίσης και αιτήσεις παροχής πληροφοριών κατ' άρθρ. 18. Η παράλειψη της επιχείρησης απάντησης σε αίτηση παροχής πληροφοριών δεν συνεπάγεται κυρώσεις, η παροχή όμως ανακριβώς πληροφοριών, ανεξαρτήτως εάν πρόκειται για απόφαση ή για αίτηση, επάγεται την κύρωση του προστίμου, κατά το 23 παρ. 1 περ. α. Κατά το ΠΕΕ, η έννοια των «απαραίτητων πληροφοριών» πρέπει να ερμηνευθεί με αναφορά στον σκοπό για τον οποίο οι εξουσίες έρευνας ανατέθηκαν στην Επιτροπή. Συνεπώς πρέπει να υπάρχει μία συσχέτιση μεταξύ του αιτήματος παροχής των πληροφοριών αυτών και της υποτιθέμενης παράβασης⁷⁷, ενώ οι αποδέκτριες επιχειρήσεις του αιτήματος δεν είναι απαραίτητα οι επιχειρήσεις που φέρονται ως ύποπτες παράβασης αλλά μπορεί να είναι και τρίτες επιχειρήσεις⁷⁸. Η εξουσία αυτή της επιτροπής εμφανίζει την εξής ιδιομορφία ιδίως αναφορικά με το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης των επιχειρήσεων. Η νομολογία του ΔΕΕ δέχθηκε ότι η επιτροπή δεν περιορίζεται στα θέματα για τα οποία θα θέσει τα ερωτήματα, αλλά μόνο στο είδος των ερωτημάτων που θα θέσει καθώς απαγορεύονται οι ενοποιητικές ερωτήσεις. Έτσι η έκταση του δικαιώματος εξαρτάται από το είδος της διατύπωσης του ερωτήματος⁷⁹.

Περαιτέρω η επιτροπή έχει εξουσία διεξαγωγής ακροάσεων φυσικών ή νομικών προσώπων μετά από συναίνεσή τους για συλλογή πληροφοριών, εξουσία να ζητά από τους αντιπροσώπους των επιχειρήσεων επεξηγήσεις περί γεγονότων ή εγγράφων που σχετίζονται με το αντικείμενο ελέγχου καθώς και εξουσία να διενεργεί επιτόπιους ελέγχους σε επαγγελματικούς χώρους με το αρθρ. 20 παρ. 2 να απαριθμεί περιοριστικά τις εξουσίες των υπαλλήλων της Επιτροπής και των λοιπών συνοδευόντων προσώπων οι οποίοι συνοπτικά, έχουν την εξουσία να εισέρχονται σε

77. ΠΕΚ Αποφ. 12.12.1991 T-39/90 SEP κατά Επιτροπής, Συλλ 1991 II, 1497.

78. Κινινή, ΔΕΕ 2004, ενίσχυση των ερευνητικών εξουσιών της Επιτροπής με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθμ. 1/2003 και τα δικαιώματα υπεράσπισης των επιχειρήσεων, 736.

79. Αναλυτικά για τη νομολογία του ΔΕΚ και το συμβατό της με το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ σε Κινινή, ΔΕΕ 2004, 743επ.

κάθε χώρο, γήπεδο και μεταφορικό μέσο των επιχειρήσεων, να ελέγχουν τα βιβλία καθώς και κάθε άλλο έγγραφο επαγγελματικής δραστηριότητας, να λαμβάνουν ή να αποκτούν υπό οποιαδήποτε μορφή αντίγραφο ή απόσπασμα των εν λόγω βιβλίων και εγγράφων, να σφραγίζουν οποιονδήποτε επαγγελματικό χώρο και βιβλία ή έγγραφα κατά την περίοδο και στο βαθμό που απαιτούνται για τον έλεγχο και να ζητούν από κάθε αντιπρόσωπο ή μέλος του προσωπικού της επιχείρησης επεξηγήσεις περί των γεγονότων ή εγγράφων που σχετίζονται με το αντικείμενο και το σκοπό του ελέγχου και να καταγράφουν τις απαντήσεις, ενώ σε περίπτωση εναντίωσης οι υπάλληλοι της επιτροπής μπορούν να ζητήσουν τη συνδρομή της αρμόδιας αρχής με την παροχή σχετικής αδείας, να διεξάγει έλεγχο σε χώρους εκτός επιχειρήσεων όπου υπάρχουν υπόνοιες φύλαξης εγγράφων που συνδέονται με το αντικείμενο ελέγχου κλπ. Ως προς τις εξουσίες επιβολής προστίμων και χρηματικών ποινών αυτές αναλυτικά αναφέρονται στα αρθρ. 23 και 24 του Κανονισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΘΕΜΕΛΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ – ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Η συμβολή της νομολογίας στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού είναι ιδιαίτερως σημαντική καθώς όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω το ΔΕΕ μέσω της συστηματικής ερμηνείας σε θέματα των πρωτογενών κανόνων της ενωσιακής αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας κάλυψε αρκετά κενά αυτής. Η νομολογία του ΔΕΕ βοήθησε αρκετά στην αποσαφήνιση του χαρακτήρα των διατάξεων των αρθρ., 101 και 102 ως κανόνων αμέσου εφαρμογής, συνέβαλλε στην νομολογιακή αποτύπωση του δικαιώματος ιδιωτών να έλκουν δικαιώματα μέσω αποζημιωτικών αγωγών δια μέσου των αμέσου εφαρμογής αρθρ. 101 και 102 και έλυσε διάφορα ζητήματα που αφορούσαν τη σύγκρουση μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαίου. Στο παρόν κεφάλαιο από την πληθώρα της νομολογίας που άπτεται θεμάτων του ελεύθερου ανταγωνισμού θα γίνει μία συνοπτική παρουσίαση ορισμένων σημαντικών κατά την άποψη της γράφουσας αποφάσεων του ΔΕΕ.

1. Οι πρώτες Αποφάσεις του ΔΕΕ, η κατάφαση της άμεσης εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και του αναγκαστικού χαρακτήρα τους.

Από τα πρώτα χρόνια εφαρμογής των κανόνων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας των συνθηκών ΕΚΑΧ και ΕΟΚ το Δικαστήριο ήρθε αντιμέτωπο με προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ικανότητα των κανόνων και των περιορισμών που τίθενται με την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία να παράγουν άμεσα δικαιώματα για τα υποκείμενα που καλύπτονται από το πεδίο εφαρμογής τους, δίδοντάς του το δικαίωμα να εγείρουν σχετικές αξιώσεις εναντίον των παραβατών της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και αναγκάζοντας παράλληλα τόσο τις αρχές των κρατών μελών, όσο και τα δικαιοδοτικά όργανα αυτών να θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα που θα καθιστούν δυνατή την αναγνώριση και πραγμάτωση των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία. Έτσι λοιπόν σε πλήθος αποφάσεως καταφάσκονταν με τρόπο ρητό ότι οι κανόνες των άρθρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ (τότε άρθρ. 85 και 86 ΣυνθΕΟΚ) αποτελούν διατάξεις αναγκαστικού δικαίου χαρακτηριζόμενες μάλιστα ως δημοσίας τάξης που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη

αυτεπαγγέλτως από τα εθνικά Δικαστήρια⁸⁰. Οι κανόνες του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού έκρινε επανειλημμένως το δικαστήριο είναι ικανές από τη φύση τους να παράγουν άμεσα αποτελέσματα στις μεταξύ των ιδιωτών σχέσεις και να θεμελιώνουν άμεσα υπέρ αυτών αποτελέσματα τα οποία τα δικαιοδοτικά όργανα οφείλουν να προστατεύουν και να λαμβάνουν υπόψη τους αυτεπαγγέλτως όταν άγονται ενώπιον τους τέτοιου είδους υποθέσεις. Με αυτό τον τρόπο το ΔΕΕ αναγνώρισε από τις πρώτες κιόλας αποφάσεις ότι στο πεδίο εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας πέραν της δημόσιας επιβολής της από τα κεντρικά Ευρωπαϊκά όργανα άπτεται και ιδιωτικής επιβολής με επίκληση από τους ιδιώτες με τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα των δικαιωμάτων που το ενωσιακό δίκαιο τους αναγνωρίζει⁸¹.

2. Η συμβολή των προτάσεων του Γενικού Εισαγγελέα VAN GERVEN στην υπόθεση C- 128/92 Banks & Co. Ltd κατά British Coal Corporation⁸² στην κατοχύρωση του δικαιώματος αποζημιωτικών αγωγών ιδιωτών έναντι παραβάσεων των κανόνων των Συνθηκών.

Στην υπόθεση αυτή που αφορούσε προσφυγή της εταιρείας Banks ιδιωτικής εταιρείας εξορύξεως άνθρακα κατά του δημοσίου οργανισμού (κρατικού μονοπωλίου) Άνθρακα στον οποίο ανήκε το σύνολο σχεδόν του ακατέργαστου άνθρακα της Μεγάλης Βρετανίας, British Coal Corporation, κατετέθησαν προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των κανόνων ανταγωνισμού των Συνθηκών ΕΚΑΧ και ΕΟΚ ενόψει αποζημιωτικής αγωγής που άσκησε η Banks κατά της British Coal για παράβαση των διατάξεων της Συνθήκης ΕΚΑΧ ή ΕΟΚ.

80. Ενδεικτικά βλ. ΔΕΕ Απόφ. της 1.7.1980 C 37/79 *Marty/Estée Lauder*, Συλλ. Ειδ. Έκδ. 1980, II-601 σκ: «13» · ΔΕΕ Απόφ. της 30.1.1974 C-127/73 *BRT/SABAM* Συλλ. Ειδ. Έκδ. 1974, 0051 και *Ελληνική ειδική έκδοση 1974, 00035* σκ: «51» · ΔΕΕ Αποφ. 1.6.1999 C-126/1997 *Eco Swiss China Time Ltd κατά Benetton International NV*, Συλλ. σ I-3055 σκ: «19».

81. ΔΕΕ Απόφ. της 30.1.1974, C-127/73, *BRT/SABAM*, Συλλ. Ειδ. Έκδ. 1974, 0051 και *Ελληνική ειδική έκδοση 1974, 00035* σκ : «14 έως 21 και 35» έκρινε ότι : «οι απαγορεύσεις των άρθρων 101,102 ΣΛΕΕ (τότε αρθρ. 85 και 86 ΣυνθΕΚ) προσφέρονται από τη φύση τους να παράγουν άμεσο αποτέλεσμα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και να θεμελιώνουν άμεσα δικαιώματα υπέρ αυτών. Η αρμοδιότητα των δικαιοδοτικών οργάνων για την εφαρμογή των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, απορρέει από το άμεσο αποτέλεσμα των εν λόγω διατάξεων τα οποία τα δικαιοδοτικά όργανα οφείλουν να προστατεύουν». Το Δικαστήριο τόνισε «επίσης ότι σχετική άρνηση από τα δικαιοδοτικά όργανα της αρμοδιότητας να διασφαλίζουν αυτή την προστασία, σημαίνει στέρηση των ιδιωτών από τα δικαιώματα που αντλούν από την ίδια τη Συνθήκη».

82. ΔΕΕ Απόφ. 13.4.1994, *Banks & Co. Ltd κατά British Coal Corporation*, Συλλ. 1994 I-01209· Προτάσεις ECLI:EU:C:1993:860.

Συγκριμένα η British Coal ως ιδιοκτήτρια σχεδόν του συνόλου των δικαιωμάτων ακατέργαστου άνθρακα της χώρας παραχωρούσε άδειες σε ιδιωτικές επιχειρήσεις εξορύξεως είτε με παραχώρηση αδειών δικαιωμάτων (royalty licence) που γινόταν με καταβολή κάποιου ποσού ανά τόνο παραγόμενου άνθρακα, είτε χωρίς καταβολή όταν ο δικαιούχος υποχρεούται να πωλήσει και να διαθέσει τον άνθρακα αποκλειστικά στην British Coal σε ορισμένη τιμή (delivered licence). Η British Coal κατηγορήθηκε ότι έκανε κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης που κατείχε στην αγορά προμήθειας άνθρακα για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας για να εξασφαλίσει βάσει των συμβάσεων προμήθειας άνθρακα, ευνοϊκούς όρους όσον αφορά τις ποσότητες και την τιμή, επί ζημιά των ανταγωνιστών της, δηλαδή αδειούχων μικρών παραγωγών άνθρακα⁸³.

Στις σελίδες 1243-1248 των προτάσεων του ο Εισαγγελέας με επίκληση της νομολογίας του Δικαστηρίου στις υποθέσεις *Simmenthal*, *Francovich* και *Factortame I*⁸⁴ ο Εισαγγελέας πρότεινε ότι : μία τελεσφόρος αγωγή ενώπιων των εθνικών δικαστηρίων πρέπει να είναι δυνατή καθώς η επιδίκαση αποζημίωσης είναι ουσιώδης για την τήρηση των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού πολλώ μάλλον όταν έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα επί των επιχειρήσεων ως προς τις παράνομες πρακτικές. Βάσει του αρθρ. 5 της ΕΟΚ **τα Δικαστήρια υποχρεούνται να επιδικάζουν αποζημίωση σε περιπτώσεις όπου παραβιάζονται διατάξεις των Συνθηκών που παράγουν άμεσο αποτέλεσμα** και τα εθνικά Δικαστήρια μπορούν να επιδικάζουν αποζημίωση και μάλιστα κατά τους ίδιους κανόνες που έχουν εφαρμογή σε παρόμοιες υποθέσεις που εμπίπτουν αποκλειστικά στο Εθνικό δίκαιο. Ο εισαγγελέας τόνισε μάλιστα ότι **«η παρεχόμενη στους πολίτες ευχέρεια να επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων διατάξεις της Συνθήκης που εφαρμόζονται απευθείας δεν συνιστά παρά μια ελάχιστη κατοχύρωση και δεν αρκεί από μόνη της για να εξασφαλίσει την πλήρη και ολοκληρωτική εφαρμογή της Συνθήκης**⁸⁵».... «Επομένως, κατά το Δικαστήριο, το άμεσο αποτέλεσμα μιας

83. ειδικότερα η Banks κατηγόρησε την British Coal «ότι παρέβη τις διατάξεις των συνθηκών περί ανταγωνισμού όσον αφορά το ύψος των καταβαλλόμενων δικαιωμάτων βάσει *royalty licences* και το ύψος των τιμών που καταβάλλονται βάσει των *delivered licences*, καθώς το ύψος των δικαιωμάτων που καθόρισε είναι υπερβολικό και δεν επιτρέπει στην Banks να πραγματοποιήσει λογικό κέρδος, ενώ οι τιμές που καταβάλλει η British Coal βάσει των *delivered licences* είναι αδικαιολόγητα χαμηλές», βλ. προτάσεις γενικού Εισαγγελέα σε λ. 1216 παρ. 5 .

84. ΔΕΕ Αποφ. 9.3.1978 C-106/77 *Shimmenthal*, Συλλ 1978 00629, σκ : «15,16,21», · ΔΕΕ Αποφ. 19.11.1991 συνεκδ. υποθ. C-6/90 και 9/90, *Francovich και Bonifaci*, Συλλογή 1990, I-5357 σκ: «10-27,30,35-37» · ΔΕΕ Αποφ.19.6.1001 C-213/89, *The Queen κατά Secretary of State for Transport, ex parte Factortame*, Συλλ.1990 I-02433, σκ : «19,21».

85. με παραπομπή (υπ. αριθμ. 91) σε αποφάσεις : «ΔΕΕ Αποφ.26.2.1991, C-120/88, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. 1991, I-621, σκ: 1», ΔΕΕ Αποφ. 26.2.1991 C-119/89, Επιτροπή κατά Ισπανίας,, Συλλ. 1991, I-641, σκ: «9»· ΔΕΕ Αποφ. 26.2.1991 ΔΕΕ Αποφ. 26.2.1991 C-119/89, Επιτροπή κατά Ισπανίας,, Συλλ. 1991, I-641,, σκ: «10». Βλ. επίσης την

διατάξεως των κοινοτικών Συνθηκών συνιστά σημείο εκκινήσεως, ασφαλώς όμως όχι το τέρμα, στον μηχανισμό που διαθέτει το κοινοτικό δίκαιο προς διασφάλιση της πλήρους εφαρμογής του και της αναγκαίας προς τούτο έννομης προστασίας». Επικαλούμενος τη νομολογία Shimmenthal (βλπ. υποσ. 80) τόνισε ότι «κάθε εθνικό δικαστήριο, επιληφθέν αρμοδίως μιας υποθέσεως, έχει καθήκον, ως όργανο ενός κράτους μέλους, να προστατεύει τα δικαιώματα που απονέμει στους ιδιώτες το κοινοτικό δίκαιο». Κατά πάγια νομολογία, συνοψισθείσα στην απόφαση Factortame I, η βάση της υποχρεώσεως αυτής ενυπάρχει στο άρθρο 5 της Συνθήκης ΕΟΚ: «Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται, κατ' εφαρμογή της αρχής της συνεργασίας που έχει τεθεί με το άρθρο 5 της Συνθήκης, να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους πολίτες από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου» (Factortame υποσημ. 80 σκ 19).

Περαιτέρω τονίστηκε ότι κάθε εθνικός δικαστής που επιλαμβάνεται αρμοδίως μιας διαφοράς έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει στο ακέραιο το κοινοτικό δίκαιο και να προστατεύει τα δικαιώματα τα οποία αυτό απονέμει στους ιδιώτες, αφήνοντας ανεφάρμοστη κάθε ενδεχομένως αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου, είτε προγενέστερη είτε μεταγενέστερη του κανόνα του κοινοτικού δικαίου. Η αρχή της πλήρους αποτελεσματικότητας των κοινοτικών- ενωσιακών κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού θα διακυβευόταν και η προστασία των δικαιωμάτων που οι κανόνες αναγνωρίζουν θα εξασθενίσει, αν οι ιδιώτες δεν είχαν τη δυνατότητα να αποζημιωθούν, όταν τα δικαιώματά τους βλάπτονται από παράβαση του κοινοτικού δικαίου.

Ως προς τις λοιπές προϋποθέσεις επιδίκασης αποζημίωσης τονίστηκε **σύμφωνα με τη Νομολογία των εθνικών Δικαστηρίων επιβάλλεται σχέση αιτίας και αποτελέσματος μεταξύ της παράβασης του κοινοτικού δικαίου και της ζημίας που υπέστη το πρόσωπο, ενώ ευθύνη για την ζημία πρέπει να προκύπτει κατά επαρκώς άμεσο τρόπο από την παράνομη συμπεριφορά για την οποία γίνεται λόγος**⁸⁶. Όσον αφορά τον καθορισμό της αποζημίωσης που οφείλεται από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας ελέγχθη ότι σύμφωνα με την νομολογία του Δικαστηρίου ότι «το ποσό των οφειλομένων από την Κοινότητα

απόφ. 20.3.1986 C- 72/85 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών Συλλ. 1986, 1219, σκ: «20», και την ΔΕΕ Αποφ.15.10.1986 C- 168/85, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. 1986, 2945, σκέψη Π. Επίσης, με την απόφαση Emptoft, όσον αφορά τη νομολογία του σχετικά με το άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι και σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για μια ελάχιστη εγγύηση: ΔΕΕ Απόφ. 25.7.1991 C-208/90 Συλλ. 1991 I-4269, σκ: «20».

86. Βλ. Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα, I – 1257 με παραπομπή στις αποφάσεις Francovich, σκ 40 που συνοψίζεται στην υποσημείωση 133 και στην Απόφαση Dumorlier Frères, σκ: « 2»

αποζημιώσεων πρέπει να αντιστοιχεί στις ζημίες που προ κλήθηκαν από αυτή»⁸⁷. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το Δικαστήριο τόνιζε σαφώς ότι η αποκατάσταση της ζημίας πρέπει να είναι πλήρης, δηλαδή πρέπει να αποβλέπει στην ανασύσταση της περιουσίας που επλήγη από την παράνομη συμπεριφορά (αυτό που συνήθως αποκαλείται *restitutio in integrum*)⁸⁸. Άλλωστε, καταλήγει η αρχή αυτή περιλαμβανόταν σιωπηρά από ορισμένο χρόνο στη νομολογία του Δικαστηρίου: προκύπτει από την πάγια πρακτική των Διατάξεων για τη λήψη προσωρινών μέτρων, στο πλαίσιο των οποίων ο Πρόεδρος κρίνει ότι μια χρηματοοικονομικής φύσεως ζημία θεωρείται, κατ' αρχήν, σοβαρή και ανεπανόρθωτη (και, επομένως, για την πρόληψη της ζημίας αυτής, ο Πρόεδρος διατάσσει τη λήψη προσωρινών μέτρων) μόνον «αν δεν μπορεί να αποκατασταθεί πλήρως, ακόμη και αν οι αιτούντες κερδίσουν την κύρια δίκη»⁸⁹. Η αρχή αυτή απορρέει επίσης από την παγία — από το 1979 — νομολογία του Δικαστηρίου — όταν αυτό αναγνώρισε ότι, υπό το φως των αρχών που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών «αίτημα αποζημιώσεως είναι γενικώς παραδεκτό» — νομολογία κατά την οποία τόκοι υπερημερίας πρέπει να καταβάλλονται επί του ποσού της αποζημιώσεως, υπολογιζόμενοι από της ημέρας δημοσιεύσεως της αποφάσεως με την οποία αναγνωρίζεται η υποχρέωση αποζημιώσεως⁹⁰.

87. Απόφαση Mulder και Heinemann, σκέψη 34, προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα υποσ. 153.

88. υποσημείωση 154 προτάσεων Γενικού Εισαγγελέα «Από την ανάλυση συγκριτικού δικαίου στην οποία προέβη ο γενικός εισαγγελέας Capotorti στην υπόθεση Dumortier είχε προκύψει ήδη ότι αυτό συνιστούσε γενική αρχή η οποία είναι κοινή στα νομικά συστήματα των κρατών μελών: βλ. τις προτάσεις στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 64/76 και 113/76, 167/78 και 239/78, 27/79, 28/79 και 45/79, Dumortier (Συλλογή 1982, σ. 1756 έως 1758, σημείο 4). Από την ανάλυση συγκριτικού δικαίου ο γενικός εισαγγελέας συνήγαγε ότι υπάρχει, στην Κοινότητα, μια αρκετά σαφής και ευρεία τάση, κατά τον καθορισμό της αποζημιώσεως που οφείλεται λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης, να λαμβάνεται επίσης υπόψη η επίδραση που θα είχαν γεγονότα μεταγενέστερα της επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος, όπως οι διακυμάνσεις της ισοτιμίας του νομίσματος ή η υποτίμηση».

89. υποσημείωση 155 προτάσεων «Διάταξη της 19ης Δεκεμβρίου 1990, C-358/90 R, Compagnia Italiana Alcool, Συλλ. 1990I-4887, σκ: 26, (η υπογράμμιση δική μου), βλ. επίσης τη Διάταξη της 26ης Σεπτεμβρίου 1988, 229/88 R, Cargill Συλλ. 1988, 183, σκ: 17), τη Διάταξη της 23ης Μαΐου 1990, C-51/90 R και C-59/90R, Comos Tank κ. λπ., Συλλ. 1990, 1-2167, σκ: «24»), και τη Διάταξη της 25ης Οκτωβρίου 1990, C-257/90 R, Italsolar (Συλλ. 1990, 1-3941, σκ: «15»

90. υποσημείωση 156 Προτάσεων Γενικού Εισαγγελέα «Απόφαση Ireks-Arkady, σκ 20. απόφαση DOV, σκ. 22. απόφαση Inlerquell Stärke-Chemie, σκέψη 23. απόφαση Dumortier Frères, σκ. 25. η νομολογία αυτή επιβεβαιώθηκε ρητά με την απόφαση Mulder και Heinemann, σκ. 35»

3. ΔΕΕ Απόφ. 14.12.2000, C-344/1998 Masterfoods Ltd κατά HB Ice Cream Ltd⁹¹

Στην υπόθεση αυτή το ΔΕΕ επιβεβαίωσε την υπεροχή της κρίσης της Επιτροπής όταν μία υπόθεση εκκρεμεί παράλληλα στα εθνικά Δικαστήρια⁹², καθώς αυτή είναι το αρμόδιο όργανο για την επίβλεψη της εφαρμογής και της διαμόρφωσης της κοινοτικής πολιτικής ανταγωνισμού (σκ. 21-27, 46,48,51,57 και ιδίως 60) με αποτέλεσμα να έχει τον αποφασιστικότερο λόγο. Στα πλαίσια της υποχρέωσης συνεργασίας μεταξύ των εθνικών Δικαστηρίων και των ενωσιακών οργάνων και για λόγους ασφάλειας δικαίου, τονίστηκε ότι πρέπει να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων μεταξύ των εθνικών Δικαστηρίων και της Επιτροπής, με τα εθνικά Δικαστήρια να δεσμεύονται από απόφαση την οποία έχει ήδη εκδώσει η Επιτροπή σχετικά με τις πρακτικές των αρθρ. 101 και 102ΣΛΕΕ. Τα Εθνικά Δικαστήρια υποχρεούνται σε μη έκδοση αντίθετης απόφασης με υποχρέωση αναστολής της υποθέσεως που έχει αχθεί ενώπιον τους επί της οποίας όμως επίκειται να αποφανθεί η Επιτροπή, ή τη θέσπιση υποχρέωσης υποβολής προδικαστικού ερωτήματος ενώπιων του ΔΕΕ σε περιπτώσεις αμφιβολίας ως προς ζητήματα ερμηνείας της ενωσιακής νομοθεσίας. Το σκεπτικό της απόφασης Masterfoods έχει πλέον ενσωματωθεί στο αρθρ. 16 του Κανονισμού 1/2003 και στην ουσία δεν υπάγει τα εθνικά Δικαστήρια στην εξουσία της Επιτροπής, αλλά στο ΔΕΕ το οποίο βάσει του αρθρ. 267 ΣΛΕΕ είναι το μόνο αρμόδιο να ελέγξει της αποφάσεις της Επιτροπής. και να διαφωνήσει με τα συμπεράσματά τους⁹³.

4. Η συμβολή της υπόθεσης Courage ΔΕΕ C-453/99 - Courage Ltd κατά Bernard Crehan, Απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Σεπτεμβρίου 2001.

91. ΔΕΕ Απόφ. 14.12.2000, C-344/1998 Masterfoods Ltd κατά HB Ice Cream Ltd Συλλ. 2000 I-11369

92. «Η υπεροχή αυτή της Επιτροπής προκάλεσε αντιδράσεις λόγω της υπεροχής των αποφάσεων της Εκτελεστικής εξουσίας απέναντι στις αποφάσεις των οργάνων της Δικαστικής. Ωστόσο υποστηρίχθηκε ότι η αρχή της διάκρισης των εξουσιών ισχύει μόνο εντός της ίδια έννομης τάξης και όχι στις σχέσεις μεταξύ κοινοτικής έννομης τάξης και των Εθνικών εννόμων τάξεων, όπου η υπεροχή της πρώτης είναι αναγκαία για την ομαλή λειτουργία της κοινότητας», βλ. Μπουχάγιαρ, 2008, 30 με περαιτέρω παραπομπή σε Y. Mottard, P.E Parcht, M. Pittie και M. Struys, "Chrinique Semestrielle de Droit Communautaire, 2001, 120, Journal des Tribunaux 809, 810 και Paulis, " Coherent Application of EC Competition Law in a system of parallel competences, σε συλλογικό έργο Ehleemann/Athanasiiu, European Competition Law annual 2000 : The Modernization of EU Competition Law, 491-422.

93. Μπουχάγιαρ, 2008, 30· Komninos, "Effect of Commision Decisions on Private Antitrust Litigation : Setting Story Straight, (2007), 44, Common Market Law Review 2387, 1393.

Στην υπόθεση *Courage* το ΔΕΕ αναγνώρισε ρητά την ύπαρξη ενός **«κοινοτικού δικαιώματος αποζημίωσης»** για παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού. Στη συγκεκριμένη διαφορά που αφορούσε συμφωνία που υποχρέωνε τα μέλη δικτύου ποτοπωλείων που εκμίσθωναν τα καταστήματά τους από τη ζυθοποιία *Courage* να προμηθεύονται αποκλειστικά ζύθο από αυτήν και μάλιστα σε υψηλότερο τίμημα από ότι η ίδια ζυθοποιία πωλούσε σε ανεξάρτητους καταστηματάρχες το Βρετανικό Δικαστήριο που επιλήφθηκε της διαφοράς σύμφωνα με την αρχή του αγγλικού δικαίου ότι ο συμβαλλόμενος σε μία παράνομη σύμβαση δεν δικαιούται να ζητήσει αποζημίωση από τον αντισυμβαλλόμενό του, λόγω του αξιώματος : «ότι κανείς δεν δικαιούται να επωφεληθεί από παράνομη συμπεριφορά του», υπέβαλλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ για την επίλυση ενδεχόμενης σύγκρουσης του αγγλικού με το κοινοτικό δίκαιο, διερωτώμενο αν το άρθρ. 81 ΣυνθΕΚ (101 ΣυνθΛΕΕ) προστατεύει μόνο τρίτους (ανταγωνιστές ή καταναλωτές), κατ' αποκλεισμό των μερών παράνομης σύμβασης και συγκεκριμένα : έθεσε ερώτημα σχετικά με την δυνατότητα επίκλησης του αρθρ. 81 ΣυνθΕΚ από το αντισυμβαλλόμενο μέρος σε απαγορευμένη σύμπραξη, καθώς και αναφορικά τη συμφωνία προς το κοινοτικό δίκαιο της διάταξης του εθνικού Αγγλικού δικαίου που θεμελιώνει το απαράδεκτο της εν λόγω αξίωσης, και τις περιστάσεις υπό τις οποίες μπορεί να ληφθεί υπόψη διάταξη εθνικού δικαίου που αποκλείει την προβολή των παράνομων ενεργειών του ενάγοντος – μετέχοντος, ως βάση της αξίωσης αποζημίωσης⁹⁴.

Το ΔΕΚ στην απάντησή του, αναγνώρισε ρητά, **ότι κάθε υποκείμενο δικαίου δικαιούται να ζητήσει αποζημίωση για παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού και δέχθηκε ότι κάθε ιδιώτης δύναται να επικαλεστεί την (απόλυτη) ακυρότητα της σύμβασης** στηρίζοντας την επιχειρηματολογία του σε 3 σημεία. Κατ' αρχήν βάσει παγίας νομολογίας του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου υποκείμενα της κοινοτικής έννομης τάξης δεν είναι μόνο τα Κράτη Μέλη, αλλά και οι υπήκοοί τους, στους οποίους το κοινοτικό δίκαιο επιβάλλει υποχρεώσεις αλλά αναγνωρίζει και δικαιώματα⁹⁵. Δεύτερον τόνισε ότι το **αρθρ. 81 ΣυνθΕΚ** που απαγορεύει τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, τις αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και τις εναρμονισμένες πρακτικές **είναι μία διάταξη θεμελιώδης για την εκπλήρωση των αποστολών της κοινότητας** όπως έχει

94. ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001 C- ΔΕΚ C-453/99 - *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, Συλλ. 2001 I-06297, σκ : «1 έως 16»· Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 42, 43.

95. ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001 C- ΔΕΚ C-453/99 - *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, Συλλ. 2001 I-06297, σκ: «19 με επίκληση της νομολογίας ΔΕΕ : «αποφάσεις της 5ης Φεβρουαρίου 1963, 26/62, *Van Gend en Loos*, Συλλ. 1954-1964, σ. 861, της 15ης Ιουλίου 1964, 6/64, *Costa*, Συλλ. 1954-1964, σ. 1191, και της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, *Francovich* κ.λπ., Συλλ.1991, σ. I-5357, σ:. 31»

αποφανθεί το ΔΕΚ στην υπόθεση *Eco Swiss* (σκέψη 36) και όπως φαίνεται από τα άρθρ. 3 παρ. 1 β ΣυνθΛΕΕ και 101 παρ. 2 (σκ 21). Περαιτέρω όπως επίσης έχει κριθεί νομολογιακά τα άρθρα 81 παρ. 1 και 82 ΣυνθΕΚ (101 παρ. 1 και 102 ΣυνθΛΕΕ), έχουν άμεσο αποτέλεσμα στις σχέσεις ιδιωτών και συνεπώς παράγουν αποτελέσματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν⁹⁶. Η Απόφαση έκρινε κατά το πνεύμα και της προγενέστερης Ευρωπαϊκής νομολογίας ότι ο αποκλεισμός του δικαιώματος έγερσης αξιώσεων ιδιωτών θα έθετε σε κίνδυνο την εξασφάλιση της εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και θα ερχόταν σε αντίθεση με την αρχή της αποτελεσματικότητας προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα τον κύκλο των νομιμοποιούμενων να εγείρουν αξιώσεις από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας προσώπων και κρίνοντας ότι ένας άνευ όρων αποκλεισμός των μετεχόντων σε παράνομη κατά το ενωσιακό δίκαιο συμφωνία ή πρακτική από τους νομιμοποιούμενους ενεργητικά φορείς αποζημιωτικών αξιώσεων θα ερχόταν σε αντίθεση με την αρχή της αποτελεσματικότητας⁹⁷.

Η συμβολή των μέσων ιδιωτικής κατάρτισης του δικαίου του ανταγωνισμού στην απόφαση αυτή θεωρήθηκε αποφασιστικής σημασίας καθώς οι ιδιωτικές αξιώσεις είναι ικανές να φέρουν στο φως συχνά κεκαλυμμένες συμφωνίες ή πρακτικές δυνάμενες να νοθεύσουν ή να περιορίσουν τον ανταγωνισμό⁹⁸.

Περαιτέρω το ΔΕΚ διαπιστώνοντας την απουσία σχετικής κοινοτικής ρύθμισης περί του δικαιώματος και των προϋποθέσεων αξίωσης αποζημίωσης προβλέπει ότι εναπόκειται στην νομοθεσία των εθνικών εννόμων τάξεων ο προσδιορισμός τόσο των αρμοδίων δικαιοδοτικών οργάνων, όσο και των οικονομικών προϋποθέσεων άσκησης των εν λόγω ένδικων βοηθημάτων προς

96. ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001 C- ΔΕΚ C-453/99 - *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, Συλλ. 2001 I-06297, σκ: «23 με επίκληση της νομολογίας ΔΕΕ : «αποφάσεις της 30ής Ιανουαρίου 1974, 127/73, BRT και SABAM, καλούμενη απόφαση BRT I, Συλλογή τόμος 1974, σ. 35, σκέψη 16, και I - 6322 *Courage Crehan* της 18ης Μαρτίου 1997, C-282/95 P, *Guérin automobiles* κατά Επιτροπής, Συλλογή 1997, α I-1503, σκέψη 39».

97. ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001 C- ΔΕΚ C-453/99 - *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, Συλλ. 2001 I-06297, σκ : «24 και 26», όπου αναφέρεται : « θα διακυβευόταν εάν δεν μπορούσε κάθε υποκείμενο δικαίου να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που του προξένησε σύμβαση δυνάμενη να νοθεύσει ή να περιορίσει τον ανταγωνισμό», υπό το πρίσμα δε των αρχών της αποτελεσματικότητας εφαρμογής των κανόνων δικαίου του ανταγωνισμού, το Δικαστήριο απεφάνθη, ότι δεν δύναται να αποκλειστεί η έγερση αξιώσεων αποζημίωσης εκ μέρους του συμβαλλόμενου μέρους σε μία συμφωνία»

98. ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001, C-453/99, *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, συλλ I – 6322, σκ : «27», «Πράγματι, ένα τέτοιου είδους δικαίωμα ενισχύει την αποτελεσματική λειτουργία των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού και μπορεί να αποθαρρύνει τις συχνά κεκαλυμμένες συμφωνίες ή πρακτικές δυνάμενες να περιορίσουν ή να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό. Υπό την άποψη αυτή, οι αγωγές αποζημιώσεως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη διατήρηση της αποτελεσματικότητας του ανταγωνισμού εντός της Κοινότητας».

κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία τα υποκείμενα δικαίου αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο.

Συνεπώς το ΔΕΕ έχοντας αναγνωρίσει κοινοτικό δικαίωμα αποζημίωσης, παραπέμπει στα εθνικά δίκαια για τις δικονομικές προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος, επιβάλλοντας σ' αυτά, να φροντίσουν, ώστε με δικά τους μέσα να παρέχουν το δικαίωμα (right) και τις δικονομικές προϋποθέσεις (remedy) για αποζημίωση με όριο της ελευθερίας τους αυτής, την αρχή της ισοδυναμίας (principle of equivalence), σύμφωνα με την οποία οι προϋποθέσεις έγερσης αξιώσεων δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές σε σχέση με εκείνες που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της έννομης τάξης και την αρχή της αποτελεσματικότητας (Principle of effectiveness), που ορίζει ότι οι σχετικές προϋποθέσεις δεν μπορούν να καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων της κοινοτικής έννομης τάξης⁹⁹.

Προσέτι, το ΔΕΕ θέσπισε τα όρια εντός των οποίων είναι επιτρεπτές οι νομοθετικές – ρυθμιστικές παρεμβάσεις των εθνικών νομοθετών που προβλέπουν περιορισμούς του κοινοτικού δικαιώματος αποζημίωσης υπέρ κάθε υποκειμένου. Έτσι δεν αντίκειται στο κοινοτικό δίκαιο, εθνική διάταξη, που λαμβάνει μέριμνα ώστε η προστασία των δικαιωμάτων της κοινοτικής έννομης τάξης να μην συνεπάγεται αδικαιολόγητο πλουτισμό των δικαιούχων. Ομοίως δεν είναι αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο (υπό τον όρο πάντοτε τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας) εθνική ρύθμιση που αποκλείει αξιώσεις αποζημίωσης υπέρ του συμβαλλόμενου μέρους, το οποίο φέρει «σημαντική ευθύνη» για τη στρέβλωση του ανταγωνισμού¹⁰⁰.

5. ΔΕΕ C-295/04 έως C-298/04, Manfredi/Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Απόφ. της 13.7.2006

Με την έναρξη ισχύος του Κανονισμού 1/2003, και την αναδιάρθρωση του συστήματος εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας προς ένα αποκεντρωμένο σύστημα άμεσης εφαρμογής ενισχύθηκε η ιδέα της ανάγκης παράλληλης προώθησης και της ιδιωτικής επιβολής του δικαίου του ελεύθερου

⁹⁹. ΔΕΕ Απόφ. 20.9.2001, C-453/99, *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, συλλ I – 6322, σκ : «29»· Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 43· Μπουχάγιαρ, 2009, 32-33.

¹⁰⁰. Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 43, : «προς εξειδίκευση της έννοιας της «σημαντικής ευθύνης» θα πρέπει το εκάστοτε δικαστήριο να συνεκτιμά το οικονομικό και νομικό πλαίσιο, όπου κινούνται οι συμβαλλόμενοι, καθώς και τη διαπραγματευτική δύναμη και συμπεριφορά των δύο μερών. Επιπλέον εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει την ενδεχομένως υποδεέστερη θέση του ζημιωθέντος γεγονός που επηρεάζει την ελευθερία διαπραγμάτευσης των συμβατικών όρων και την ικανότητα αποτροπής ή περιορισμού επελθούσης ζημίας» και ΔΕΕ Απόφ. 20.9.2001, C-453/99, *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, συλλ I – 6322, σκ. «34 και 35» .

ανταγωνισμού, μέσω της ενίσχυσης των δικαιωμάτων ιδιωτών, και δη των καταναλωτών, τα δικαιώματα των οποίων αναμφίβολα προστατεύονται από το δίκαιο του ανταγωνισμού, ως μερών που θα συμβάλουν στην αποτελεσματική εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας¹⁰¹.

Η απόφαση Manfredi το 2006 τάσσεται προς την ίδια κατεύθυνση και έρχεται να αποσαφηνίσει ζητήματα που έμειναν αναπάντητα από την απόφαση Courage παρέχοντας ταυτόχρονα μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου. Έτσι λοιπόν το ΔΕΕ στην υπόθεση Manfredi καταλήγει ότι ελλείπει ενωσιακής ρύθμισης ο καθορισμός των προϋποθέσεων και του τρόπου άσκησης της αξίωσης αποζημίωσης για παραβάσεις των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού εναπόκειται στο εθνικό δίκαιο **υπό την επιφύλαξη των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας** (σκ. 62 - 64) και περαιτέρω προχώρησε στην εξειδίκευση ορισμένων ζητημάτων που εγείρονται κατά την άσκηση αξίωση αποζημίωσης όπως τις προϋποθέσεις άσκησης, ζητήματα αιτιώδους συνδέσμου, παραγραφής και καθορισμού του είδους της ζημίας.

Στις σκ. 56-61 και 64 κάνοντας αναφορά στην απόλυτη ακυρότητα των απαγορευμένων κατά τα άρθρ. 101 και 102 συμφωνιών και την αρχή της πρακτικής αποτελεσματικότητας των διατάξεων που θεσπίζει το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού κατέληξε ότι ο καθένας δικαιούται αποζημίωση **εάν αποδείξει τη ζημία του, την παράνομη συμπεριφορά του εναγομένου και των αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ τους**, καθώς το δικαίωμα κάθε ιδιώτη προς επιδίωξη αποκατάστασης της ζημίας του συνδέεται με την πρακτική αποτελεσματικότητα των διατάξεων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας¹⁰². Ενώ η ερμηνεία της έννοιας του αιτιώδους συνδέσμου επαφίεται στα εθνικά δικαστήρια. Ως προς τις δικονομικές ρυθμίσεις και τα ένδικα βοηθήματα τα οποία ελλείπει ενωσιακής πρόβλεψης θα καθορίζονται από τις εθνικές έννομες τάξεις, επιζητώντας να διευκρινίσει ορισμένες δυσχέρειες που παρουσιάζουν οι συγκεκριμένες αγωγές αποζημίωσης αντιμετωπιζόμενες από τα εθνικά δικαστήρια, τόνισε ότι ζητήματα παραγραφής των σχετικών αξιώσεων εναπόκεινται και αυτά στην εκτίμηση του εθνικού δικαίου, ωστόσο μία σύντομη προθεσμία παραγραφής η οποία ξεκινά από το χρόνο έναρξης της απαγορευμένης συμπεριφοράς, χωρίς να προβλέπει δυνατότητα αναστολής αυτής δεν ικανοποιεί την αρχή της αποτελεσματικότητας (σκ. 77-82). Ως προς το είδος της επιδικαζόμενης αποζημίωσης που αφορά στις συγκεκριμένες παραβάσεις στις σκ 93 – 96 ανέφερε ότι η αρχή της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας επιβάλλουν εφόσον κατά το εθνικό δίκαιο σε παρόμοιες αγωγές αποζημίωσης επιδικάζεται παραδειγματική ή

101. Βλ. Προτάσεις γενικού Εισαγγελέα L. A. GEELHOED, της 26ης Ιανουαρίου 2006 σκ : «30,31», <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CC0295&rid=5>

102. Τζάκας, ΕΕμπΔ (2006), 1085,1086,1089

κυρωτική αποζημίωση αυτή θα πρέπει να είναι δυνατή και για τους ενάγοντες επί αποζημιωτικών αγωγών ενώ το ύψος της αποζημίωσης πρέπει να περιλαμβάνει τόσο τη θετική ζημία (*damnum emergens*) όσο και το διαφυγόν κέρδος (*lucrum cessans*) μαζί με την καταβολή τόκων.

**6. ΔΕΕ Αποφ. 14.6.2011, C-360/09 *Pfleiderer AG κατά Bundeskartellamt*¹⁰³
και ΔΕΕ Απόφ. 6.6.2013, υπόθ. C-536/11, *Bundeswettbewerbsbehörde*
κατά *Donau Chemie***

Στην υπόθεση αυτή το ΔΕΕ κλήθηκε να απαντήσει περί του αν είναι αποδεκτή κατά τις διατάξεις του Κανονισμού 1/2003 η πρόσβαση στα έγγραφα φακέλου που έχουν υποβληθεί σε Αρχές Ανταγωνισμού επί εφαρμογής προγράμματος επιείκειας, από τρίτο ενδιαφερόμενο πρόσωπο που έχει έννομο συμφέρον στην άσκηση αγωγής αποζημιώσεως. Κατ' αρχήν στις σκ. 20-21 το ΔΕΕ τόνισε ότι ούτε οι διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ περί ανταγωνισμού ούτε ο κανονισμός 1/2003 προβλέπουν κοινούς κανόνες επιείκειας ή κοινούς κανόνες σχετικά με το δικαίωμα προσβάσεως στα έγγραφα που αφορούν διαδικασία επιείκειας, οι εξουσίες αυτές ανατίθενται στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού που είναι αρμόδιες να θεσπίσουν εθνικά προγράμματα επιείκειας¹⁰⁴. Το Δικαστήριο όρισε ότι ελλείψει δεσμευτικής ρύθμισης της ενωσιακής νομοθεσίας εναπόκειται στα κράτη μέλη να ρυθμίσουν το σχετικό δικαίωμα πρόσβασης στις αποδείξεις φακέλου που αφορούν τις διαδικασίες επιείκειας, ζημιωθέντων από σύμπραξη (σκ 23), ωστόσο τα κράτη μέλη οφείλουν να ασκήσουν την εν λόγω αρμοδιότητά τους σύμφωνα με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλοντας να μεριμνούν ώστε οι κανόνες που θεσπίζουν ή εφαρμόζουν να μη θίγουν την αποτελεσματική εφαρμογή των άρθρων 101 ΣΛΕΕ και 102 ΣΛΕΕ (σκ 24) και λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντα που προστατεύει το δίκαιο της Ένωσης (σκ. 32). Το δικαστήριο διαλαμβάνοντας στις σκ. 25-27 τα αντιτιθέμενα συμφέροντα που πρέπει να σταθμιστούν, δηλαδή από την μία πλευρά τον κίνδυνο της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων επιείκειας και

¹⁰³. ΔΕΕ Αποφ. 14.6.2011, C-360/09 *Pfleiderer AG κατά Bundeskartellamt*, Συλλ 2011 I-05161.

¹⁰⁴. «Όσον αφορά δε τις ανακοινώσεις της Επιτροπής και, ειδικότερα, την ανακοίνωση σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού (ΕΕ 2004, C 101 σ. 43) και την ανακοίνωση για τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ) (ΕΕ 2006, C 298, σ. 17), πρέπει να επισημανθεί ότι δεν δεσμεύουν τα κράτη μέλη. Επιπλέον, η δεύτερη ανακοίνωση αφορά μόνον τα προγράμματα επιείκειας που εφαρμόζονται από την ίδια την Επιτροπή».

αφορά στον κίνδυνο αποθάρρυνσης των ενδιαφερομένων να κάνουν χρήση των προγραμμάτων επιείκειας εφόσον τα έγγραφα που θα παρείχαν θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ανταλλαγών μεταξύ των εθνικών αρχών ανταγωνισμού και επιτροπής δυνάμει των αρθρ. 11 και 12 του Κανονισμού 1/2003, και αφετέρου το αναγνωρισμένο κατά πάγια νομολογικά δικαίωμα κάθε υποκειμένου δικαίου να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη από απαγορευμένη από το δίκαιο ανταγωνισμού πρακτική, τόνισε στις σκ 28 – 32, ότι εφόσον κατά πάγια νομολογία οι αγωγές ιδιωτών είναι σημαντικότερες για την αποτελεσματική λειτουργία των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ, αφού αποθαρρύνουν τις συχνά κεκαλυμμένες συμφωνίες ή πρακτικές που ενδέχεται να περιορίζουν ή να νοθεύουν τον ανταγωνισμό, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο σημαντικά στη διατήρηση της αποτελεσματικότητας του ανταγωνισμού εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης **οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης περί συμπράξεων, και ειδικότερα ο κανονισμός 1/2003, έχουν την έννοια ότι δεν αποκλείουν τη δυνατότητα του ζημιωθέντος από παράβαση του δικαίου της Ένωσης περί ανταγωνισμού ο οποίος διεκδικεί αποζημίωση να έχει πρόσβαση στα έγγραφα που αφορούν διαδικασία επιείκειας σχετική με τον υπαίτιο της εν λόγω παραβάσεως. Εντούτοις, εναπόκειται στα δικαστήρια των κρατών μελών να καθορίσουν, βάσει του εθνικού τους δικαίου, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να επιτραπεί ή όχι μια τέτοια πρόσβαση, σταθμίζοντας τα συμφέροντα που προστατεύει το δίκαιο της Ένωσης**, δηλαδή υπό την τήρηση των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Η άνω απόφαση ωστόσο, δεν προέβη σε καμία αναφορά σχετικών κριτηρίων βάσει των οποίων θα λαμβάνει χώρα μία τέτοια στάθμιση και επομένως ποιών εγγράφων το περιεχόμενο δύναται να δημοσιοποιείται με αποτέλεσμα να επικριθεί ότι δημιούργησε κλίμα αβεβαιότητας¹⁰⁵.

Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε και η κρίση της απόφασης ΔΕΕ, υπόθ. C-536/11, Bundeswettbewerbsbehörde κατά Donau Chemie της 6ης Ιουνίου 2013 η οποία απεφάνθη πάλι επί ζητημάτων πρόσβασης σε αποδεικτικό υλικό που έχει σχηματισθεί κατά την διαδικασία των προγραμμάτων επιείκειας, τρίτων μη

105. Σουφλερός, Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της νομοθεσίας ανταγωνισμού και η σχέση της με τον Κανονισμό (ΕΚ) 1/2003 (εκτελεστικό Κανονισμό των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ) και άλλα σχετικά με την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου κείμενα, ΝοΒ 2015, 934· Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, συνοπτική παρουσίαση της εκτίμησης των επιπτώσεων Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ που συνοδεύει την πρόταση για Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες διατάξεις που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Στρασβούργο 11.6.2013, SWD (2013) 204, final, σημείο 11.

μετεχόντων στη σύμπραξη, όπου κρίθηκε ότι εθνική νομοθεσία που αποκλείει ή καθιστά υπερβολικά δυσχερές το δικαίωμα πρόσβασης τρίτων μη μετεχόντων στη σύμπραξη στα έγγραφα του φακέλου που έχει σχηματιστεί στα πλαίσια προγραμμάτων επιείκειας έρχεται σε αντίθεση με τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού¹⁰⁶. Το δικαστήριο θέλοντας να διασαφήσει ως ένα βαθμό το κενό που άφησε η προπαρατεθείσα απόφαση Pfinder, **αναφέρει ως κριτήρια στάθμισης των διακυβευόμενων συμφερόντων αφενός μεν το συμφέρον του αιτούντος να επιτραπεί η πρόσβαση στα έγγραφα προκειμένου να προετοιμάσει την αγωγή του ιδίως λαμβανομένου υπόψη των άλλων εναλλακτικών που έχει στη διάθεσή του και αφετέρου τις πραγματικές επιζήμιες συνέπειες που μπορεί να έχει η παροχή της προσβάσεως αυτής επί του δημοσίου συμφέροντος ή επί των θεμιτών συμφερόντων άλλων προσώπων**¹⁰⁷. Ενώ κατέληξε ότι και τόνισε ότι απλή επίκληση ενός πιθανού κινδύνου να θίξει η πρόσβαση στα έγγραφα την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων επιείκειας δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την κατά γενικευμένο τρόπο άρνηση πρόσβασης στα εν λόγω στοιχεία, κάθε τέτοια άρνηση πρέπει να στηρίζεται σε επιτακτικούς λόγους που να συνδέονται με την προστασία του σχετικού συμφέροντος και να συντρέχουν ως προς καθένα από τα έγγραφα στα οποία δεν επιτρέπεται η πρόσβαση¹⁰⁸.

7. ΔΕΕ Αποφ.6.11.2012 υπόθ. C-199/11, Europese Gemeenschap κατά Otis NV

Στη συγκεκριμένη υπόθεση το ΔΕΕ έδωσε ορισμένες απαντήσεις ως προς την έκταση της δεσμευτικότητας που έχουν οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί διαπίστωσης παραβιάσεων των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ έναντι των εθνικών Δικαστηρίων και των αρχών ανταγωνισμού και έκρινε στα πλαίσια των αρχών της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν δέχονται ως δεσμευτικές τις Αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αποφαίνονται περί της ύπαρξης παραβάσεων της αντιμονοπωλιακής

106. ΔΕΕ Αποφ. 6.6.2013 ,C-536/11, *Bundeswettbewerbsbehörde κατά Donau Chemie Συλλ. 2013 -00000* σκ : «37».

107. ΔΕΕ Απόφ. 6.6.2013, C-536/11, *Bundeswettbewerbsbehörde κατά Donau Chemie, Συλλ. 2013 -00000*, σκ :«41-45».

108. ΔΕΕ Απόφ. 6.6.2013, C-536/11, *Bundeswettbewerbsbehörde κατά Donau Chemie, Συλλ. 2013 -00000*, σκ: «46».

νομοθεσίας¹⁰⁹, ωστόσο η κρίση περί της ύπαρξης ζημίας και της ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της παράβασης και της ζημίας που υπέστησαν τα θύματα των παραβιάσεων, είναι ζήτημα που εναπόκειται αποκλειστικά στην αρμοδιότητα και στην δικαιοδοσία του εθνικού δικαστεί ενώπιον του οποίου εκκρεμεί αποζημιωτική αγωγή¹¹⁰.

8. ΔΕΕ Αποφ.5.6.2014, C-557/12, Kone AG και λοιποί κατά ÖBB-Infrastruktur AG

Στην άνω υπόθεση που ζητήθηκε να διευκρινιστεί αν αντιβαίνει στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ η ερμηνεία και η εφαρμογή εθνικού δικαίου κράτους μέλους κατά τρόπο που να αποκλείεται κατηγορηματικά, για νομικούς λόγους, το ενδεχόμενο να στοιχειοθετηθεί αστική ευθύνη των επιχειρήσεων μιας συμπράξεως προς αποκατάσταση των ζημιών οι οποίες οφείλονται στο γεγονός **ότι τρίτη επιχείρηση που δεν μετείχε στην εν λόγω σύμπραξη χρέωνε**, - λαμβάνοντας υπόψη τις ενέργειες της συμπράξεως αυτής- **υψηλότερες τιμές απ' ό,τι θα χρέωνε αν δεν υπήρχε η σύμπραξη (umbrella pricing)** (σκ 19), το Δικαστήριο ουσιαστικά με την κρίση του αναγνώρισε το δικαίωμα έγερσης αξιώσεων αποζημίωσης και σε πρόσωπα που δεν είχαν σχέσεις με τις παραβάτριες επιχειρήσεις, ζημιώθηκαν όμως, εξαιτίας εφαρμοζόμενης πολιτικής από τρίτη επιχείρηση η οποία εκμεταλλευόμενη τη υπερτίμηση που επήλθε συνεπεία της σύμπραξης εφάρμοσε και αυτή αυξημένη τιμολογιακή πολιτική (umbrella pricing) ζημιώνοντας έτσι αγοραστές της¹¹¹. Το Δικαστήριο προσπαθώντας να οριοθετήσει τις προϋποθέσεις υπό τις

109. ΔΕΕ Αποφ.6.11.2012, C-199/11, *Europese Gemeenschap κατά Otis NV*, Συλλ. 2012 - 00000, σκ : «50,54» «Ο κανόνας ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να εκδίδουν αποφάσεις αντίθετες με απόφαση της Επιτροπής σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ αποτελεί, επομένως, ειδική έκφραση της κατανομής αρμοδιοτήτων στο εσωτερικό της Ένωσης μεταξύ, αφενός, των εθνικών δικαστηρίων και, αφετέρου, της Επιτροπής και των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης».

110. ΔΕΕ Αποφ.6.11.2012, C-199/11, *Europese Gemeenschap κατά Otis NV*, Συλλ. 2012 - 00000, σκ: «65,66», «Μολονότι ο εθνικός δικαστής, λόγω της υποχρεώσεώς του να μην εκδίδει αποφάσεις αντίθετες προς απόφαση της Επιτροπής με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, οφείλει, βεβαίως, να δέχεται την ύπαρξη συμπράξεως ή απαγορευμένης πρακτικής, εντούτοις η ύπαρξη ζημίας και ο άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ζημίας και της συμπράξεως ή άλλης υπαγορευόμενης πρακτικής εναπόκεινται στην κρίση του εθνικού δικαστή και ότι ακόμη και όταν η Επιτροπή έχει προσδιορίσει, με την απόφασή της, κατά τρόπο συγκεκριμένο τις συνέπειες της παραβάσεως, εναπόκειται πάντα στον εθνικό δικαστή να προσδιορίσει τη ζημία που έχει υποστεί ατομικά καθένα από τα υποκείμενα δικαίου που έχουν ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως. Η κρίση αυτή του εθνικού δικαστή δεν προσκρούει στο άρθρο 16 του κανονισμού 1/2003»

111. ΔΕΕ Αποφ.5.6.2014, C-557/12, *Kone AG και λοιποί κατά ÖBB-Infrastruktur AG*, σκ : «33 -34» «Η πλήρης αποτελεσματικότητα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ θα θιγόταν αν το εθνικό δίκαιο εξαρτούσε, κατηγορηματικά και χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι συγκεκριμένες περιστάσεις της κάθε περιπτώσεως, το δικαίωμα του ζημιωθέντος προς αποκατάσταση της ζημίας του από την ύπαρξη άμεσης αιτιώδους συνάφειας, όπερ θα σήμαινε ότι δεν αναγνωρίζεται το δικαίωμα αυτό όταν ο ενδιαφερόμενος έχει συμβατικές σχέσεις όχι με μέλος

οποίες νομιμοποιούνται ενεργητικά οι ως άνω ζημιωθέντες όρισε ότι αυτοί, δηλαδή τρίτοι μη συνδεόμενοι συμβατικώς με τα μέρη της σύμπραξης δικαιούνται να εγείρουν σχετικές αξιώσεις, εφόσον αποδειχθεί ότι η ύπαρξη της οικείας συμπράξεως μπορούσε, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις και, κυρίως, λόγω των ιδιαιτεροτήτων της σχετικής αγοράς, να έχει ως συνέπεια την εφαρμογή τέτοιας τιμολογιακής πολιτικής από τρίτες επιχειρήσεις, οι οποίες σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να ενεργούσαν αυτόνομα καθώς επίσης και ότι τα μέλη της συμπράξεως δεν ήταν δυνατό να αγνοούν τις εν λόγω περιστάσεις και ιδιαιτερότητες.

9. ΔΕΕ Αποφ. 23.4.2015, C-227/14 P LG Display Co. Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹¹²

Η υπόθεση αυτή που αφορούσε ασκηθείσα αναίρεση των εταιρειών της που μετείχαν σε σύμπραξη εταιρειών πώλησης οθονών υγρών κρυστάλλων ενεργού μήτρας το αποκαλούμενο (καρτέλ των εταιρειών «οθονών υγρών κρυστάλλων LCD») για λόγους που αφορούσαν την εκτίμηση των άρθρων 23 παρ. 2, 3, του αρθρ 31 του Κανονισμού 1/2003 καθώς και του σημείου 6 των κατευθυντήριων γραμμών για τη μέθοδο υπολογισμού των προστίμων¹¹³ από την Επιτροπή και τον υπολογισμό του προστίμου που επιβλήθηκε σε αυτές ύψους 215.000.000€ υπολογίζοντας τις εσωτερικές πωλήσεις που έγιναν εντός των μελών της συμπράξεως, δυνάμει της Απόφασης T-128/11 και το οποίο υποχρεώθηκαν να καταβάλλουν οι αναιρεσείουσες αλληλεγγύως και εις ολόκληρο, μέθοδος υπολογισμού που κατά την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου ήταν ορθή. Ειδικότερα το Δικαστήριο έκρινε ότι ως προς τον υπολογισμό του προστίμου, η μη συνεκτίμηση της αξίας των πωλήσεων που πραγματοποιήθηκαν προς ανεξάρτητους τρίτους με το σκεπτικό ότι η επιχείρηση που συμμετείχε σε σύμπραξη έχει ιδιαίτερους διαρθρωτικούς δεσμούς με αυτούς θα παρείχε ένα αδικαιολόγητο πλεονέκτημα στην επιχείρηση αυτή, δίνοντάς της τη δυνατότητα να αποφύγει την επιβολή κυρώσεως ανάλογης προς το βάρος της στην αγορά των αποτελούντων το αντικείμενο της παραβάσεως προϊόντων, καθώς μια επιχείρηση, επιπλέον του κέρδους που μπορεί

της συμπράξεως, αλλά με τρίτη επιχείρηση, της οποίας η τιμολογιακή πολιτική αποτελεί, ωστόσο, συνέπεια της συμπράξεως που συνέτεινε στη νόθευση των μηχανισμών μέσω των οποίων διαμορφώνονται οι τιμές στις ανταγωνιστικές αγορές»

112. ΔΕΕ Αποφ. 23.4.2015, C-227/14 P LG Display Co. Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αφορά αναίρεση της υπ' αριθμ. T-128/11 Απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου, ECLI:EU:C:2015:258 μη δημοσιευμένη στη Γενική Συλλογή.

113. ΕΕ 1-9-2006, C 210, σ. 2

να αντλήσει από σύμπραξη περί οριζόντιου καθορισμού των τιμών για τις πωλήσεις σε ανεξάρτητους τρίτους, μπορεί επίσης να επωφεληθεί από μια τέτοια σύμπραξη από την αύξηση των πωλήσεων της προς επιχειρήσεις με τις οποίες υφίστανται ορισμένοι διαρθρωτικοί δεσμοί όταν στις επιχειρήσεις αυτές δεν εφαρμόζονται οι αυξημένες τιμές που ορίστηκαν στο πλαίσιο της συμπράξεως, εφόσον, με αυτόν τον τρόπο, η εν λόγω επιχείρηση αποκτά ανταγωνιστικό πλεονέκτημα επί των ανταγωνιστών της, οι οποίοι προσφέρουν τα προϊόντα τους στη σχετική αγορά με τις αυξημένες τιμές¹¹⁴. Μια επιχείρηση που πραγματοποιεί στη σχετική αγορά πωλήσεις σε αυξημένες τιμές προς ανεξάρτητους τρίτους συνεπάγεται στρέβλωση του ανταγωνισμού που επηρεάζει το σύνολο της σχετικής αγοράς, σε βάρος, ειδικότερα, των καταναλωτών. Επομένως, το Δικαστήριο, στη σκέψη 70 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, έκρινε ότι «*ακόμη και αν η σύμπραξη δεν αφορά τις πωλήσεις του οικείου προϊόντος προς επιχειρήσεις που συνδέονται με τα μέλη της εν λόγω συμπράξεως, η λειτουργία του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά νοθεύεται, οπότε οι πωλήσεις αυτές μπορούν να συνεκτιμηθούν για τον υπολογισμό του προστίμου*»¹¹⁵.

114. ΔΕΕ Αποφ. 23.4.2015, LG Display Co. Ltd και LG Display Taiwan Co. Ltd κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ : «60-63»

115. Είναι γνωστό ότι οι κατευθυντήριες γραμμές και οι ανακοινώσεις της επιτροπής δεν αποτελούν ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο για τα ευρωπαϊκά και τα εθνικά Δικαστήρια, ωστόσο οι αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου εξαιτίας της διάφευσης προσδοκιών που έχουν καλλιεργηθεί στις επιχειρήσεις και η αρχή της ισότητας έχουν την έννοια ότι οι πράξεις αυτές της Επιτροπής οι Ανακοινώσεις επιφέρουν την αυτοδέσμευση της Διοίκησης - Επιτροπής, υπό τον όρο ότι δεν προσκρούουν στο Κοινοτικό δίκαιο βλ. και Καλαφάτης/Τζάκας, Το ελληνικό Πρόγραμμα Επιείκειας υπό το πρίσμα της προσφάτως θεσπισθείσας κοινοτικής ανακοίνωσης και της αμερικανικής πρακτικής, ΔΕΕ 2007, 165 επ' <http://www.kalafatis-law.gr/greek/publications.php> σελ 8 και σκ. 51 της σχολιαζόμενης αποφάσεως. Το Δικαστήριο έκρινε στην συγκεκριμένη απόφαση στις σκ 52-58 και 61-63 ότι : «*Κατά συνέπεια, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, το σημείο 13 των κατευθυντήριων γραμμών για τον υπολογισμό των προστίμων έχει σκοπό να προσδιορίσει ως βάση αναφοράς για τον υπολογισμό του επιβαλλόμενου σε επιχείρηση προστίμου, ένα ποσό που αντιστοιχεί προς την οικονομική σημασία της παραβάσεως και το σχετικό βάρος της συγκεκριμένης επιχειρήσεως στο πλαίσιο της παραβάσεως. Κατά συνέπεια, καίτοι η έννοια της αξίας των πωλήσεων περί της οποίας γίνεται λόγος στο σημείο αυτό 13 δεν μπορεί, ασφαλώς, να επεκτείνεται κατά τρόπον ώστε να καλύπτει τις πωλήσεις της οικείας επιχείρησης οι οποίες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της προσαπτόμενης συμπράξεως, εντούτοις, ο σκοπός τον οποίο επιδιώκει η διάταξη αυτή θα θιγόταν αν η ως άνω έννοια έπρεπε να νοηθεί ως αφορώσα μόνον τον κύκλο εργασιών που πραγματοποιείται αποκλειστικά με τις πωλήσεις οι οποίες αποδεικνύεται ότι όντως επηρεάστηκαν από την εν λόγω σύμπραξη (αποφάσεις Team Relocations κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-444/11 P, EU:C:2013:464, σκέψεις 76 και 88, καθώς και Guardian Industries και Guardian Europe κατά Επιτροπής, C-580/12 P, EU:C:2014:2363, σκέψη 57)»..... «*Ένας τέτοιος περιορισμός θα είχε, επιπλέον, ως αποτέλεσμα την τεχνητή σμίκρυνση του οικονομικού βάρους της παραβάσεως εκ μέρους συγκεκριμένης επιχείρησης, διότι απλώς και μόνον το γεγονός ότι προέκυψε περιορισμένος αριθμός άμεσων αποδεικτικών στοιχείων σχετικά με πωλήσεις που πράγματι επηρεάστηκαν από τη σύμπραξη θα είχε ως τελικό αποτέλεσμα την επιβολή προστίμου χωρίς καμία πραγματική σχέση με το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης συμπράξεως. Μια τέτοια «επιβράβευση» της μυστικότητας θα δυσχέραινε επίσης την επίτευξη του σκοπού της διώξεως και της επιβολής αποτελεσματικών κυρώσεων σε περιπτώσεις παραβάσεων του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και, επομένως, δεν μπορεί να**

10. ΔΕΕ Απόφ. 20.1.2016, C-428/14 DHL Express (Italy) Srl και λοιποί κατά *Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*¹¹⁶

Στην ανωτέρω απόφαση το ΔΕΕ κλήθηκε να διευκρινίσει αν οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, και ειδικότερα το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και ο κανονισμός 1/2003, έχουν την έννοια ότι τα μέσα που προβλέπονται στο πλαίσιο του ΕΔΑ, ιδιαιτέρως δε το πρότυπο πρόγραμμα επιείκειας του ΕΔΑ, έχουν δεσμευτικό αποτέλεσμα έναντι των εθνικών αρχών ανταγωνισμού (σκ 29), καθώς και εάν στο πλαίσιο παράλληλης εφαρμογής των προγραμμάτων επιείκειας (σκ 58) που θεσπίζονται από το ενωσιακό δίκαιο οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού έχουν την υποχρέωση να κρίνουν συνοπτική αίτηση επιείκειας που έχει υποβληθεί ενώπιόν τους υπό το πρίσμα της αιτήσεως απαλλαγής που έχει υποβληθεί ενώπιον της Επιτροπής (σκ 45) θεσπίζοντας έτσι υποχρέωση ενημερώσεως της Επιτροπής από τις ΕΑΑ εφόσον παρουσιάζονταν αποκλίσεις και διασπώντας το αποκεντρωμένο μοντέλο εφαρμογής της ενωσιακής αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας (σκ 61¹¹⁷).

Με επίκληση των κρίσεων στις οποίες προέβη το Δικαστήριο στην υπόθεση Pfinderer στις σκ 20-21 (βλ. ανωτέρω) κατέληξε στις σκέψεις 30-32 της εξεταζόμενης ότι «το δίκτυο ΕΔΑ αποτελεί έναν μηχανισμό για διαβουλεύσεις και συνεργασία στο πλαίσιο της εφαρμογής και επιβολής της πολιτικής ανταγωνισμού της Ένωσης, αποβλέποντας στην προώθηση του διαλόγου και της συνεργασίας στο πλαίσιο εφαρμογής της πολιτικής ανταγωνισμού, επομένως δεν έχει εξουσία να θεσπίζει νομικά δεσμευτικούς κανόνες». « καμία διάταξη του δικαίου της Ένωσης στον τομέα των συμπράξεων δεν επιβάλλει στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού την

γίνει δεκτή (αποφάσεις *Team Relocations* κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-444/11 P, EU:C:2013:464, σκέψη 77, καθώς και *Guardian Industries* και *Guardian Europe* κατά Επιτροπής, C-580/12 P, EU:C:2014:2363, σκέψη 58)» σκ 54.

116. ΔΕΕ Απόφ. 20.1.2016, C-428/14 *DHL Express (Italy) Srl* και λοιποί κατά *Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato* ECLI: ECLI:EU:C:2016:27

117. σκ 61 : «Η φερόμενη ύπαρξη νομικού δεσμού μεταξύ της αιτήσεως απαλλαγής που υποβάλλεται στην Επιτροπή και της συνοπτικής αιτήσεως που υποβάλλεται στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, ο οποίος θεωρητικά υποχρεώνει τις εν λόγω αρχές να αξιολογούν την τελευταία αυτή αίτηση υπό το πρίσμα της αιτήσεως απαλλαγής, θέτει εν αμφιβόλω την αυτοτέλεια των διαφόρων αιτήσεων και, κατά συνέπεια, τη *ratio* του ίδιου του συστήματος των συνοπτικών αιτήσεων. Συγκεκριμένα, το σύστημα αυτό στηρίζεται στην αρχή σύμφωνα με την οποία, στο επίπεδο της Ένωσης, δεν υπάρχει μια ενιαία ή μια «κύρια» αίτηση επιείκειας υποβαλλόμενη παράλληλα με «δευτερεύουσες» αιτήσεις, αλλά αιτήσεις απαλλαγής υποβαλλόμενες στην Επιτροπή και συνοπτικές αιτήσεις υποβαλλόμενες στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, η αξιολόγηση των οποίων απόκειται αποκλειστικά και μόνον στην αρχή στην οποία απευθύνονται».

υποχρέωση να ερμηνεύουν τις συνοπτικές αιτήσεις υπό το πρίσμα ορισμένης αιτήσεως απαλλαγής υποβληθείσας στην Επιτροπή, τούτο δε ανεξαρτήτως του ζητήματος αν η συνοπτική αυτή αίτηση αποδίδει πιστά ή όχι το περιεχόμενο της υποβληθείσας στην Επιτροπή αιτήσεως» (σκ 62).

Στην σκ 52 αναφέρει ότι «στην περίπτωση σύμπραξης της οποίας τα αντίθετα προς τον ανταγωνισμό αποτελέσματα ενδέχεται να γίνουν αισθητά σε περισσότερα κράτη μέλη και, κατά συνέπεια, να προκαλέσουν την παρέμβαση περισσότερων αρχών ανταγωνισμού, καθώς και της Επιτροπής, η επιχείρηση η οποία επιθυμεί να επωφεληθεί από το καθεστώς επιείκειας δυνάμει της συμμετοχής της στην επίμαχη σύμπραξη έχει συμφέρον να υποβάλει αιτήσεις απαλλαγής όχι μόνο στην Επιτροπή αλλά και στις εθνικές αρχές που ενδέχεται να κριθούν αρμόδιες για την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ». Περαιτέρω η απόφαση κατέληξε ότι οι εθνικές προβλέψεις προγραμμάτων επιείκειας πρέπει σε κάθε περίπτωση να ευθυγραμμίζονται με το δίκαιο της Ε.Ε και να είναι σύμφωνες με την αρχή της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (σκ77-78) καταλήγει στη σκ. 80,81 και 83 ότι : «η αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν παρακωλύει τη λειτουργία εθνικού καθεστώτος επιείκειας το οποίο επιτρέπει να γίνει δεκτή συνοπτική αίτηση απαλλαγής υποβαλλόμενη από επιχείρηση που δεν είχε προηγουμένως υποβάλει στην Επιτροπή αίτηση πλήρους απαλλαγής¹¹⁸ η προσέγγιση αυτή είναι σύμφωνη με τον σκοπό και το πνεύμα βάσει των οποίων θεσπίστηκε το σύστημα των αιτήσεων επιείκειας. Συγκεκριμένα, το σύστημα αυτό αποβλέπει, μεταξύ άλλων, στη διευκόλυνση της αποκάλυψης συμπεριφορών οι οποίες αντιβαίνουν στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, με την παροχή κινήτρων προς τους μετέχοντες στις συμπράξεις να καταγγέλλουν τις συμπράξεις αυτές. Κατά συνέπεια, το σύστημα σκοπεύει να ενθαρρύνει την υποβολή τέτοιων αιτήσεων και όχι να περιορίσει τον αριθμό τους..... Στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο μια επιχείρηση, η οποία δεν ήταν η πρώτη που υπέβαλε αίτηση απαλλαγής στην Επιτροπή και στην οποία, κατά συνέπεια, μπορεί να χορηγηθεί μόνο μείωση προστίμου, να είναι σε θέση, μέσω υποβολής συνοπτικής αιτήσεως απαλλαγής, να ενημερώσει πρώτη την εθνική αρχή ανταγωνισμού για την ύπαρξη της οικείας συμπράξεως. Στην περίπτωση αυτή, εάν η Επιτροπή αποφασίσει να μη συνεχίσει την έρευνά της όσον αφορά πραγματικά περιστατικά ίδια με τα καταγγελλθέντα ενώπιον της εθνικής αρχής, η ενδιαφερόμενη

118. υπό το προϊσχύσαν καθεστώς η επιχείρηση η οποία δεν είχε υποβάλλει πρώτη ενώπιον της επιτροπής αίτηση απαλλαγής δεν μπορούσε να ζητήσει απαλλαγή από το πρόστιμό αλλά μόνο μείωσή του μην έχοντας την δυνατότητα να υποβάλλει συνοπτική αίτηση. Η σχετική δυνατότητα προβλέφθηκε ρητώς μόνο με το πρότυπο πρόγραμμα επιείκειας του ΕΔΑ κατόπιν των τροποποιήσεων που υπέστη το εν λόγω πρόγραμμα κατά τη διάρκεια του 2012

επιχείρηση μπορεί να τύχει πλήρους απαλλαγής δυνάμει του εθνικού προγράμματος επιείκειας»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΩΝ ΑΠΟ ΠΑΡΑΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ - Η ΠΟΡΕΙΑ ΩΣ ΤΗΝ ΨΗΦΙΣΗ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ 2014/104/ΕΕ (η Λευκή και η Πράσινη Βίβλος)

1. Η προστασία των ιδιωτών από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Οι αξιώσεις αποζημίωσης ιδιωτών. Το αστικό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Είναι γνωστό ότι οι κανόνες του ενωσιακού δικαίου στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού χαρακτηρίζονται ως κανόνες δημόσιας επιβολής (public enforcement)¹¹⁹, αφού στηρίζονται σε ένα σύστημα κυρίως δημόσιας εφαρμογής με φορείς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τις αρχές ανταγωνισμού. Τα άρθρα 101 και 102 του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού δεν προβλέπουν καμία ρύθμιση σχετικά με το δικαίωμα θυμάτων παραβιάσεων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας να αξιώσουν αποζημίωση¹²⁰, με μοναδική αστικού δικαίου έννομη συνέπεια που προβλέπεται, αυτή της ακυρότητας των συμφωνιών και πρακτικών που εμπίπτουν στο πραγματικό των απαγορευτικών κανόνων των άρθρων 101 παρ.1 και 102 δυνάμει της παραγράφου 2 του άρθρ. 101. Όπως έχει επισημανθεί και σε σχετική μελέτη του Ashurst που εκπονήθηκε το 2004 κατ' εντολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπό τον τίτλο «*Study on the conditions of claims for damages in cases of infringement of the EC competitions rules*»¹²¹ οι μηχανισμοί ιδιωτικής επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας χαρακτηρίζονται από «*πλήρη υπανάπτυξη και επιλεκτική πολυμορφία*», αφού τα συστήματα αδικοπρακτικής ευθύνης των κρατών μελών ελλείπει ενωσιακής ρύθμισης διαφέρουν σε πληθώρα θεμάτων (συστήματα αδικοπρακτικής ευθύνης, αποδεικτικής διαδικασίας, παραγραφής, δυνατότητας έγερσης συλλογικών αγωγών κ.λ.π), καθιστώντας δυσχερή την δικαστική προστασία έναντι των αντι- ανταγωνιστικών πρακτικών και δημιουργώντας άνιση μεταχείριση και έλλειψη ασφάλειας δικαίου. Η θέσπιση ενός αποτελεσματικού συστήματος ιδιωτικής επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας καθίσταται επιτακτική για δύο κυρίως λόγους.

¹¹⁹. Αυγητίδης, ΔΕΕ 2015, 675.

¹²⁰. Παπαδέλλη, ΔΕΕ 2010, Αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ. Από τη Λευκή Βίβλο στην ανεπίσημη Πρόταση Οδηγίας, 662 και <http://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Papadelli-Final.pdf>.

¹²¹. http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/comparative_report_clean_en.pdf βλ. και Αθανασίου, ΔΕΕ 2008, 394· Μπουχάγιαρ, (2008), 24

Αφενός μεν γιατί η διεύρυνση των προσώπων και των μέσων επιβολής δημιουργεί ένα πλαίσιο αποτελεσματικότερης προστασίας και προσφορότερης επίτευξης των στόχων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού δημιουργώντας ένας επιπλέον αποτρεπτικό αποτέλεσμα (deterrent effect) το οποίο θα ενισχύσει και θα συμπληρώσει το διοικητικό σύστημα επιβολής μέσω του καλύτερου χειρισμού υποθέσεων οι οποίες θα βασίζονται και στην αποκεντρωμένη γνώση των ιδιωτών¹²².

Αφετέρου δε, με την θεμελίωση κατά πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου της άμεσης εφαρμογής των κανόνων των άρθρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ ως *«κατάλληλων από τη φύση τους να παράγουν άμεσο αποτέλεσμα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και να θεμελιώνουν άμεσα δικαιώματα υπέρ αυτών τα οποία τα δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν εξασφαλίζοντας την πλήρη αποτελεσματικότητα αυτών»*¹²³ και οι αλλαγές που επέφερε ο κανονισμός 1/2003, ενίσχυσε την ιδέα αναγνώρισης του συστήματος ιδιωτικής εφαρμογής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Στο μέτρο που τα άρθρα 101 και 102 ως κανόνες άμεσου εφαρμογής ανάγουν σε ειδικό αδίκημα ορισμένες μορφές προσβολής της οικονομικής ελευθερίας, υπό την έννοια υπέρβασης των ορίων άσκησης της, έτσι ώστε να πλήττεται η οικονομική ελευθερία των τρίτων, δεν μπορεί παρά να αναγνωριστεί δικαίωμα αποκατάστασης της βλάβης αυτής που υπέστησαν οι τρίτοι από την παράβαση αυτή (αποκαταστατική δικαιοσύνη – corrective justice), προς την κατεύθυνση δημιουργίας ενός συμπαγούς και ολοκληρωμένου τομέα που θα συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Ελλείπει ενωσιακής ρύθμισης η προστασία των αξιώσεων ιδιωτών εναπόκειται στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών μελών τα οποία είναι αρμόδια να θεσπίσουν τα όργανα και τις δικονομικές προϋποθέσεις άσκησης των αξιώσεων αποζημίωσης των ιδιωτών κατά την εφαρμογή της αρχής της δικονομικής αυτονομίας (principal of procedural autonomy) υπό την προϋπόθεση όμως ότι οι δικονομικοί κανόνες που ρυθμίζουν τα ουσιαστικά, δικονομικά και αποδεικτικά ζητήματα σε σχέση με τις παραβάσεις των κανόνων του ανταγωνισμού να μην είναι λιγότεροι ευνοϊκοί από εκείνους που ισχύουν για αντίστοιχες παραβάσεις του εθνικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας – principle of equivalence) και να μην καθιστούν πρακτικά

¹²². Αυγητίδης, ΔΕΕ 2015, 675· Μπουχάγιαρ, (2009), 26.

¹²³. ΔΕΕ Απόφ. 30.1.1974 C-127/73, *BRT/SABAM*, Συλλ. Ειδ. Έκδ. 1974, 157, σκ: «15 επ»· ΔΕΕ Απόφ. της 1.7.1980 C 37/79, *Marty/Estée Lauder*, Συλλ. Ειδ. Έκδ. 1980, II-601, σκ: «13»· ΔΕΕ Απόφ. της 28.2.1991 C-234/89, *Δηλιμίτης/Henninger Bräu*, Συλλ. 1991, I-935, σκ: «45»· ΔΕΕ Απόφ. της 14.12.2000 C- 344/98 *Masterfoods Ltd HB Ice Cream Ltd/HB Ice Cream Ltd Masterfoods Ltd*, Συλλ. 2000, I-11369, σκ: «47»· ΔΕΕ. Απόφ. της 20.9.2001 C-453/99, *Courage/Crehan Ltd*, Συλλ. 2001, I-6297, σκ: «19»,· ΔΕΕ Απόφ. της 13.7.2006 συνεκδ. υποθ. C-295/04 έως C-298/04, *Manfredi/Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA*, , Συλλ. 2006, σκ: «39», ΕΕμπΔ 2006, 1080, παρατ. Τζάκα.

αδύνατη ή δυσχερή την άσκηση των σχετικών δικαιωμάτων (αρχή της αποτελεσματικότητας – principle of effectiveness)¹²⁴.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε το 2005 την Πράσινη Βίβλο σχετικά με τα θέματα αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ¹²⁵ όπου αναγνώρισε τα κυριότερα προβλήματα κατά την κατάρτιση του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού με τα μέσα του ιδιωτικού δικαίου και πρότεινε μια σειρά επιμέρους εναλλακτικές λύσεις. Το 2008 ακολούθησε η δημοσίευση της Λευκής Βίβλου¹²⁶ όπου αναλύονται και προτείνονται συγκεκριμένα νομοθετικά μέτρα τα οποία φιλοδοξούν να διασφαλίσουν «το αδιαμφισβήτητο δικαίωμα των θυμάτων προς αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν λόγω παράβασης των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού». Η Λευκή Βίβλος προχωρά στο επόμενο βήμα προτείνοντας στα κράτη - μέλη την υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων σχετικά με κάποιες από τις βασικές δυσκολίες ικανοποίησης των αξιώσεων ιδιωτών, όπως την πρόσβαση στις αποδείξεις, την απόδειξη της παράβασης, τον προσδιορισμό της έκτασης της ζημίας¹²⁷. Απώτερος στόχος είναι η διαμόρφωση σε κοινοτικό επίπεδο ενός ρυθμιστικού πλαισίου, το οποίο θα θεσπίζει ένα ελάχιστο κοινό πλαίσιο αρχών (minimum common standards) και θα επιτρέπει στους ζημιωθέντες κάθε κράτους μέλους να αξιώσουν και να πετύχουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό αποκατάσταση της βλάβης που υπέστησαν από τους παραβάτες της νομοθεσίας του ελεύθερου ανταγωνισμού¹²⁸.

124. Αυγητίδης, ΔΕΕ 2015, 675, · Αθανασίου σε Τζουγανάτος Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού 2013, οι αστικές αξιώσεις, 1287, Οι αστικές αξιώσεις παρ. 24· Μπουχάγιαρ, (2008), 27-28. Τζάκας, ΔΕΕ (2006), 42 όπου αναφέρει ότι «εθνικές προβλέψεις που λαμβάνουν μέριμνα ώστε η προστασία των δικαιωμάτων της ενωσιακής έννομης τάξης στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού να μην συνεπάγεται αδικαιολόγητο πλουτισμό των δικαιούχων είναι επιτρεπτή όπως εξίσου και διατάξεις που μπορεί να αποκλείουν αξίωση αποζημίωσης υπέρ του συμβαλλόμενου μέρους που φέρει “σημαντική ευθύνη” για τη στρέβλωση του ανταγωνισμού».

125. Πράσινη Βίβλος της 19.12.2005 σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, έγγραφο COM (2005) 672 τελικό.

126. Λευκή Βίβλος της 2.4.2008 σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, έγγραφο COM (2008) 165 τελικό.

127. Τρούλη, Digesta 2010, Η Λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, 177.

128. Παπαδέλη, ΔΕΕ (2010), 663 με περαιτέρω αναφορά σε Commission Staff Working Document accompanying document to the White Paper on damages actions for breaches of EC antitrust rules, Impact Assessment), SEC (2008) 405, παρ. 57 επ. στην πλήρη αποκατάσταση της ζημίας στοχεύει και η μελέτη Oxera που δημοσιεύτηκε πρόσφατα και προτείνει τρόπους για την ποσοτικοποίηση των ζημιών σε υποθέσεις παραβίασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Η Επιτροπή είχε προαναγγείλει στη Λευκή της Βίβλο (σημ. 2.5.) την πρόθεσή της να καταρτίσει ένα μη δεσμευτικό πλαίσιο με πραγματιστικές κατευθύνσεις για τον υπολογισμό της ζημίας. Η έρευνα είναι διαθέσιμη υπό την ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/quantification_study.pdf.

2. Το παράδειγμα των αγωγών αποζημίωσης κατά το Ελληνικό Δίκαιο

Το ελληνικό δίκαιο ελεύθερου ανταγωνισμού διέπεται από τον Νόμο 3959/2011 της 20.4.2011 ΦΕΚ Α'93. Ο νόμος αυτός κατά τα πρότυπα του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού στα δέκα κεφάλαιά του θεσπίζει ένα σύστημα προστασίας διαδικασιών δημοσίου δικαίου με μόνη αστικού δικαίου έννομη συνέπεια αυτή της ακυρότητας της συμφωνίας εμπίπτουσας στο απαγορευτικό πεδίο του αρθρ 1 και 2 αυτού δυνάμει της παρ. 2 του άρθρ. 1. Πρόκειται για διατάξεις ισοδύναμες των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Η ακυρότητα των απαγορευμένων αντιταγωνιστικών πρακτικών επέρχεται σύμφωνα με την παρ. 2 του αρθρ. 1 του Νόμου, αυτοδικαίως, δηλαδή χωρίς να απαιτείται η έκδοση διαπλαστικής απόφασης περί συνδρομής της (τα εμπλεκόμενα μέρη ωστόσο, μπορούν να ζητήσουν τη δικαστική αναγνώρισή της), είναι απόλυτη (*inter partem*) με συνέπεια τα μέρη να μην μπορούν να επικαλεστούν μεταξύ τους συμφωνία, ενεργεί αναδρομικά και είναι μερική υπό την έννοια ότι πλήττει μόνο το μέρος της συμφωνίας που εμπίπτει στην απαγόρευση το κατά πόσο η ακυρότητα μέρους της συμφωνίας θα συνεπιφέρει ακυρότητα όλης θα κριθεί με βάση το αρθρ 181 ΑΚ.

Όσον αφορά δε στην παράβαση του άρθρ. 2 παρότι η διάταξη δεν προβλέπει αστικές συνέπειες, κατά την ορθότερη γνώμη η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης που συνίσταται σε δικαιοπραξία είναι άκυρη βάσει της ΑΚ 174. Η ακυρότητα πρακτικών που συνιστούν κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης είναι απόλυτη και κατ' αρχήν μερική ενώ το κατά πόσο θα οδηγήσει σε ολική ακυρότητα θα κριθεί από την εικαζόμενη βούληση των μερών κατ' αρθρ. 181 ΑΚ με την ιδιομορφία ότι προτεραιότητα θα δοθεί στη βούληση του αδυνάτου μέρους, διότι διαφορετικά η ακυρότητα θα λειτουργούσε προς εύνοια προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση η οποία θα απαλλασσόταν από τις υποχρεώσεις της.¹²⁹

Ωστόσο και ο έλληνας νομοθέτης κατά τα πρότυπα δόμησης της ενωσιακής νομοθεσίας παρέλειψε να προβλέψει και στον Ν. 3959/2011 διατάξεις που να ρυθμίζουν το ζήτημα της ανόρθωσης της ζημίας των ιδιωτών από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας.

Το δικαίωμα αποζημίωσης ιδιωτών από παραβάσεις των αρθρ. 1 και 2 του Ν 3959/2011 αλλά και 101 και 102 ΣΛΕΕ εφόσον επηρεάζεται το διακοινοτικό εμπόριο καθώς όπως αναλύθηκε και ανωτέρω αυτά τυγχάνουν αμέσου εφαρμογής

¹²⁹. Αθανασίου σε Τζουγανάτος *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, 2013, Οι αστικές αξιώσεις, 1280.

διατάξεις¹³⁰, από τις οποίες ιδιώτες μπορούν να αντλούν δικαιώματα ελλείψει ειδικότερης διάταξης, καλύπτεται από τη νομική βάση του λευκού κανόνα της ΑΚ 914 που παραπέμπει στις διατάξεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας που θεμελιώνουν το παράνομο. Η ΑΚ 914 ως μια γενική κατευθυντήρια διάταξη που με τη χρήση αόριστων νομικών εννοιών, όπως είναι η έννοια του παρανόμου και της υπαιτιότητας, ρυθμίζει την αδικοπρακτική ευθύνη κατά τρόπο γενικό και ενιαίο έχοντας την κατάλληλη ελαστικότητα που απαιτείται ως διάταξη για να αποφεύγεται η στένωση του πεδίου εφαρμογής της σε συγκεκριμένες ρητά προβλεπόμενες περιπτώσεις. Περαιτέρω οι αόριστες νομικές έννοιες που μπορούν να υπαχθούν στο πραγματικό του κανόνα δικαίου που θέτει μπορούν να προσαρμοστούν στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και αντιλήψεις με αποτέλεσμα υπαγωγής στη ρύθμιση της διάταξης όλων των δυνατών περιπτώσεων άδικων ζημιογόνων πράξεων, πράγμα που συμβαίνει και με τις διατάξεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Στο μέτρο που οι διατάξεις του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού συνιστούν αμέσου εφαρμογής απαγορευτικούς κανόνες δικαίου η παραβίασή τους συνιστά πράξη παράνομη.

Ως γνωστόν οι προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 914 είναι :

- α) Ύπαρξη ανθρώπινης συμπεριφοράς συνιστάμενη σε θετικής ενέργειας (πράξη) ή παράλειψη ή ανοχή συγκεκριμένης ενέργειας.
- β) ύπαρξη παράνομης συμπεριφοράς
- γ) πρόκληση ζημίας περιουσιακής ή μη (ηθικής βλάβης, ψυχικής οδύνης) της περιουσιακής ζημίας περιλαμβάνουσας τόσο την πράγματι επελθούσα ζημία (θετική ζημία) όσο και το διαφυγόν κέρδος
- δ) την ύπαρξη πταίσματος συνιστάμενο σε δόλο ή αμέλεια
- ε) και τέλος την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της πράξης και της επελθούσας ζημίας με την έννοια ότι η πράξη υπήρξε πρόσφορη αιτία επέλευσης της ζημίας¹³¹.

Οι προϋποθέσεις αυτές εν συντομία ερμηνεύονται στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού ως εξής¹³² :

130. Βλ. αντί άλλων Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 44 με παράθεση σχετικής νομολογίας, και σελ 47. Περαιτέρω να σημειωθεί ότι οι διατάξεις των αρθρ. 101 και 102 από την κύρωση τους αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής νομοθεσίας κατά το αρθρ. 28 παρ. 1 Σ.

131. Κουτσούκης, Οι ιδιωτικού δικαίου έννομες συνέπειες της παράβασης των αρθρ. 85 και 86 ΣυνθΕΟΚ, 1991, ΕυΒ, 340.

α) Ζημία παράνομη, εξ' αιτίας κάποιας παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας.

β) Εν συνεχεία να πρόκειται για ανταγωνιστική ζημία υπό την έννοια ότι συνιστά αποτέλεσμα μίας πρακτικής που στρεβλώνει την ανταγωνιστική διαδικασία¹³³. Η έννοια δε ζημία μπορεί να έχει την έννοια της εξασθένησης της ανταγωνιστικής διαπραγματευτικής ισχύος του ασθενέστερου συμβαλλομένου μέρους επιβάλλοντάς του υπέρμετρα δεσμευτικά μέτρα ή την έννοια της έμμεσης συνέπειας που έχει αυτή για τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό.

γ) Περαιτέρω η παράνομη ανταγωνιστική ζημία έχει και ένα προσωπικό χαρακτήρα, καθώς συνίσταται στην εξατομικευμένη βλάβη που υφίσταται συγκεκριμένη επιχείρηση από την κρινόμενη αντιανταγωνιστική πρακτική πράγμα που την νομιμοποιεί ενεργητικά προς άσκηση της αγωγής αποζημίωσης.

δ) Τέλος η παράνομη περιουσιακή ζημία περιλαμβάνει την θετική και αποθετική ζημία καθώς και το δικαίωμα στους τόκους.

3. Πράσινη Βίβλος για τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ του 2005

Η πράσινη βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκδόθηκε με στόχο να αντιμετωπίσει τα προσκόμματα που αντιμετωπίζει η καθιέρωση ενός αποτελεσματικού συστήματος αγωγών αποζημίωσης και να ανοίξει δημόσιο διάλογο

¹³². Γαρδούνης, 2011, Η έννοια της ζημίας στο Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού 21^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Εμπορικολόγων, 362-363.

¹³³. ΑΠ 1522/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης όπου αναφέρει «Ειδικότερα το άρθρ. 1παρ.1 του ν. 703/1977 απαγορεύει την άσκηση της οικονομικής ελευθερίας που κατατείνει με τη σύμπραξη επιχειρήσεων στο σχηματισμό οικονομικής ισχύος, όταν αυτή περιορίζει αδικαιολόγητα και συνεπώς αντίθετα προς το άρθρ. 5παρ.1 του Συντάγματος, την οικονομική ελευθερία των τρίτων που δεν μετέχουν στη σύμπραξη, με αποτέλεσμα έτσι τη βλάβη ή τη διακινδύνευση και του ανταγωνισμού ως συστήματος ή μέσου κατεύθυνσης της οικονομίας της αγοράς. Ο περιορισμός της οικονομικής ελευθερίας των τρίτων συνίσταται στην αδυναμία τους να αναπτύξουν δραστηριότητα στη σχετική αγορά εξαιτίας ακριβώς της απαγορευμένης (καρτελικής) σύμπραξης των επιχειρήσεων, που πλήττει ευθέως την ελευθερία των συμβάσεων (άρθρ. 5παρ.1 Συντ., 361 ΑΚ) και κατ' αυτή την έννοια τριτενεργεί σε βάρος τους, προσβάλλοντας παράνομα τα ιδιωτικά συμφέροντά τους. Επομένως οι τρίτοι έχουν αξίωση αποζημίωσης κατά το άρθρ. 914 ΑΚ, εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου αυτού. Η ακυρότητα των απαγορευμένων συμπράξεων είναι κατ' αρχήν απόλυτη και δεν εξαρτάται από την πρόκληση ζημίας στους τρίτους ούτε από την πρόθεση ζημίας σ' αυτούς από την πλευρά των επιχειρήσεων που μετέχουν στην απαγορευμένη σύμπραξη, θα πρέπει όμως τα ανεπιθύμητα για τους τρίτους αποτελέσματα από τη σύμπραξη να συνδέονται αιτιωδώς μ' αυτή και να μην είναι αντανakλαστικές απλώς συνέπειές της» · βλπ επίσης ΑΠ 1286/2011 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 2/1989, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΕφΑθ 5605/2012· ΕφΑθ 6042/2002, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΕφΑθ 2093/2006 ΝΟΜΟΣ.

για τις δυνατότητες επίλυσής τους. Ειδικότερα όπως αναφέρεται σ' αυτήν η έγερση αποζημιωτικών αγωγών λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας παρέμενε πολύ περιορισμένη, παρά την αναγνώριση του σχετικού δικαιώματος των ζημιωθέντων από το ΔΕΕ. Η μεταρρύθμιση του Κανονισμού 1/2003 δεν κατάφερε και αυτή να επιφέρει ουσιαστικά αποτελέσματα¹³⁴, παρότι για πρώτη φορά τόνισε τη σημασία των εθνικών δικαστηρίων στην προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη Συνθήκη μέσω της επιδίκασης αποζημίωσης υπέρ των θυμάτων της παράβασης και στόχευσε στην ενθάρρυνση των ιδιωτών να διαδραματίσουν έναν πιο ενεργητικό ρόλο στην προστασία και κατοχύρωση ενός συστήματος υγιούς και ανόθευτου ανταγωνισμού¹³⁵. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή διαπιστώνοντας ότι η έλλειψη ενός αποτελεσματικού νομικού πλαισίου εμποδίζει την πλήρη εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, ανέλαβε ορισμένες πρωτοβουλίες ώστε να δημιουργήσει το έδαφος για έναν δημόσιο διάλογο αναφορικά με το θέμα αυτό. Το 2004 ανατέθηκε στη δικηγορική εταιρεία Ashrust τη διεξαγωγή έρευνας για να προσδιοριστούν τα εμπόδια που προκύπτουν από τη νομοθεσία των κρατών μελών στην έγερση αποζημιωτικών αγωγών. Η συγκριτική αυτή μελέτη, γνωστή και ως Ashrust report¹³⁶, κατέληγε ότι η κατάρχηση του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού με τα μέσα του ιδιωτικού δικαίου βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα στην Ευρώπη, ενώ συνέδεε τη σπανιότητα έγερσης αποζημιωτικών αγωγών με τις ποικίλες συνθήκες που επικρατούν σε κάθε κράτος μέλος. Η έκθεση μάλιστα έκανε λόγο για *εκπληκτική πολυμορφία* στις εθνικές νομοθεσίες και για *εικόνα πλήρους υπανάπτυξης*¹³⁷. Η κατάσταση αυτή, κρίθηκε ως μη ανεκτή, με αποτέλεσμα η Επιτροπή να θέσει προς δημόσια διαβούλευση στις 19 Δεκεμβρίου 2005 την Πράσινη Βίβλο υπό τον τίτλο "Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της Ε.Κ.". Σκοπός της Πράσινης Βίβλου, όπως ρητά αναφέρεται στο κείμενό της είναι να διαπιστωθούν τα βασικά εμπόδια για την καθιέρωση ενός πιο αποτελεσματικού συστήματος άσκησης αποζημιωτικών αγωγών

134. Τρούλη, Η Πράσινη Βίβλος για τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, ΕυρΠολ 2007,930 όπου αναφέρει ότι «*ενδεικτικά το ελληνικό παράδειγμα ότι από τα λιγοστά παραδείγματα της νομολογίας όπου τέθηκε το θέμα της δυνατότητας της αξίωσης αποζημίωσης ΑΠ 2/89, ΕφΑΘ 2093/2006, ΕφΑΘ 8843/2004, και ΠπρΑΘ 609/2003 αν και στις περισσότερες από τις παραπάνω αποφάσεις αναγνωρίστηκε η δυνατότητα έγερσης αξίωσης δεν διαπιστώθηκε πουθενά παράβαση των διατάξεων Ν. 703/77 και έτσι δεν επιδικάστηκε αποζημίωση*».

135. Τρούλη, ΕυρΠολ 2007,933.

136. Ashurst, Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules
http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/economic_clean_en.pdf.

137. Μπουχάγιαρ, 2008, 24· Αθανασίου, Ο ρόλος των αγωγών αποζημίωσης στην καταπολέμηση των αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών, ΔΕΕ 2008, 394

και να εκτεθούν εναλλακτικές δυνατότητες για περαιτέρω μελέτη και δράση, προκειμένου να βελτιωθεί η άσκηση τόσο των παρεπόμενων αποζημιωτικών αγωγών (follow on actions- άσκηση αγωγής μετά τη διαπίστωση της παράβασης από την αρχή ανταγωνισμού), όσο και των αυτοτελών (stand alone claims). Ο απώτερος στόχος δε αυτής της διευκόλυνσης αυτής είναι αφενός η απονομή αποκαταστατικής δικαιοσύνης υπέρ των θυμάτων των παραβάσεων των αντιμονοπωλιακών κανόνων και αφετέρου η προώθηση ενός αποτρεπτικού αποτελέσματος με την αποθάρρυνση δυνητικών παραβατών χάριν στη ενίσχυση και τήρηση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας προς την κατεύθυνση της διατήρησης ενός αποτελεσματικού ανταγωνισμού στην Ένωση. Ορισμένα από τα ζητήματα που εξέτασε η Πράσινη βίβλος προτείνοντας εναλλακτικές λύσεις προς διαβούλευση και υιοθέτηση αφορούν τα προβλήματα πρόσβασης στην αποδεικτική διαδικασία καθώς είναι γνωστό ότι στις αγωγές για παραβάσεις τις αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας τα αποδεικτικά στοιχεία δεν είναι εύκολα διαθέσιμα και συνήθως βρίσκονται στα χέρια του διαδίκου που επιδεικνύει την αντιανταγωνιστική συμπεριφορά, προτείνοντας εναλλακτικές λύσεις διευκόλυνσης της πρόσβασης στα έγγραφα και της εξασφάλισης αυτής, με πιθανές λύσεις την επίδειξη αποδεικτικών εγγράφων και την πρόβλεψη συνεπειών από την καταστροφή ή άρνηση επίδειξής τους, καθιέρωση δυνατότητας πρόσβασης στα έγγραφα που έχει στην κατοχή της η ΕΑ και ενδεχόμενο μετριασμό του βάρους της απόδειξης του ενάγοντος ενδεχομένως και αντιστροφή του βάρους της απόδειξης σε περιπτώσεις αδικαιολόγητης άρνησης επίδειξης εγγράφων.¹³⁸ Περαιτέρω έθεσε προβληματισμούς γύρω από τα ζητήματα του στοιχείου της υπαιτιότητας καθώς και του αντικειμένου και του καθορισμού του ύψους της αποζημίωσης προτείνοντας πέραν της πρόβλεψης αποκαταστατικής αποζημίωσης την πρόβλεψη του διπλασιασμού της αποζημίωσης για τις πλέον σοβαρές παραβάσεις.

4. Η λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας του 2008

Τον Απρίλιο του 2008, η Επιτροπή εξέδωσε τη Λευκή Βίβλο σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της Ε.Κ¹³⁹. Σε αυτό το κείμενο, η Επιτροπή διαλαμβάνοντας τα υφιστάμενα προβλήματα αποτελεσματικής θέσπισης και εφαρμογής των ιδιωτικών μέσων επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας που οφείλονται στα νομοθετικά και διαδικαστικά

¹³⁸. Πράσινη Βίβλος com 672 τελικό, 5-7.

¹³⁹. Λευκή βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ {SEC(2008) 404 SEC (2008) 405 SEC (2008) 406}.

εμπόδια των εθνικών ρυθμίσεων των κρατών μελών που οφείλονται στην ιδιαιτερότητα των συγκεκριμένων αγωγών και συνέπεια αυτού στην αβεβαιότητα δικαίου που οδηγεί η διαφορετικότητα αντιμετώπισης, παρουσιάζει συγκεκριμένες προτάσεις και μέτρα για την αντιμετώπιση της αναποτελεσματικότητας των αποζημιωτικών αγωγών προτείνοντας στα κράτη - μέλη την υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων σχετικά με κάποιες από τις βασικές δυσκολίες ικανοποίησης των αξιώσεων αυτών, όπως την πρόσβαση στις αποδείξεις, την απόδειξη της παράβασης, τον προσδιορισμό της έκτασης της ζημίας χωρίς ωστόσο δεσμευτική ισχύ του κειμένου αυτού για τα κράτη μέλη αφού αποτελεί ένα κείμενο *soft law*, επιχειρώντας να προβάλλει ένα συνδυασμό μέτρων τόσο σε κοινοτικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, έτσι ώστε να επιτευχθεί ουσιαστική ελάχιστη προστασία του δικαιώματος των θυμάτων για αποζημίωση σε κάθε κράτος μέλος και εξασφάλιση πιο ισότιμων όρων και μεγαλύτερης ασφάλειας δικαίου σε όλη την ΕΕ.. Με γνώμονα τη νομολογία του Δικαστηρίου, και κυρίως τις αποφάσεις *Courage* και *Manfredi* που αναγνώρισαν ρητά την ύπαρξη δικαιώματος αποζημίωσης για κάθε υποκείμενο δικαίου, η Λευκή Βίβλος θέτει ρητά ως κατευθυντήρια αρχή της την πλήρη αποζημίωση¹⁴⁰. Λογικό απότοκο η Επιτροπή, ιεραρχεί ως πρώτιστο σκοπό της την αποκαταστατική δικαιοσύνη, χωρίς να παραγνωρίζονται ωστόσο τα εγγενή ευεργετικά αποτελέσματα σε επίπεδο αποτροπής μελλοντικών παραβάσεων και μεγαλύτερης συμμόρφωσης με την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία. Όπως επισημαίνεται μάλιστα στο κείμενο της Λευκής Βίβλου, *«τα αποτελεσματικά μέσα έννομης προστασίας για τους ιδιώτες αυξάνουν επίσης την πιθανότητα εντοπισμού μεγαλύτερου αριθμού παράνομων περιορισμών του ανταγωνισμού και καταλογισμού ευθύνης στους δράστες της παράβασης»*¹⁴¹. Μέσα δε, από την καλλιέργεια πνεύματος ανταγωνισμού επιδιώκεται η καλύτερη κατανομή των πόρων, η μεγαλύτερη οικονομική αποτελεσματικότητα, η αύξηση της καινοτομίας και οι χαμηλότερες τιμές. Βεβαίως η Επιτροπή δεν παραλείπει να επισημάνει ότι το κέντρο βάρους για την επιβολή του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού παραμένει το διοικητικό σύστημα, το οποίο ούτε αντικαθίσταται, ούτε κινδυνεύει από τη θέσπιση ενός καθολικού αστικού συστήματος, απλώς συμπληρώνεται από το τελευταίο.

Ειδικότερα στη λευκή βίβλο τονίζεται ότι έννομο συμφέρον άσκησης αγωγών αποζημίωσης πρέπει να αναγνωρίζεται **σε κάθε υποκείμενο δικαίου** που υπέστη ζημία εξαιτίας παραβίασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας δηλαδή και στους έμμεσους αγοραστές, τους αγοραστές δηλαδή που δεν είχαν άμεση δοσοληψία με το δράστη της παράβασης, αλλά οι οποίοι υπέστησαν σοβαρή ζημία λόγω της

¹⁴⁰. Βλ. σημείο 1.2, 3.

¹⁴¹. Σημείο 1.2, 3.

μετακύλισης σε αυτούς παράνομης επιπλέον επιβάρυνσης μέσω της αλυσίδας διανομής. Όσον αφορά την ύπαρξη αποτελεσματικών δικονομικών μηχανισμών, η πρόταση της Λευκής Βίβλου αναγνωρίζει τη σημαντικότητα των μηχανισμών **συλλογικών προσφυγών** με πρόβλεψη από τις εθνικές νομοθεσίες είτε **αγωγών μέσω εκπροσώπων**, οι οποίες ασκούνται από νομιμοποιούμενους φορείς, όπως ενώσεις καταναλωτών, κρατικούς φορείς ή εμπορικούς συλλόγους, για λογαριασμό θυμάτων που είναι ήδη γνωστά ή που, σε μάλλον περιορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να καταστούν γνωστά στο μέλλον¹⁴², είτε **συλλογικές αγωγές, στις οποίες τα θύματα αποφασίζουν ρητά να συνδυάσουν τις ατομικές τους αξιώσεις για αποζημίωση βλαβών που υπέστησαν με μια μόνο αγωγή**, με παράλληλη διατήρηση του δικαιώματος άσκησης ατομικής αγωγής υπό τον όρο όμως η θέσπιση τέτοιων μέτρων να μην οδηγεί στην επιδίκαση διπλής αποζημίωσης για την ίδια ζημία. Για το ζήτημα της πρόσβασης στις αποδείξεις εκ μέρους των θυμάτων που αποτελεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα αναποτελεσματικότητας των συγκεκριμένων αγωγών, εξαγγέλλεται η αρχή ότι πρέπει να εξαλειφθεί **η ασυμμετρία της πληροφόρησης**, και να βελτιωθεί η πρόσβαση των θυμάτων σε κρίσιμες αποδείξεις, με ταυτόχρονη πρόβλεψη των αρνητικών επιπτώσεων που θα είχε η αναγνώριση υπερβολικά εκτεταμένων και επαχθών υποχρεώσεων γνωστοποίησης, που οδηγεί σε κίνδυνο καταχρήσεων. Προτεινόμενη ρύθμιση εκ μέρους της επιτροπής εμφανίζεται «*η εξασφάλιση σε ολόκληρη την ΕΕ ενός ελάχιστου επιπέδου γνωστοποίησης στοιχείων μεταξύ των μερών σε υποθέσεις αγωγών αποζημίωσης για παραβίαση αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Σύμφωνα με την προσέγγιση που υιοθετήθηκε στην οδηγία για τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας (οδηγία 2004/48/ΕΚ), η πρόσβαση στις αποδείξεις θα πρέπει να στηρίζεται στις αρχές της τεκμηρίωσης των πραγματικών ισχυρισμών και του αυστηρού δικαστικού ελέγχου όσον αφορά στη βασιμότητά της*» κατά συνέπεια πριν διαταχθεί από οποιοδήποτε Δικαστήριο η γνωστοποίηση ορισμένων αποδεικτικών στοιχείων ο ενάγων θα πρέπει να προσκομίσει όλα τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία τα οποία δείχνουν ότι υπάρχουν βάσιμοι λόγοι για να υποτεθεί ότι υπέστη πράγματι βλάβη λόγω της παραβίασης, θα πρέπει στην αίτηση του ενάγοντος να προσδιορίζονται συγκεκριμένες κατηγορίες αποδεικτικών εγγράφων που πρέπει να γνωστοποιηθούν οι οποίες θα πρέπει να είναι τόσο συναφείς με την παράβαση, όσο και αναγκαίες και ανάλογες για την απόδειξή της λαμβανομένων υπόψη των εμπιστευτικών πληροφοριών και των επαγγελματικών απορρήτων, ενώ το Δικαστήριο θα πρέπει να

142. «Οι φορείς αυτοί είτε (i) έχουν προσδιοριστεί επίσημα εκ των προτέρων είτε (ii) καθορίζονται *ad hoc* από ένα κράτος μέλος για μια συγκεκριμένη παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, με σκοπό να ασκήσουν αγωγή για λογαριασμό ορισμένων ή όλων των μελών τους», σελ 5 Λευκής Βίβλου.

πεισθεί ότι ο ενάγων δεν είναι σε θέση να συγκεντρώσει το συγκεκριμένο αποδεικτικό υλικό από μόνος του. Περαιτέρω προς αποφυγή του κινδύνου απόκρυψης και καταστροφής κρίσιμου αποδεικτικού υλικού προτείνεται τα δικαστήρια να έχουν την εξουσία επιβολής επαρκώς αποτρεπτικών κυρώσεων, **περιλαμβανομένης της ευχέρειας συναγωγής επιβαρυντικών συγκεκρισμάτων σε αστικές διαδικασίες αποζημίωσης.**

Ως σημαντικό μέτρο προτείνεται επίσης **η καθιέρωση δεσμευτικού αποτελέσματος (αποδεικτικής ισχύος)** των τελεσίδικων Αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού καθώς και των τελεσίδικων αποφάσεων αναθεωρητικού δικαστηρίου που επιβεβαιώνει απόφαση των ΕΑΑ ή διαπιστώνει η ίδια παραβίαση περί συνδρομής παραβιάσεων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, χρησιμοποιούμενες ως βάση στις αστικές αγωγές αποζημίωσης¹⁴³, όπως συμβαίνει με τις αποφάσεις της Επιτροπής δυνάμει του αρθρ. 16 παρ. 1 του Κανονισμού 1/2003.

Εξίσου σημαντικές εμφανίζονται οι προτάσεις της Επιτροπής οι εναγόμενοι να έχουν το δικαίωμα **να επικαλεστούν την ένσταση μετακύλισης για να αντικρούσουν αξίωση αποζημίωσης της επιπλέον επιβάρυνσης**, της καθιέρωσης δικαιώματος στους έμμεσους αγοραστές να είναι σε θέση να στηρίζονται στο μαχητό τεκμήριο ότι η παράνομη επιπλέον επιβάρυνση έχει μετακυλισθεί εξ' ολοκλήρου σε αυτούς, της προστασία του απορρήτου των εταιρικών δηλώσεων που υποβάλλονται από αιτούντες στα πλαίσια αιτήματος επεικούς μεταχείρισης ώστε να αποκλείεται η κοινολόγηση εταιρικών δηλώσεων από αιτούντες ασυλία και μείωσης των προστίμων τουλάχιστον μέχρις ότου εκδοθεί η κοινοποίηση αιτιάσεων καθώς επίσης και του περιορισμού της αστικής ευθύνης για τα πρόσωπα των οποίων γίνεται δεκτή η αίτηση επεικούς μεταχείρισης.

143. «Ο ανωτέρω κανόνας παρέχει δεσμευτική ισχύ μόνο σε αποφάσεις που είναι τελεσίδικες, δηλ. για τις οποίες ο εναγόμενος έχει εξαντλήσει όλα τα διαθέσιμα ένδικα μέσα, και αφορά μόνο τις ίδιες πρακτικές και την ίδια ή τις ίδιες επιχειρήσεις για τις οποίες η ΕΑΑ ή το αναθεωρητικό δικαστήριο διαπίστωσαν παραβίαση», βλ. Λευκή βίβλος σελ 7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

1. Η οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η οδηγία 2014/104/ΕΕ αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη αποτύπωση νομοθετικού κειμένου που έρχεται να καλύψει τα νομοθετικά κενά που είχαν διαπιστωθεί στο παρελθόν στο πεδίο της ιδιωτικής επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και του βοηθήματος των αξιώσεων ιδιωτών. Η εν λόγω Οδηγία που ισχύει παράλληλα με την βασική αντιμονοπωλιακή νομοθεσία τόσο το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο (αρθ. 101 και 102 ΣΛΕΕ), όσο και του παράγωγου δικαίου του Κανονισμού 1/2003 και των συνοδευόμενων αυτού μέτρων του λεγόμενου πακέτου εκσυγχρονισμού και έρχεται να διασαφήσει τα προβλήματα που είχαν διαπιστωθεί στο παρελθόν τόσο κατά τις διαδικασίες της Πράσινης Βίβλου του 2005, όσο και των εργασιών της Λευκής Βίβλου του 2008 και ουσιαστικά αποτελεί νομοθετική αποτύπωση των πολιτικών και νομοθετικών προτάσεων που διατυπώθηκαν σ' αυτές και ιδίως στη Λευκή Βίβλο, και στο Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, που συνοδεύει την πρόταση για Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες διατάξεις που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού του 2013¹⁴⁴ όπως επίσης και τον πάγιον παραδοχόν του ΔΕΕ σε ζητήματα επί αποζημιωτικών αγωγών παραβάσεων διατάξεων της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας.

Σκοπός της Οδηγίας είναι να ενθαρρύνει και να διευκολύνει την άσκηση αγωγών αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής (εθνικής και ενωσιακής) νομοθεσίας¹⁴⁵, καθώς και να εναρμονίσει την προσέγγιση των εθνικών δικαιοϋν

144. Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, συνοπτική παρουσίαση της εκτίμησης των επιπτώσεων Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ που συνοδεύει την πρόταση για Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες διατάξεις που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Στρασβούργο 11.6.2013, SWD (2013) 204, final.

145. Όπως ενδεικτικά αναφέρεται στο έγγραφο υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση Οδηγίας, «10 χρόνια μετά τις θεμελιώδεις παραδοχές του ΔΕΕ περί άμεσου δικαιώματος κάθε υποκειμένου δικαίου να αξιώσει δικαίωμα αποζημίωσης από παραβιάσεις

συστημάτων σε τέτοιου είδους αγωγές (αρθρ. 1 Οδηγίας). Προς την κατεύθυνση αυτή, επιδιώκει να άρει ορισμένα εμπόδια στην ευδοκίμηση των αγωγών αποζημίωσης για παραβίαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων και να ρυθμίσει ορισμένες βασικές πτυχές της αλληλεπίδρασης μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής της νομοθεσίας περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση¹⁴⁶. Όπως έχει αναφερθεί και σε άλλα σημεία της παρούσας ο κανονισμός 1/2003 που συνιστά το βασικότερο νομοθέτημα της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας αφορά πρωτίστως την δημόσια επιβολή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας (public enforcement) μέσω της επιβολής διοικητικών κυρώσεων και ιδίως προστίμων στους παραβάτες, αντιθέτως η Οδηγία 2014/104/ΕΕ αναφέρεται στην λεγόμενη ιδιωτική επιβολή (private enforcement) των ως άνω διατάξεων, συμπληρώνοντας και ενισχύοντας το οπλοστάσιο της συνολικής αποτελεσματικής επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Ωστόσο παρά την διαφορετική στόχευση των δύο νομοθετημάτων η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ τους αλλά και η ανάγκη συντονισμού μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής είναι αναπόφευκτη καθώς η αποτελεσματική εφαρμογή της εν λόγω νομοθεσίας, είτε από τη σκοπιά της δημόσιας είτε από την πλευρά της ιδιωτικής επιβολής εμφανίζεται αλληλοεξαρτώμενη¹⁴⁷.

Ως προς το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ στο προοίμιο αυτής και συγκεκριμένα στη σημ. 10 αναφέρεται ότι : *«Η παρούσα οδηγία δεν θα πρέπει να επηρεάζει τις αγωγές αποζημίωσης σχετικά με παραβάσεις του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού οι οποίες δεν επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών κατά την έννοια του άρθρου 101 ή 102 ΣΛΕΕ»*, η παρούσα οδηγία επομένως δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις περιοριστικών πρακτικών και κατάχρησης

της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας τα περισσότερα θύματα δεν είναι σε θέση είτε ατομικά είτε συλλογικά , να ασκήσουν αποτελεσματικά το ενωσιακό δικαίωμα αποζημίωσης ενώ το κόστος της αναποτελεσματικότητας της ιδιωτικής επιβολής της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού εκτιμάται σε ποσό ύψους 23 δισεκατομμυρίων € ή 0,18 του ΑΕΠ της ΕΕ για το 2012 από την άποψη της αποζημίωσης που διαφεύγει από τα θύματα κάθε έτος σε όλη την ΕΕ».σημ 1 και 8, Στρασβούργο 11.6.2013, SWD (2013) 204, final.

146. Αυγητίδης, ΔΕΕ 2015, 678· Επιτροπή Ανταγωνισμού ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ 2014, 21, http://www.epant.gr/img/x2/news/news810_1_1446457746.pdf

147. Βλ. αρθρ. 1 παρ. 2 Οδηγίας κατά το οποίο : *«Η παρούσα οδηγία θεσπίζει κανόνες για τον συντονισμό μεταξύ της επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού από τις αρχές ανταγωνισμού και της επιβολής των κανόνων αυτών σε αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων»* και προοίμιο υπ' αριθμ. 6 *«Για τη διασφάλιση αποτελεσματικών δράσεων ιδιωτικής επιβολής στο πλαίσιο του αστικού δικαίου και αποτελεσματικής δημόσιας επιβολής από τις αρχές ανταγωνισμού, και τα δύο εργαλεία πρέπει να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ώστε να διασφαλιστεί η μέγιστη αποτελεσματικότητα των κανόνων ανταγωνισμού. Είναι απαραίτητο να ρυθμιστεί συνεκτικά ο συντονισμός των δύο τύπων επιβολής, για παράδειγμα σχετικά με τις διαδικασίες για πρόσβαση στα έγγραφα που κατέχουν οι αρχές ανταγωνισμού. Ο συντονισμός αυτός σε ενωσιακό επίπεδο θα αποτρέψει επίσης αποκλίσεις μεταξύ των εφαρμοστέων κανόνων, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς»*..

δεσπόζουσας θέσης που συνιστούν παραβίαση των αντίστοιχων των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, εθνικών διατάξεων των άρθρων 1 και 2 του ν 3959/2011 και που δεν μπορούν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών κατά την έννοια των άρθρων της πρωτογενούς ενωσιακής νομοθεσίας και αποτελούν αμιγώς εθνικές παραβάσεις. Ωστόσο ο εθνικός νομοθέτης που οφείλει να μεταφέρει τις ρυθμίσεις της Οδηγίας στην Εθνική του Νομοθεσία έως την 27^η Δεκεμβρίου 2016 (αρθρ. 21 παρ. 1 Οδηγίας) μπορεί να προβλέψει ότι οι διατάξεις του νομοθετήματος που θα μεταφέρει την Οδηγία θα εφαρμόζονται και στις περιπτώσεις αμιγώς εθνικών παραβάσεων που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας¹⁴⁸. *«Κάπι τέτοιο αφενός μεν δεν απαγορεύεται αφετέρου δε, θα οδηγήσει σε διασφάλιση ισοδύναμων όρων ανταγωνισμού για όλες τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην ελληνική αγορά καθώς και σε αποτελεσματική προστασία όλων των θιγόμενων από παραβιάσεις της νομοθεσίας ανταγωνισμού»¹⁴⁹.*

Οι βασικότερες ρυθμίσεις της Οδηγίας, αφορούν την συγκέντρωση των αποδεικτικών στοιχείων που απαιτούνται για την απόδειξη μίας υπόθεσης, το ζήτημα του προσδιορισμού κριτηρίων ως προς τα έγγραφα στα οποία επιτρέπεται η πρόσβαση και της αντίστοιχης κοινολόγησης αυτών στα πλαίσια των προγραμμάτων επιεικούς μεταχείρισης, τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των ΕΑΑ, ζητήματα θέσης ελάχιστων προθεσμιών παραγραφής, της αναγνώρισης για τους υπαίτιους παραβάτες, ευθύνης από κοινού και εις ολόκληρον, ρυθμίσεις που αφορούν στην ποσοτικοποίηση και τον υπολογισμό της ζημίας, ρυθμίσεις κατοχύρωσης των εμμέσων αγοραστών και δημιουργίας μαχητού τεκμηρίου μετακύλισης της ζημίας σε αυτούς σε ορισμένες περιπτώσεις, πρόβλεψης της δυνατότητας προβολής της ένστασης μετακύλισης της ζημίας από τον εναγόμενο σε σχετική αγωγή, ρυθμίσεις που αφορούν τον συνυπολογισμό αποφάσεων συναινετικής επίλυσης των εν λόγω αγωγών από τα εθνικά Δικαστήρια σε περιπτώσεις επιδίκασης αποζημίωσης κλπ. χωρίς ωστόσο στην οδηγία να γίνεται πρόβλεψη μέσων συλλογικής ένδικης προστασίας.

148. Σουφλερός, ΝοΒ 2015, 926.

149. Βλ. Σουφλερός, ΝοΒ 2015, 926 όπου αναφέρει επίσης ότι ακόμα και χωρίς μία τέτοια ειδική πρόβλεψη στο εθνικό νομοθέτημα μεταφοράς της Οδηγίας, θα είναι δυνατή για λόγους ισοδύναμης προστασίας η αναλογική εφαρμογή αυτής από τα εθνικά δικαστήρια και στις αμιγώς εθνικές παραβάσεις, με περαιτέρω παραπομπή σε Ολ ΑΠ 15/2013, ΔΕΕ 2014, 1180· ΕΕμπΔ 2013, 820, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΑΠ 16/2013 ΔΕΕ 2014, 167· ΕΕμπΔ 2013, 578 και ΤΝΠ Ισοκράτης κ.λ.π.

2. Συνοπτική παρουσίαση των βασικών ρυθμίσεων της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ

Ειδικότερα ως προς το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής την εν λόγω οδηγία σύμφωνα με το αρθρ. 3 παρ. 1 αυτής οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει υποστεί ζημία λόγω παράβασης μπορεί να αξιώσει πλήρη αποζημίωση. Επομένως, νομιμοποιούνται σε έγερση σχετικής αξίωσης καταναλωτές, ανταγωνιστές των παραβατών πραγματικοί ή δυνητικοί καθώς και δημόσιες αρχές που υφίστανται ζημία. Μάλιστα τα πρόσωπα αυτά νομιμοποιούνται να ασκήσουν σχετικές αγωγές ανεξάρτητα με το αν συνδέονται με συμβατική σχέση με την παραβάτιδα επιχείρηση και ανεξάρτητα με το αν υφίσταται διαπίστωση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού περί συνδρομής παράβασης¹⁵⁰. Σε αντιστοιχία με την ενωσιακή νομολογία προβλέπεται στο αρθρ 3 παρ. 2 και 3 της οδηγίας ότι η πλήρης αποζημίωση περιλαμβάνει τόσο τη θετική ζημία, όσο και το διαφυγόν κέρδος καθώς επίσης και αξίωση καταβολής τόκων, ενώ η πλήρης αποζημίωση δεν θα πρέπει να οδηγεί σε υπερβολική αποζημίωση είτε με χαρακτήρα ποινής, είτε με καταβολή πολλαπλών αποζημιώσεων ή άλλου τύπου αποζημιώσεων. Στο αρθρ. 4 διατυπώνεται η επίσης νομολογιακή παραδοχή, ότι το σύνολο των εθνικών διατάξεων που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης ιδιωτών από παραβάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, δεν θα πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκό για τους φερόμενους ζημιωθέντες, από αυτές που διέπουν αντίστοιχες αποζημιωτικές αγωγές βάσει παραβιάσεων του εθνικού δικαίου, κατ' επιταγή των ενωσιακών αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Στο φλέγον ζήτημα της αποδεικτικής διαδικασίας που συνιστά και ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα αποτελεσματικής εφαρμογής των αποζημιωτικών αγωγών, προβλέπεται στο αρθρ 5 της οδηγίας ότι ο ενάγων που χρειάζεται συγκεκριμένα αποδεικτικά στοιχεία **και ο οποίος υποβάλει τεκμηριωμένη αιτιολόγηση που περιέχει ευλόγως διαθέσιμα στοιχεία για πραγματικά περιστατικά και επαρκή αποδεικτικά στοιχεία που να θεμελιώνουν παραδεκτή αξίωση αποζημίωσης δικαιούται να διατάξει από το Δικαστήριο την κοινοποίηση στοιχείων υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις και περιορισμούς. Η κοινοποίηση των στοιχείων περιορίζεται στην έκταση που επιτρέπει η αρχή της αναλογικότητας εξειδικευόμενη α) από το βαθμό υποστήριξης της αξίωσης, β) την έκταση και το κόστος κοινοποίησης προκειμένου να αποφευχθούν άσκοπες αναζητήσεις καθώς και γ) την ανάγκη προστασίας εμπιστευτικών πληροφοριών. Ως προς τις τελευταίες μάλιστα η κοινοποίησή τους προβλέπεται μόνο εφόσον κρίνεται**

¹⁵⁰. Βλ. προοίμιο Οδηγίας 13· *Αυγητίδης*, ΔΕΕ 2015, 679.

σκόπιμη και τα εθνικά δικαστήρια διαθέτουν αποτελεσματικά μέτρα για την προστασία τους¹⁵¹.

Όσον αφορά τα αποδεικτικά στοιχεία που βρίσκονται στον φάκελο της αρχής ανταγωνισμού, και αυτά δύνανται να κοινοποιηθούν τηρουμένων των κριτηρίων που θέτει η αρχή της αναλογικότητας του αρθ. 5 παρ. 3 ενώ ως προς αυτά εισάγεται μία τριπλή διάκριση, χωρίζονται **α) στα αποδεικτικά στοιχεία που η κοινοποίησή τους μπορεί να επιτραπεί εφόσον η εθνική αρχή ανταγωνισμού έχει περατώσει της διαδικασίες της** (αρθρ. 6 παρ. 5) και αφορούν i) πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από φυσικό ή νομικό πρόσωπο ειδικά για τη διαδικασία αρχής ανταγωνισμού, ii) πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από τις αρχές ανταγωνισμού και απεστάλησαν στους διαδίκους κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της και iii) υπομνήματα για διακανονισμό που αποσύρθηκαν, **β) σε αποδεικτικά στοιχεία που η κοινοποίησή τους απαγορεύεται απολύτως** (αρθρ 6 παρ. 6) και **γ) σε αποδεικτικά στοιχεία που η κοινοποίησή τους επιτρέπεται τηρουμένων των προϋποθέσεων που απορρέουν από την αρχή της αναλογικότητας** (αρθρ. 6 παρ. 4).

Απόλυτη απαγόρευση κοινοποίησης προβλέπεται για τις δηλώσεις επιεικούς μεταχείρισης και για τα υπομνήματα διακανονισμού (αρθρ. 6 παρ, 6). Για τα συγκεκριμένα έγγραφα παρέχεται μόνο η δυνατότητα υποβολής αιτήματος του ενάγοντα στο δικαστήριο προς διακρίβωση του περιεχομένου αυτών ως αποδεικτικών στοιχείων τέτοιων (αρθρ. 6 παρ. 7), ενώ στο αρθρ 7 παρ. 1 της Οδηγίας προβλέπεται ότι επίκληση και προσκομιδή τέτοιων στοιχείων θα πρέπει κατά το εθνικό δίκαιο να θεωρείται απαράδεκτη, η σκοπιμότητα της άνω ρύθμισης έγκειται στην εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων επιείκειας και της κατάφασης της υπεροχής των μηχανισμών δημόσιας επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού έναντι εις βάρος των δικαιωμάτων των ζημιωθέντων του οποίου προέχει, ενώ περαιτέρω κατά το αρθρ. 8 της οδηγίας τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέψουν κυρώσεις για παραβάσεις των ρυθμίσεων σχετικά με την κοινοποίηση των στοιχείων.

Καλύπτοντας το κενό που είχε διαπιστωθεί στο παρελθόν του Κανονισμού 1/2003 και σε συμπλήρωση της ρύθμισης του αρθρ. 16 του Κανονισμού 1/2003 για τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων της Επιτροπής έναντι των εθνικών Δικαστηρίων και των ΕΑΑ, η οδηγία προβλέπει ότι οι τελεσίδικες αποφάσεις εθνικών αρχών

151. «Εδώ η αρχή της αναλογικότητας διαδραματίζει ρόλο “φίλτρου” από το οποίο περνούν μόνο όσες κοινοποιήσεις δεν θίγουν τη δημόσια επιβολή κανόνων, εξασφαλίζεται έτσι ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας των συμφερόντων εναγόντων εναγομένων παράλληλα δεν αγνοείται η ανάγκη αποφυγής υπερβολικά αόριστων αιτημάτων και χρονοβόρων διαδικασιών». Αυγητίδης ΔΕΕ, 2015, 680.

ανταγωνισμού που διαπιστώνουν παράβαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, δημιουργούν αμάχητο τεκμήριο για την παράβαση αυτή (αρθρ. 9 παρ.1), ενώ οι αντίστοιχες αποφάσεις αλλοδαπών εθνικών αρχών ανταγωνισμού μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αποδεικτικά στοιχεία παράλληλα με άλλα που προσκομίζονται από τους διαδίκους.

Για τα ζητήματα παραγραφής των εν λόγω αγωγών, προβλέπεται στο αρθρ. 10 παρ. 3 **ότι αυτή είναι τουλάχιστον 5ετής ενώ αυτή δεν αρχίζει να τρέχει πριν την παύση της παράβασης και πριν ο αιτών λάβει γνώση της παράβασης, της πρόκλησης ζημίας και της ταυτότητας του παραβάτη** (αρθρ. 10 παρ. 2). Τέλος ορίζεται ότι στις περιπτώσεις που αρχή ανταγωνισμού έχει λάβει μέτρα διερεύνησης η διαδικασία διαπίστωσης παράβασης τα εθνικά κράτη πρέπει να προβλέψουν διατάξεις περί αναστολής ή διακοπής των εν λόγω παραγραφών που πάντως δεν θα είναι μακρύτερη της παρέλευσης έτους από την τελεσιδικία της απόφασης για περάτωση της διαδικασίας.

Στο αρθρ. 11 προβλέπεται ότι : ***Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι επιχειρήσεις οι οποίες παραβίασαν το δίκαιο ανταγωνισμού με από κοινού συμπεριφορά ευθύνονται εις ολόκληρον για τη ζημία που προκλήθηκε από την παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού ούτως ώστε καθεμία από αυτές τις επιχειρήσεις να οφείλει πλήρη αποζημίωση για τη ζημία και ο ζημιωθείς διάδικος να έχει δικαίωμα να απαιτήσει πλήρη αποζημίωση από οποιαδήποτε από αυτές έως ότου αποζημιωθεί πλήρως***», με πρόβλεψη ωστόσο για τις παραβάτες μικρομεσαίες επιχειρήσεις που ευθύνονται μόνο έναντι των δικών τους άμεσων και έμμεσων αγοραστών υπό τις προϋποθέσεις ότι : α) το μερίδιό της στη σχετική αγορά ήταν κατώτερο του 5 % ανά πάσα στιγμή κατά τη διάρκεια της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού και β) η εφαρμογή των συνήθων κανόνων περί ευθύνης από κοινού και εις ολόκληρον θα έθετε σε μη αναστρέψιμο κίνδυνο την οικονομική της βιωσιμότητα και θα οδηγούσε σε απώλεια όλης της αξίας των περιουσιακών της στοιχείων, πάντοτε βέβαια υπό τον όρο ότι δεν ήταν η επιχείρηση που ηγήθηκε της παράβασης ή εξανάγκασε άλλες επιχειρήσεις να συμμετέχουν σ' αυτή και ότι δεν έχει προβεί στο παρελθόν σε άλλη παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Για τις επιχειρήσεις που καλύπτονται από ασυλία συνεπεία ένταξής τους σε πρόγραμμα επιείκειας προβλέπεται ευθύνη τους μόνο έναντι των άμεσων και έμμεσων αγοραστών ή προμηθευτών τους κατά δεν των λοιπών ζημιωθέντων μόνο αν δεν μπορεί να ληφθεί πλήρης αποζημίωση από τους άλλους παραβάτες (αρθρ. 11 παρ.4). Στις παρ. 5 και 6 του αρθρ 11 προβλέπεται ότι όσον αφορά το αναγωγικό δικαίωμα μεταξύ των συνυποχρέων σε αποζημίωση θα προβλέπεται περιορισμός της αντίστοιχης υποχρέωσης για εκείνον στον οποίο

χορηγήθηκε ασυλία στο πλαίσιο προγράμματος επεικούς μεταχείρισης, στο ύψος της ζημίας που εκείνος προκάλεσε στους άμεσους ή έμμεσους αγοραστές ή προμηθευτές του, ενώ σε περίπτωση που η παραβίαση προκάλεσε ζημία σε άλλους ζημιωθέντες πέραν των άμεσων και έμμεσων αγοραστών των παραβατριών επιχειρήσεων το ύψος της συνεισφοράς της απαλλαγείας επιχείρησης καθορίζεται σε συνάρτηση με τη σχετική της ευθύνη για την εν λόγω ζημία.

Η οδηγία 2014/104/ΕΕ ενόψει του ρυθμιστικού της αντικειμένου περιλαμβάνει διατάξεις που επενεργούν στο ουσιαστικό και δικονομικό δίκαιο των κρατών μελών αφήνοντας έτσι αναγκαστικά και για λόγους αποτελεσματικότητας και εφαρμογής της ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας στα κράτη μέλη να ρυθμίσουν ορισμένα ζητήματα στα οποία εμφανίζεται απόκλιση στα διάφορα εθνικά δίκαια. Έτσι λοιπόν στη παρούσα οδηγία αφήνεται τελείως αρρύθμιστο το ζήτημα των συλλογικών αγωγών αποζημίωσης που καταλείπεται στη να ρυθμιστεί από τα κράτη μέλη παρά την παραδοχή τόσο υπό το πρίσμα της Πράσινης όσο και της Λευκής Βίβλου ως προς την χρησιμότητά τους στην αποτελεσματική εφαρμογή της ενωσιακής αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας.

Αρρύθμιστο επί της ουσίας επίσης παραμένει και το δυσκολότερο ίσως θέμα που ανακύπτει ενόψει των αποζημιωτικών αγωγών., το ζήτημα της ποσοτικοποίησης της ζημίας. Όπως εξαγγέλλεται και στο προοίμιο της Οδηγίας στις σκ 45 και 46 : *Η ποσοτικοποίηση της ζημίας λόγω παράβασης σε υποθέσεις δικαίου του ανταγωνισμού απαιτεί γενικά την εξέταση πληθώρας πραγματικών περιστατικών και μπορεί να απαιτεί την εφαρμογή περίπλοκων οικονομικών μοντέλων. Αυτό είναι συχνά εξαιρετικά δαπανηρό και προκαλεί προβλήματα στους ενάγοντες όσον αφορά την απόκτηση των απαιτούμενων στοιχείων προς τεκμηρίωση των ισχυρισμών τους. Η ποσοτικοποίηση της ζημίας λόγω παράβασης σε υποθέσεις δικαίου του ανταγωνισμού μπορεί έτσι να αποτελέσει αφ' εαυτής σημαντικό κώλυμα, εμποδίζοντας την άσκηση αποτελεσματικών αγωγών αποζημίωσης*». Ελλείπει ενωσιακής νομοθεσίας καταλείπεται στα κράτη μέλη να θεσπίσουν τους κανόνες που αφορούν την ποσοτικοποίηση της ζημίας συμπεριλαμβανομένων των κανόνων για το βάρος και το μέτρο της απόδειξης (αρθρ. 17 παρ. 1) υπό την τήρηση των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (προοίμιο σκ 46) με την πρόσθετη πρόβλεψη ότι σε περιπτώσεις που μετά διαπίστωση της επέλευσης ζημίας η ακριβής ποσοτικοποίηση της είναι πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η εκτίμηση του ύψους της ζημίας αφήνεται στην διακριτική ευχέρεια του εθνικού Δικαστήρια δημιουργώντας έτσι ελάφρυνση του μέτρου αποδείξεως που απαιτείται στις συγκεκριμένες περιπτώσεις ώστε να αρκεί απλή πιθανολόγηση και με ταυτόχρονη δυνατότητα των εθνικών Δικαστηρίων να ζητήσουν από τις εθνικές αρχές

ανταγωνισμού τη συνδρομή τους στο έργο αυτό. Περαιτέρω στην παράγραφο 2 του αρθρ. 17 προβαίνει στη ρύθμιση μαχητού τεκμηρίου αιτιώδους συνάφειας ότι οι παραβιάσεις από σύμπραξη προκαλούν ζημία. Τέλος η οδηγία αναγνωρίζοντας την χρησιμότητα των εναλλακτικών μεθόδων επίλυσης διαφορών αναγνωρίζει ότι οι αποφάσεις συναινετικής επίλυσης των εν λόγω διαφορών θα λαμβάνονται υπόψη για το ύψος του καθορισμού της αποζημίωσης που οφείλουν να καταβάλουν οι παραβάτες μειούμενου αντίστοιχα του δικαιώματος αποζημίωσης του ενάγοντος κατά το μερίδιο συμμετοχής του παραβάτη συμμετέχοντα σε συναινετικό διακανονισμό.

3. Η έννοια του ζημιωθέντος, ο προσδιορισμός του κύκλου των ζημιωθέντων προσώπων

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη σε θεωρία και νομολογία¹⁵² αξίωση αποζημίωσης από αδικοπραξία έχει μόνο εκείνος που ζημιώθηκε άμεσα από την πράξη (άμεσα ζημιωθείς). Αντιθέτως ο τρίτος που ζημιώθηκε έμμεσα από την αδικοπραξία, εκείνος δηλαδή που υπέστη αντανakλαστικά δυσμενείς συνέπειες στην περιουσία του λόγω της προσβολής εννόμου αγαθού άλλου προσώπου (έμμεσα ζημιωθείς), δεν έχει κατ' αρχήν αξίωση αποζημίωσης, παρά μόνο στις εξαιρετικές περιπτώσεις που προβλέπονται από το νόμο ή στην περίπτωση που η συμπεριφορά του αδικοπρακτούντος αυτοτελώς θεωρούμενη συνιστά ως προς αυτόν είτε αδικοπραξία είτε αυτοτελή λόγο υποχρέωσης προς αποζημίωση¹⁵³. Τόσο η θεωρία, όσο και η νομολογία εκκινούν από τη σκέψη ότι αν ο ζημιωθείς επιβαρυνόταν και με την αποκατάσταση των δυσμενών αντανakλαστικών επιπτώσεων της αδικοπραξίας στην περιουσιακή κατάσταση τρίτων, θα αντιμετώπιζε ένα δυσβάστακτο βάρος, αφού θα ήταν υποχρεωμένος να αποζημιώσει αόριστο αριθμό προσώπων, γεγονός που θα είχε ως αποτέλεσμα την παράλυση κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας¹⁵⁴. Η διάκριση ωστόσο μεταξύ του αμέσως και του εμμέσως ζημιωθέντος δεν είναι πάντοτε ευχερής. Σύμφωνα με τη θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου επισημαίνεται ότι δικαιούχος της αποζημίωσης είναι ο φορέας του δικαιώματος ή του εννόμου αγαθού που προσβλήθηκε άμεσα από την αδικοπραξία, όπως επίσης και αυτός που προσβλήθηκε άμεσα στα προστατευόμενα συμφέροντά του. Για τη διάκριση επομένως μεταξύ του αμέσως και του εμμέσως ζημιωθέντος ερευνάται με βάση τη

152. ΑΠ 461/1991 ΕλλΔνη 1992,79· ΟΛΑΠ 18/2004 ΔΕΕ 2004, 927· ΑΠ 1268/2006 ΕλλΔνη 2006, 1410· ΑΠ 925/2007 ΝοΒ 2009, 517· ΕφΑθ 8281/2005 ΕλλΔνη 2007,517.

153. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό μέρος, 2007, 608.

154 . Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο 2012,597.

θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου εάν το έννομο αγαθό που προσβλήθηκε- και κατ' επέκταση ο φορέας του- εμπίπτουν στο προστατευτικό πεδίο του ιδρυτικού της ευθύνης κανόνα. Εάν δεν εμπίπτουν, τότε δεν θεμελιώνεται ευθύνη προς αποζημίωση διότι για τον συγκεκριμένο φορέα εννόμου αγαθού δεν υπάρχει παρανομία, λείπει δηλαδή μια από τις προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης. Συνεπώς με το πνεύμα της θεωρίας του σκοπού του δικαίου φαίνεται η προσέγγιση του κριτηρίου της αμεσότητας των ενδιαφερομένων στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού υπό το πρίσμα της εξασφάλισης της πλήρους αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού και κατά συνέπεια του κύκλου προσώπων που αφορά η εν λόγω νομοθεσία¹⁵⁵.

Στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού η συμβολή των υποθέσεων *Courage* και *Manfendi*¹⁵⁶ ήταν ιδιαίτερα σημαντική για τον προσδιορισμό του κύκλου των νομιμοποιούμενων προσώπων να αξιώσουν αποζημίωση από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Υπό το πρίσμα των παραδοχών των αποφάσεων αυτών, παγιώθηκε η αντίληψη ότι στην Ευρωπαϊκή αντιμονοπωλιακή νομοθεσία κάθε πρόσωπο φυσικό ή νομικό που υφίσταται ζημία συνεπεία παράβασης των διατάξεων της αντιμονοπωλιακής ενωσιακής νομοθεσίας δικαιούται να αξιώσει αποκατάσταση της ζημίας του αυτής, συνεπεία της επιδίωξης της αποτελεσματικότητας της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας αλλά και του πρόσθετου στόχου στο οποίο αποβλέπει αυτή, την επιδίωξη της ευημερίας του καταναλωτή. Πρόσφατα με την ψήφιση σε Ευρωπαϊκό επίπεδο της οδηγίας 2014/104/ΕΕ η οποία επίκειται να ενσωματωθεί στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών έως το τέλος του 2016 σύμφωνα με το αρθρ. 3 αυτής θεσπίζεται ρητά η υποχρέωση κάθε κράτους μέλους να εξασφαλίσει ότι οιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που έχει υποστεί ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού μπορεί να αξιώσει και να επιτύχει πλήρη αποζημίωση για την εν λόγω ζημία, αναγνωριζόμενου του δικαιώματος αποζημίωσης και για τους έμμεσους αγοραστές των παραβατών (αρθρ. 14).

Ειδικότερα ως προς τον κύκλο των νομιμοποιούμενων προσώπων εύλογο είναι ότι κατ' αρχήν δικαιούχοι αποζημίωσης μπορεί να είναι οι άμεσοι αγοραστές των παραβατών δηλαδή τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που απέκτησαν απευθείας από τον παραβάτη προϊόντα ή υπηρεσίες που αποτέλεσαν αντικείμενο παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού όπως πχ. αγοραστές ή προμηθευτές των εν λόγω επιχειρήσεων.

¹⁵⁵. Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 48.

¹⁵⁶. ΔΕΕ Απόφ. 20.9.2001 C-453/99 *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, Συλλ. 2001, I 6297, σκ: « 24,26,29 » · ΔΕΕ Αποφ. 13.7.2006 συνεκδ. υποθ. C-295/04 έως C-298/04, *Manfredi/Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA*, Συλλ. Νομολ. 2006 I- 06619, σκ: « 56-64 ».

3.1 Αξιώσεις μεταξύ των μετεχόντων στην παράνομη σύμπραξη

Ως προς το δικαίωμα των μετεχόντων στην παράνομη σύμπραξη να αξιώσουν καταβολή αποζημίωσης, το ΔΕΕ στην υπόθεση Courage (σκ26,31) εκκινώντας από την αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού αποδοκίμασε έναν *a priori* αποκλεισμό των μετεχόντων στην απαγορευμένη σύμπραξη ως δικαιούχων αποζημίωσης. Ωστόσο εξάρτησε την αναγνώριση τέτοιας δυνατότητας σε αυτούς από την «**αρχή της μη σημαντικής ευθύνης τους στην στρέβλωση του ανταγωνισμού**» σε συνδυασμό με την εξέταση από τα εθνικά Δικαστήρια που καλούνται να διακριβώσουν το μέτρο της ευθύνης τους στην απαγορευμένη σύμπραξη, την διαπραγματευτική τους δύναμη λαμβανομένου υπόψη του νομικού και οικονομικού πλαισίου που κινούνται οι συμβαλλόμενοι, την δυνατότητα αποτροπής ή περιορισμού της ζημίας τους και της ειδικότερης συμπεριφοράς τους¹⁵⁷.

3.2 Αξιώσεις προσώπων της επόμενης ή των περαιτέρω βαθμίδων στη σχετική αγορά.

Από τις επιταγές της αρχής της εξασφάλισης της πλήρους αποτελεσματικότητας της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας συνάγεται το επιχείρημα ότι ένας στενός προσδιορισμός των δικαιούχων αποζημίωσης δεν συνάδει με τους φορείς του προστατευτέου εννόμου αγαθού που θέλει να προστατέψει η αντιμονοπωλιακή νομοθεσία. Το ΔΕΕ στις αποφάσεις του δεν προβαίνει σε διακρίσεις μεταξύ αμέσως και έμμεσως ζημιωθέντων, αφενός μεν γιατί μία τέτοια διάκριση είναι δυσχερής στο πεδίο σχέσεων που αναπτύσσονται στο πεδίο του ελεύθερου ανταγωνισμού, καθώς η έννοια του άμεσου ή έμμεσου αγοραστή είναι έννοια σχετική, αφετέρου δε, διότι μία τέτοια διάκριση δεν φαίνεται να είναι συνεπής με την ενωσιακή αρχή της εξασφάλισης της πλήρους αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου και της κατά πάγια νομολογιακή και πλέον νομοθετική αποτύπωση αρχής της γενικής νομιμοποίησης κάθε υποκειμένου προς αποκατάσταση της επελθούσας σε αυτό ζημίας. Παρότι η αναγνώριση αξιώσεων αποζημίωσης για τους ζημιωθέντες στην επόμενη βαθμίδα της αγοράς δεν μπορεί να αμφισβητηθεί δεν συμβαίνει το ίδιο και για τις περαιτέρω και τις ενδιάμεσες βαθμίδες της αγοράς. Το σχετικό ζήτημα δύναται να απαντηθεί μόνο σε συσχετισμό με το είδος

157. Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 43.

και την έκταση της ζημίας που εμφανίζεται στην κάθε βαθμίδα της αγοράς και μπορεί να γίνει απαιτητή¹⁵⁸.

Λόγω του γεγονότος ότι οι διαδικασίες διανομής προϊόντων ή υπηρεσιών σήμερα διαρθρώνονται μέσω πολύπλοκων διαδικασιών που απλώνονται σε περισσότερες αλυσίδες διανομής προϊόντων μέχρι αυτά να φτάσουν στο τελικό τους αποδέκτη που συνήθως είναι ο καταναλωτής δικαιούχοι των εν λόγω αξιώσεων είναι και τα πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στις επόμενες ή περαιτέρω βαθμίδες της σχετικής αγοράς, υπό τον όρο αποτροπής αδικαιολόγητου πλουτισμού των δικαιούχων, με ταυτόχρονο συνυπολογισμό των ήδη καταβληθεισών αποζημιώσεων προς αποφυγή καταδίκη σε πολλαπλή αποζημίωση των παραβατών.

3.3 Αξιώσεις λοιπών ανταγωνιστών

Συνεπεία των στόχων και των σκοπών που έχει η αντιμονοπωλιακή νομοθεσία και σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρ. 101 παρ. 1 σε συνδυασμό με την θεμελιωτική ευθύνης διάταξη ΑΚ 914 ο κύκλος των νομιμοποιούμενων προσώπων να ασκήσουν αποζημιωτικές αγωγές θα μπορούσε να συνοψισθεί στους ανταγωνιστές της επιχείρησης **οι οποίοι αντικειμενικώς προσβάλλονται στην οικονομική τους ελευθερία εξαιτίας απαγορευμένης σύμπραξης, νομιμοποιούμενοι προς άσκηση των εν λόγω αξιώσεων θεωρούνται και οι ανταγωνιστές των παραβατών ακόμα και δυνητικοί** υπό την έννοια ότι η αντιανταγωνιστική συμπεριφορά μπορεί να περιορίζει τις δυνατότητες δραστηριοποίησής τους στην εν λόγω αγορά. Κατά επιχειρήσεων που καταχρώνται την δεσπόζουσα θέση, είναι δυνατή η έγερση αξιώσεων από ανταγωνιστές αυτών μάλιστα κατά την υπ' αριθμό 2/1989 Απόφαση του ΑΠ έχει κριθεί ότι : **«Από τις διατάξεις του άρθρου 2 του ν. 703/1977 σε συνδυασμό με το άρθρο 29 του ίδιου νόμου, με το οποίο καθορίζονται ποινικές κυρώσεις σε βάρος εκείνων που κατά παράβαση του άρθρου 2 καταχρώνται τη δεσπόζουσα στην αγορά θέση τους ή της επιχείρησής που εκπροσωπούν, προκύπτει, ότι σε περίπτωση παραβιάσεως του άρθρου αυτού από εκπρόσωπο επιχείρησής που έχει δεσπόζουσα στην αγορά θέση μπορεί να γεννηθεί δικαίωμα αποζημιώσεως σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 914 ΑΚ υπέρ εκείνου που υπέστη ζημία συνεπεία αδικαιολογήτου αρνήσεως πωλήσεως»¹⁵⁹.**

Όσον αφορά τους καταναλωτές ως νομιμοποιούμενους φορείς της αξίωσης, αυτοί στο μέτρο που είναι σε θέση να αποδείξουν ότι η ζημία τους επήλθε αιτιωδώς

158. Τζάκας, ΔΕΕ 2006, 49.

159. ΟΛΑΠ 2/1989, ΕΕμπΔ 1989,657, ΤΝΠ Ισοκράτης.

συνεπεία της παράβασης ή είναι αποδέκτες των προϊόντων ή υπηρεσιών που αποτέλεσαν αντικείμενο της παράβασης μπορούν να αξιώσουν αποζημίωση λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας ως αμέσως ζημιωθέντες, έμμεσοι αγοραστές. Στην έννοια του καταναλωτή εμπίπτει κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα¹⁶⁰. Επομένως οι καταναλωτές φυσικά πρόσωπα πρωτίστως νομιμοποιούνται σε άσκηση των εν λόγω ατομικών αγωγών αποζημίωσης (stand alone claims) χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη έκδοση απόφασης Αρχής Ανταγωνισμού περί συνδρομής παράβασης των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Περαιτέρω όπως επίσης τονίσθηκε τόσο στην Πράσινη, όσο και στην Λευκή βίβλο το δικαίωμα αγωγών αποζημίωσης μπορεί να ασκείται υπό τη μορφή Συλλογικών Αγωγών των οποίων ο ρόλος έχει εξαρεί στα δύο αυτά έγγραφα της Επιτροπής, ως του ενδίκου βοηθήματος που είναι ικανό να ενισχύσει την άσκηση των αγωγών αυτών από τους καταναλωτές που συνήθως υφίστανται μικρής έκτασης ζημίες επωμιζόμενοι τεράστιο βάρος κατά την αποδεικτική διαδικασία που λειτουργεί αποτρεπτικά στην έγερση τέτοιου είδους αξιώσεων από αυτούς¹⁶¹. Ως μορφές συλλογικής έννομης προστασίας προτάθηκαν στη Λευκή βίβλο από την Επιτροπή είτε α) **αγωγές μέσω εκπροσώπων**, οι οποίες ασκούνται από **νομιμοποιούμενους φορείς**, όπως ενώσεις καταναλωτών, κρατικούς φορείς ή εμπορικούς συλλόγους, για λογαριασμό θυμάτων που είναι ήδη γνωστά ή που σε μάλλον περιορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να καταστούν γνωστά στο μέλλον. Οι φορείς αυτοί είτε (i) έχουν προσδιοριστεί επίσημα εκ των προτέρων είτε (ii) καθορίζονται *ad hoc* από ένα κράτος μέλος για μια συγκεκριμένη παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, με σκοπό να ασκήσουν αγωγή για λογαριασμό ορισμένων ή όλων των μελών τους, είτε β) **κατ' επιλογή συλλογικές αγωγές**, στις οποίες τα θύματα **αποφασίζουν ρητά** να συνδυάσουν τις ατομικές τους αξιώσεις για αποζημίωση βλαβών που υπέστησαν με μια μόνο αγωγή (opt in system)¹⁶². Οι οικονομικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις του εν λόγω ενδίκου βοηθήματος έχει

160. Ειδικότερα το αρθρ 1 παρ. 4 του Ν. 2251/1994 ορίζει : «*Με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων του παρόντος νόμου νοούνται: α) Καταναλωτής, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα για τα οποία προορίζονται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά και τα οποία κάνουν χρήση των προϊόντων ή των υπηρεσιών αυτών, εφόσον αποτελούν τον τελικό αποδέκτη τους. Καταναλωτής είναι και: αα) κάθε αποδέκτης διαφημιστικού μηνύματος, ββ) κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εγγυάται υπέρ καταναλωτή, εφόσον δεν ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του. β) Προμηθευτής, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο, κατά την άσκηση της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του, προμηθεύει προϊόντα ή παρέχει υπηρεσίες στον καταναλωτή. Προμηθευτής νοείται και ο διαφημιζόμενος.*»

161. Παπαδέλλη, ΔΕΕ 2010, 664· Αυγητίδης ΔΕΕ 2015,685· Αθανασίου σε Τζουγανάτος 2013 1342·Λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ COM(2008) 165 τελικό, 4.

162. Λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ COM(2008) 165 τελικό, σημείο 2.1, 5.

αφεθεί στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών ελλείψει νομοθετικής ρύθμισης του ενωσιακού δικαίου με μοναδικό κείμενο κατευθυντηρίων, την εκδοθείσα Ανακοίνωση «Προς ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για τα μέσα συλλογικής προστασίας»¹⁶³ και τη Σύσταση σχετικά «με τις κοινές αρχές εφαρμοστέες στους μηχανισμούς συλλογικών αγωγών παράλειψης και αποζημίωσης στα κράτη μέλη όσον αφορά παραβιάσεις αναγνωριζομένων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων»¹⁶⁴. Στην χώρα μας με το άρθρ. 10 παρ. 15 και 16 του Νόμου 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή προβλέπεται η δυνατότητα στις πιστοποιούμενες ενώσεις καταναλωτών ως δικαιούχοι να ασκούν τις ατομικές αξιώσεις των μελών τους καθώς επίσης και η δυνατότητα να ασκούν συλλογική αγωγή για τα συμφέροντα των καταναλωτών.

4. Οι έμμεσοι αγοραστές η ένσταση μετακύλισης της ζημίας

Όπως διατυπώθηκε και ανωτέρω «**κάθε υποκείμενο δικαίου**» που υπέστη ζημία εξαιτίας παραβίασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας πρέπει να δικαιούται να ασκήσει αγωγή για αποζημίωση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Κατά συνέπεια η αρχή αυτή ισχύει και για τους έμμεσους αγοραστές. Ως έμμεσοι αγοραστές εννοούνται κατά το άρθρ. 2 περ. 24 της Οδηγίας 2014/104 ΕΕ, «*κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που απέκτησε όχι απευθείας από έναν παραβάτη, αλλά από τον άμεσο αγοραστή ή από τον επόμενο αγοραστή, προϊόντα ή υπηρεσίες που αποτέλεσαν αντικείμενο παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού, ή προϊόντα ή υπηρεσίες που περιέχουν τέτοια αγαθά ή υπηρεσίες ή προέκυψαν από τέτοια αγαθά ή υπηρεσίες*», δηλαδή **αγοραστές που δεν είχαν άμεση δοσοληψία με το δράστη της παράβασης, αλλά οι οποίοι υπέστησαν σοβαρή ζημία λόγω της μετακύλισης σε αυτούς παράνομης επιπλέον επιβάρυνσης μέσω της αλυσίδας διανομής**. Το οικονομικό φαινόμενο της μετακύλισης της ζημίας, σχετίζεται με το νομικό ζήτημα της ένστασης μετακύλισης και της ενεργητικής νομιμοποίησης του έμμεσου αγοραστή, καθώς δυσχεραίνει σημαντικά τον τρόπο υπολογισμού της ζημίας. Συγκεκριμένα ενώ ο υπολογισμός της ζημίας αναφέρεται στο συνολικό ποσό της ζημίας που έχει υποστεί μία συγκεκριμένη ομάδα ατόμων, το ζήτημα της

¹⁶³. COM (2013) 401 τελ.

¹⁶⁴. 2013/396/EE Commission Recommendation of 11 June 2013 on common principles for injunctive and compensatory collective redress mechanisms in the Member States concerning violations of rights granted under Union Law, *ΕΕ L 201 της 26.7.2013*, σ. 60 έως 65.

μετακύλισης αφορά στον καταμερισμό της ζημίας μεταξύ περισσότερων ζημιωθέντων και αφορά αποκλειστικά ζημία από υπερτίμηση προϊόντων όσο αυτά προωθούνται κατά την αλυσίδα διανομής, καθώς οποιαδήποτε άλλη ζημία δεν μπορεί να μετακυλιστεί¹⁶⁵.

Το πρόβλημα της μετακύλισης της ζημίας παρατηρείται ως εξής : είναι γεγονός ότι η παραγωγή των αγαθών περιλαμβάνει συνήθως πολλά επίπεδα μέχρι το τελικό προϊόν να φτάσει στον καταναλωτή και η ζημία που προκαλείται από την αντι- ανταγωνιστική συμπεριφορά ακολουθούμενης παγίας εμπορικής πρακτικής, συνήθως μετακυλιέται στην επόμενη βαθμίδα της αλυσίδας παραγωγής. Αποτέλεσμα μίας παράνομης σύμπραξης, μπορεί να είναι μια αύξηση του κόστους, η οποία συνεπάγεται την αύξηση της τιμής των προϊόντων των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων με περαιτέρω συνέπεια να αυξάνεται το κόστος για τα επόμενα επίπεδα, αφού πλέον οι τιμές θα είναι υψηλότερες. Προκειμένου δε, να αποσοβήσει τη ζημία του κάθε επίπεδο που έπεται, αυξάνει την τιμή του δικού του προϊόντος, μετακυλίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μέρος έστω της ζημίας που επήλθε σ' αυτό, στο επόμενο επίπεδο παραγωγής. Επειδή δε, κάθε επίπεδο παραγωγής μπορεί συνήθως να μετακυλίσει μέρος μόνο της ζημίας, αναγκαίο επακόλουθο είναι αυτή να μοιράζεται τελικά σε όλα τα επίπεδα¹⁶⁶. Καταναλωτές ή επιχειρήσεις στους οποίους έχει με αυτόν τον τρόπο μετακυλισθεί η θετική ζημία, υφίστανται ζημία που προκλήθηκε από την παράβαση του ενωσιακού ή εθνικού δικαίου ανταγωνισμού. **Καίτοι, ο παραβάτης οφείλει να καταβάλει αποζημίωση γι' αυτή τη ζημία, ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα δυσχερές για τους καταναλωτές ή τις επιχειρήσεις που δεν πραγματοποίησαν καμία απευθείας αγορά από τον παραβάτη να αποδείξουν την έκταση της συγκεκριμένης ζημίας τους** κατά την αναγκαιότητα ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ παράνομης πράξης και ζημίας. Περαιτέρω, η οδηγία 2014/104/ΕΕ ορίζει στο αρθρ. 12 παρ. 1 αυτής ότι ο αποκαταστατικός χαρακτήρας της αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού δεν σημαίνει ότι η χορήγηση αποζημίωσης πρέπει να υπερβαίνει τη ζημία που υπέστη το θύμα. Απότοκο της γενικής αυτής αρχής αποτελεί η υποχρέωση των κρατών μελών θέσπισης κανόνα που να προβλέπει ότι για κάθε στάδιο διανομής ενός προϊόντος ή μίας υπηρεσίας η αποζημίωση δεν μπορεί να υπερβαίνει τη ζημία που προκλήθηκε στο στάδιο αυτό. Ο ζημιωθείς επομένως μπορεί να αξιώσει μόνο τη ζημία που προκλήθηκε από την επιπλέον επιβάρυνση στο στάδιο που αυτός δραστηριοποιείται και όχι την ζημία που αυτός μετέφερε μέσω ενδεχομένως αύξησης της τιμής στον επόμενο κρίκο της αλυσίδας (αρθρ 12 παρ. 5 οδηγίας).

¹⁶⁵. Μπουχάγιαρ, 2008, 65.

¹⁶⁶. Μπουχάγιαρ, 2008, 74.

Ειδικότερα οι εναγόμενοι – ζημιώσαντες σε αποζημιωτική αγωγή μπορούν να προβάλουν αμυντικά (as a shield) την ένσταση μετακύλισης της ζημίας από τον ενάγοντα (passing on defense)¹⁶⁷, φέροντας το βάρος της απόδειξης του ισχυρισμού αυτού και καλούμενοι να αποδείξουν ότι το καταβληθέν υπερτίμημα μετακυλίθηκε από τον ενάγοντα αγοραστή στους τελικούς καταναλωτές, έτσι ώστε να ελλείπει οποιαδήποτε ζημία στην περιουσία των ενδιάμεσων βαθμίδων της αλυσίδας διανομής. Η αναγνώριση ωστόσο του δικαιώματος αυτού, αν και δικαιοπολιτικά ορθή, μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιεική αποτελέσματα, αφού η επιτυχής προβολή της ένστασης μετακύλισης θα μεταθέτει στην τελευταία βαθμίδα της αλυσίδας διανομής που είναι οι αποδέκτες των αυξημένων τιμών και κατά κανόνα είναι οι καταναλωτές το βάρος απόδειξης του ύψους του καταβληθέντος υπερτιμήματος, καλούμενοι να ανακατασκευάσουν κατά την αποδεικτική διαδικασία όχι μόνο την αλυσίδα παραγωγής, αλλά και την τιμολογιακή πολιτική των ενδιάμεσων εμπόρων προκειμένου να αποδείξουν την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ του αρχικά ζημιογόνου γεγονότος και της ζημίας που τελικά οι ίδιοι υπέστησαν. Προκειμένου να αμβλυνθεί η ασυμμετρία και το αποδεικτικό βάρος των ζημιωθέντων εναγόντων προβλέπεται και η παράλληλη επιθετική χρήση του ισχυρισμού της μετακύλισης (as a sword) από τους ενάγοντες οι οποίοι θα μπορούν να βασιστούν σε ένα μαχητό τεκμήριο σύμφωνα με το οποίο το υπερτίμημα συνεπεία καρτελικής σύμπραξης μετακυλίθηκε εξ' ολοκλήρου σε αυτούς. Κατά το άρθρ. 14 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ για τη διευκόλυνση των εναγόντων το μαχητό τεκμήριο της μετακύλισης του υπερτιμήματος θα ισχύει γι' αυτούς, εφόσον είναι σε θέση να αποδείξουν «α) ο εναγόμενος έχει τελέσει παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού, β) η παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή επιπλέον επιβάρυνσης στον άμεσο αγοραστή του εναγομένου και γ) ο έμμεσος αγοραστής αγόρασε τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που αποτέλεσαν αντικείμενο της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού ή αγόρασε αγαθά ή υπηρεσίες τα οποία είτε προήλθαν από τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που αποτέλεσαν αντικείμενο της παράβασης είτε περιείχαν τα εν λόγω αγαθά ή υπηρεσίες». Αυτό το μαχητό τεκμήριο εφαρμόζεται εκτός αν η παραβάτρια επιχείρηση μπορεί να αποδείξει με αξιόπιστο τρόπο ώστε να ικανοποιηθεί το δικαστήριο, ότι η πραγματική απώλεια δεν μετακυλίθηκε ή δεν μετακυλίθηκε εξ ολοκλήρου στον έμμεσο αγοραστή. Για να αποφευχθεί ωστόσο, το ενδεχόμενο αγωγών από ενάγοντες σε διαφορετική βαθμίδα της αλυσίδας διανομής ενός προϊόντος που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πολλαπλή ευθύνη ή έλλειψη ευθύνης του παραβάτη, τα εθνικά Δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις

167. Παπαδέλλη, ΔΕΕ 2010, 667.

αγωγές που έχουν ασκηθεί από ενάγοντες σε διαφορετική βαθμίδα, τις αποφάσεις που έχουν εκδοθεί και κάθε σχετική πληροφορία (αρθρ. 15).

Είναι επίσης σκόπιμο να καθοριστεί υπό ποιες προϋποθέσεις ο έμμεσος αγοραστής πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει παράσχει αυτή την *prima facie* απόδειξη. Όσον αφορά την ποσοτικοποίηση της μετακύλισης, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να έχουν την εξουσία να εκτιμούν ποιο μερίδιο της επιπλέον επιβάρυνσης έχει μετακυλισθεί στο επίπεδο των έμμεσων αγοραστών στις διαφορές που εκκρεμούν ενώπιόν τους.

5. Ζημία το αντικείμενο της αποζημίωσης

Εξαιρετικής σημασίας για τις αποζημιωτικές αγωγές λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας αποδεικνύεται το ζήτημα του καθορισμού της αποζημίωσης. Το τι ακριβώς δικαιούται να λάβει το θύμα της παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού, που αποτελεί και το πραγματικό αντικείμενο της αποζημιωτικής αγωγής, απασχόλησε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που στην Πράσινη Βίβλο έθεσε προς δημόσια διαβούλευση τις προτάσεις της σχετικά με την έκταση των ζημιών και τον τρόπο υπολογισμού του ύψους τους. Πιο συγκεκριμένα, **η Επιτροπή πρότεινε τον καθορισμό της αποζημίωσης είτε βάσει της ζημίας που υπέστη ο ενάγων, είτε βάσει του παράνομου κέρδους που αποκόμισε ο παραβάτης,**¹⁶⁸ ενώ ταυτόχρονα έθεσε προς συζήτηση, ειδικά για τα οριζόντια καρτέλ, τη δυνατότητα επιδίκασης παραδειγματικής αποζημίωσης είτε αυτοδικαίως, είτε κατά τη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου. Ακολουθώντας, στην Πράσινη Βίβλο παρατίθεται προβληματισμός ως προς την ημερομηνία από την οποία οφείλονται τόκοι και ειδικότερα ερωτάται εάν η ημερομηνία έναρξης της οφειλής τοποθετείται στο χρόνο που έγινε η παράβαση ή στο χρόνο που επήλθε η ζημία. Παράλληλα ερευνάται η μέθοδος υπολογισμού της αποζημίωσης και η σημασία ακριβούς καθορισμού της έκτασης της ζημίας. **Προτάθηκε δε ο χωρισμός της δίκης σε δύο μέρη- ένα πρώτο το οποίο να αφορά την ευθύνη του παραβάτη και ένα δεύτερο για το ύψος της αποζημίωσης που πρέπει να επιδικαστεί- με στόχο την απλούστευση της επίλυσης της διαφοράς**¹⁶⁹.

Στη Λευκή Βίβλο η Επιτροπή λαμβάνει θέση σχετικά με την έκταση της αποζημίωσης επιβεβαιώνοντας την τοποθέτηση του Δικαστηρίου δύο χρόνια

¹⁶⁸ . Πράσινη βίβλος για τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, Βρυξέλλες 19.12.2005 COM (2005) 672 τελικό, παρ. 2.3, 7.

¹⁶⁹. Τρούλη, Η Πράσινη Βίβλος για τις Αγωγές Αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, 944,945.

νωρίτερα στη απόφαση Manfredi ότι τα θύματα πρέπει να λαμβάνουν τουλάχιστον πλήρη αποζημίωση για την πραγματική αξία της ζημίας που υπέστησαν και συνεπώς το δικαίωμά τους εκτείνεται όχι μόνο στην αποκατάσταση της θετικής ζημίας αλλά και του διαφυγόντος κέρδους, καθώς και στην καταβολή τόκων¹⁷⁰. Η Επιτροπή στη Λευκή Βίβλο επιλέγει την πρώτη από τις εναλλακτικές λύσεις που είχαν προταθεί στην Πράσινη Βίβλο αναφορικά με τον καθορισμό της αποζημίωσης, **ήτοι τον καθορισμό με βάση τη ζημία που υπέστη ο ενάγων**. Η επιλογή αυτή άλλωστε είναι συνεπής και προς τις ευρωπαϊκές νομικές παραδόσεις, οι οποίες αποζημιώνουν με βάση την ζημία που υπέστη το θύμα.

Η εν λόγω μέθοδος υπολογισμού της ζημίας προσιδιάζει στην θεωρία της διαφοράς που χρησιμοποιείται και κατά το ελληνικό δίκαιο για τον υπολογισμό της αποζημίωσης στις αδικοπρακτικές ενοχές, δηλαδή της διαφοράς που προκύπτει μεταξύ της πραγματικής κατάστασης που υφίσταται (με την παραβατική συμπεριφορά) και εκείνης που θα είχε διαμορφωθεί χωρίς το ζημιογόνο γεγονός να είχε λάβει χώρα (υποθετικό γεγονός)¹⁷¹. Ωστόσο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην γνωμοδότηση της ευρωπαϊκής Κεντρικής και οικονομικής επιτροπής που εξεδόθη το 2013¹⁷² με θέμα την πρόταση της επιτροπής και την Ανακοίνωση της Επιτροπής για την ποσοτικοποίηση της ζημίας σε αγωγές αποζημίωσης που στηρίζονται σε παράβαση των άρθρων 101 ή 102 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης : **«Το θύμα της παραβίασης της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού που απαιτεί αποζημίωση για τις ζημίες μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπο με πολλά εμπόδια που προκύπτουν από την ύπαρξη διαφορετικών εθνικών κανόνων και διαδικασιών ποσοτικοποίησης των ζημιών... Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής δεν πρέπει να παρεμποδίζεται από δυσανάλογα εμπόδια που προστίθενται στην εγγενή δυσκολία ποσοτικοποίησης της ζημίας σε υποθέσεις ανταγωνισμού: είναι πράγματι αδύνατο να προσδιοριστεί με ακρίβεια το πώς θα είχαν εξελιχθεί οι συνθήκες και η συμπεριφορά των φορέων της αγοράς εάν δεν είχε διαπραχθεί η παράβαση. Εξετάζεται μόνο ένα πιθανό σενάριο¹⁷³»**

170 . Απόφαση Manfredi σκ 95.

171. Μπουχάγιαρ, 2009, 51

172. Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης» [COM(2013) 404 final — 2013/0185 (COD)] και «Ανακοίνωση της Επιτροπής για την ποσοτικοποίηση της ζημίας σε αγωγές αποζημίωσης που στηρίζονται σε παράβαση των άρθρων 101 ή 102 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» [C(2013) 3440] (2014/C 67/16).

173. Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής INT/706-707 Παραβίαση διατάξεων δικαίου ανταγωνισμού: αγωγές αποζημίωσης / ποσοτικοποίηση της ζημίας Βρυξέλλες, 16 Οκτωβρίου, σημείο 5.2, 5.3.

Οι αστικές αγωγές αποζημίωσης εκδικάζονται γενικά από τα εθνικά δικαστήρια¹⁷⁴. Στο μέτρο που δεν υπάρχουν κανόνες της ΕΕ που διέπουν το θέμα αυτό, εναπόκειται στο νομικό σύστημα κάθε κράτους μέλους να ορίσει λεπτομερείς κανόνες για την άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης που εγγυάται η νομοθεσία της ΕΕ. Ωστόσο, οι κανόνες αυτοί δεν πρέπει να καθιστούν υπερβολικά δυσχερή ή πρακτικά αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμονται σε πρόσωπα βάσει της νομοθεσίας της ΕΕ (αρχή της αποτελεσματικότητας) και δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης για παραβιάσεις παρόμοιων δικαιωμάτων σύμφωνα με διατάξεις εσωτερικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας).

Στο πλαίσιο αυτό η Οδηγία 2014/104/ΕΕ στο αρθρ. 17 υπό τον τίτλο ποσοτικοποίηση της ζημίας αναφέρει στην παράγραφο 1 ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέπουν στα εθνικά τους δίκαια διατάξεις που επιτρέπουν στα Δικαστήρια αφής στιγμής διαπιστώσουν ότι ο ενάγων υπέστη ζημία, αλλά η εκτίμησή της είναι πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερές αυτά να μπορούν να εκτιμήσουν αυτή, χωρίς να απαιτείται πλήρης απόδειξή της. Επίσης θεσπίζει στην παράγραφο 2 του άρθρου αυτού μαχητό τεκμήριο υπέρ της ζημίας που υπέστησαν θύματα παραβιάσεων καρτελικής σύμπραξης, ενώ αναγνωρίζοντας το δύσκολο εγχείρημα το οποίο καλούνται να φέρουν εις πέρας τα εθνικά δικαστήρια κατά τον υπολογισμό της αποζημίωσης των θυμάτων ορίζει ότι πρέπει να προβλέπονται διατάξεις στα εθνικά δίκαια που να επιτρέπουν στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού να συνδράμουν τα δικαστήρια στο έργο του υπολογισμού της ζημίας. Παράλληλα η επιτροπή το 2013 εξέδωσε τον Πρακτικό Οδηγό σχετικά με την ποσοτικοποίηση της βλάβης που στηρίζονται σε παράβαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ¹⁷⁵ το οποίο συνοδεύει την Ανακοίνωση της Επιτροπής για την ποσοτικοποίηση της ζημίας σε αγωγές αποζημίωσης που στηρίζονται σε παράβαση των άρθρων 101 ή 102 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁷⁶. Πρόκειται για δύο μη νομικά

174. Η διεθνής δικαιοδοσία του εθνικού δικαστηρίου διέπεται συνήθως από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ΕΕ L 12 της 16.1.2001, σ. 1. Ο κανονισμός αυτός αντικαταστάθηκε πρόσφατα από τον κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 1215/2012, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ΕΕ L 351 της 20.12.2012, σ. 1, του οποίου οι περισσότερες διατάξεις θα αρχίσουν να ισχύουν από τις 10 Ιανουαρίου 2015. Το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο σε κάθε μεμονωμένη υπόθεση συνήθως καθορίζεται από κανονισμούς της ΕΕ, και ιδίως από το άρθρο 6 του κανονισμού 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές, ΕΕ L 199 της 31.7.2007, σ. 40. Οι εφαρμοστέοι δικονομικοί κανόνες θα είναι συνήθως εκείνοι που ισχύουν στη χώρα του δικαστηρίου που εκδικάζει την υπόθεση (*lex fori*). Οι αγωγές αποζημίωσης μπορούν επίσης να κριθούν από διαιτητικά δικαστήρια και από δικαστήρια κρατών μη μελών της ΕΕ.

175. http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/quantification_guide_el.pdf.

176. (2013/C 167/07).

δεσμευτικά κείμενα όπως αναφέρουν και τα ίδια ρητά στο περιεχόμενό τους, ως στόχο έχουν να παράσχουν στα κράτη μέλη χρήσιμα πορίσματα σχετικά με τα ήδη ζημίας που συνήθως προκαλούνται από αντιαγωνιστικές πρακτικές και παρέχει πληροφορίες για τις μεθόδους και τεχνικές που προσφέρονται για την ποσοτικοποίηση αυτής. Ο οδηγός αυτός προτείνει διάφορες μεθόδους υπολογισμού της ζημίας για παραβάσεις που οδηγούν σε υψηλότερες τιμές, και διαφορετικές παραβάσεις που οδηγούν σε αποκλεισμό από την αγορά. Ενώ οι χρησιμοποιούμενες μέθοδοι αναφέρονται ιδίως στην χρήση συγκριτικών στοιχείων περιόδων και αγορών.¹⁷⁷

177. Για αναλυτική προσέγγιση των σχετικών μεθόδων υπολογισμού βλ. *Αθανασίου* σε Τζουγανάτο Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2013, 1313 επ. και πρακτικό οδηγό για ποσοτικοποίηση της βλάβης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ενωσιακή νομοθεσία του ελεύθερου ανταγωνισμού έχει υποστεί τεράστιες αναμορφώσεις στο πέρασμα των χρόνων στα πλαίσια της τάσης εκσυγχρονισμού των πολιτικών στόχων της ευρωπαϊκής πολιτικής σε επίπεδο ανταγωνισμού και των διαδικασιών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Από το σύστημα των συγκεντρωτικών αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής επιτροπής με τον εκτελεστικό κανονισμό 17/62, στο πέρασμα ενός συστήματος αποκεντρωμένης εφαρμογής του από κοινού από την Επιτροπή, τις Εθνικές Αρχές Ανταγωνισμού και τα Εθνικά Δικαστήρια με τον Κανονισμό 1/2003 τα μέσα δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας συνιστούν το απαραίτητο οπλοστάσιο για την εξασφάλιση μίας ενοποιημένης ανταγωνιστικής αγοράς που θα αποβλέπει στην όσο το δυνατόν δικαιότερη κατανομή πόρων και στην ευημερία των καταναλωτών. Η πλήρης υπανάπτυξη των μέσων ιδιωτικής επιβολής οδήγησε στη δραστηριοποίηση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης ενός πιο στέρεου πλαισίου άσκησης των αποζημιωτικών αγωγών ιδιωτών. Η ψήφιση της Οδηγία 2014/104/ΕΕ για τις αγωγές αποζημίωσης ιδιωτών ήρθε να καλύψει ένα κενό αρκετών ετών σχετικά με τα διάφορα πρακτικά ζητήματα που είχαν ήδη ανακύψει από την νομολογία των Δικαστηρίων και προ αυτής αποτελούσαν απλές εξαγγελίες που δέχονταν αποσπασματική αξιολόγηση στα πλαίσια εξέτασης προδικαστικών ερωτημάτων που ετίθεντο στο ΔΕΕ για θέματα αποζημιωτικών αγωγών. Η εν λόγω οδηγία έρχεται να καλύψει πραγματικά κενά που διαπιστώθηκαν κατά την εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας έχοντας αρκετή πείρα από την νομολογιακή πρακτική ως προς την διάσταση και την σημαντικότητα των ζητημάτων που αναφύονται κατά την εκδίκαση των εν λόγω αγωγών, ρυθμίζοντας το σημαντικότερο έως σήμερα πρόβλημα που αποτελούσε τροχοπέδη στην αποτελεσματική άσκηση των ενωσιακών δικαιωμάτων που απορρέουν από την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία για τους ιδιώτες, την πρόσβαση στις αποδείξεις και της θέσπισης κατάλληλων μηχανισμών κατανομής του βάρους της απόδειξης και της διάρθρωσης της αποδεικτικής διαδικασίας ώστε να εξαλείφεται η ασυμμετρία πληροφόρησης που παρατηρείται μεταξύ παραβατών και θυμάτων. Ωστόσο όσο ώριμες και αν φαίνονται οι ρυθμίσεις στο επίπεδο της αποδεικτικής διαδικασίας, τόσο διστακτικές φαίνονται οι υιοθετούμενες νομοθετικές πρωτοβουλίες για το δεύτερο μεγάλο ζήτημα που ανακύπτει κατά την άσκηση των εν λόγω αγωγών, το ζήτημα του προσδιορισμού της ζημίας των θυμάτων και της λήψης πλήρους αποζημίωσης ως στόχου αποτρεπτικού των παραβατικών συμπεριφορών, και της αντίστοιχης καθιέρωσης των

αποδεδειγμένα αποτελεσματικών συλλογικών μορφών άσκησης ένδικης προστασίας. Απομένει να παρατηρηθεί πως θα αξιολογηθεί η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ από τα κράτη μέλη έως το τέλος του τρέχοντος έτους σε συνδυασμό με τις Ανακοινώσεις της Επιτροπής και τον πρακτικό Οδηγό για την ποσοτικοποίηση της βλάβης των ιδιωτών από παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αυγερινός Ι., Εισαγωγή στο δίκαιο ανταγωνισμού της Ε.Ε, 2011

Γαρδούνης Μ., Η έννοια της ζημίας στο Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού 21^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ελλήνων Εμπορικόλογων, 2001 349 επ.

Γεωργιάδης Απ., Ενοχικό Δίκαιο Γενικό μέρος, 2007

Ηλιόπουλος Κ., Η εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου του Ελεύθερου ανταγωνισμού στην Ελλάδα (1981-2005), 2006

Κόκκορης Ι./Λιανός Ι. Η μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και του Ελληνικού Δικαίου Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2008

Κορνηλάκης Π., Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι, 2012²

Κοτσίρης Λ., Δίκαιο Ανταγωνισμού, Αθέμιτου και Ελεύθερου, 2000³,

Ο ίδιος, Δίκαιο Ανταγωνισμού (Αθέμιτου – Ελεύθερου Αθέμιτες εμπορικές πρακτικές), (2015)⁷

Ο ίδιος, Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο Ι, Εισαγωγή στην κοινοτική έννομη τάξη, θεμελιώδεις ελευθερίες, δίκαιο ανταγωνισμού, δίκαιο βιομηχανικής ιδιοκτησίας και πνευματικής ιδιοκτησίας, 2003

Λιάσκος Ε., Το Νέο Σύστημα Εφαρμογής του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού, Ο κανονισμός 1/2003/ΕΚ, 2008,

Μικρουλέα Αλ., Επικουρικότητα το παράδειγμα του ανταγωνισμού, 16^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού δικαίου Βόλος 3-5 Νοεμβρίου 2006, Κοινοτικό Δίκαιο & Εμπορικό Δίκαιο, 2007

Μπουχάγιαρ Α., Αστική Ευθύνη για παραβάσεις του Κοινοτικού Δικαίου του ανταγωνισμού, 2009

Σκανδάμης Ν., Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Θεσμοί και έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ι, 1997³

Στάγκος Π./Σαχπεκίδου Ε., Δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2000

Τζουγανάτος Δ., Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2013

Φαραντούρης Ν., Κρατικές Παρεμβάσεις και Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Η ανταγωνιστική δραστηριότητα και η προστασία της 21^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου Θεσσαλονίκη 14,15 & 16 Οκτωβρίου 2011, 120 επ.

Χριστιανός Β., Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2010

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Elhermann C.D , The modernization of EC antitrust policy : a legal cultural revolution, Common Market Law Review, (2000)³⁷

Komninos A., New prospects for private enforcement of EC Competition Law: Courage v. Crehan and the community right to damages, CML Rev. 2002

Komninos A. , “Effect of Commission Decisions on Private Antitrust Litigation : Setting Story Straight, (2007), 44, Common Market Law Review 2387, 1393

Paulis, “ Coherent Application of EC Competition Law in a system of parallel competences, σε συλλογικό έργο **Ehleemann/Athanasiu**, European Competition Law annual 2000 : The Modernization of EU Competition Law, 491-422.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου Λ., Ο ρόλος των αγωγών αποζημίωσης στην καταπολέμηση των αντιανταγωνιστικών πρακτικών, ΔΕΕ 2008, 394-399

Αυγητίδης Δ., Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού, Η οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό τη πρίσμα προστασίας καταναλωτών, ΔΕΕ 2015

Ηλιόπουλος Κ., *Η πολιτική ανταγωνισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊών Πολιτεία (2007)*³

Κακούρης Κ., Η σχέση της κοινοτικής νομικής τάξης με τις νομικές τάξεις των κρατών μελών, ΕΕΕυρΔ 2-3, 1986,

Καλαφάτης/Τζάκας Δ-Π., Το ελληνικό Πρόγραμμα Επιείκειας υπό το πρίσμα της προσφάτως θεσπισθείσας κοινοτικής ανακοίνωσης και της αμερικανικής πρακτικής, ΔΕΕ 2007, 165 επ.

Κατρούγκαλος Γ., Η σχέση Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου, ΝοΒ 2000, 1089-1100

Κατσωτάκης Μ., Το αντικείμενο του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού υπό το πρίσμα της πολιτικής ανταγωνισμού της Επιτροπής και της Νομολογίας των κοινοτικών Δικαστηρίων, ΕΕμπΔ 2010, 285-309

Κινινή Εφ., ΔΕΕ 2004, ενίσχυση των ερευνητικών εξουσιών της Επιτροπής με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθμ. 1/2003 και τα δικαιώματα υπεράσπισης των επιχειρήσεων, 736

Η ίδια., Ζητήματα από την αλλαγή του συστήματος στο κοινοτικό δίκαιο ανταγωνισμού για τα εθνικά δικαστήρια, ΕΕμπΔ 2005, 219-253

Κουτσούκης Δ., Οι ιδιωτικού δικαίου έννομες συνέπειες της παράβασης των άρθρ. 85 και 86 ΣυνθΕΟΚ, ΕυΒ 1991, 323-350

Λιάσκος Ε., Ο κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού των άρθρων 81 και 82 : Η μεγάλη πρόκληση για τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού και τα εθνικά δικαστήρια, ΧρΙΔ 2004, 588 επ.

Μαρίνος Μ-Θ. ΔΕΚ Απόφαση C-453/1999 *Courage Ltd κατά Bernard Crehan*, ΔΕΕ 2002, 183-189

Ο ίδιος, Ο Καν. 1/2003 για την εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού (άρθρα 81, 82 ΕΚ) και η ασφάλεια δικαίου για τις επιχειρήσεις, ΔιΜΕΕ 2006

Μαστρομανώλης Μ., Μέσα αποκατάστασης στρεβλώσεων του ανταγωνισμού από παραβιάσεις των αρθρ. 81 και 82 στα πλαίσια παράλληλων διαδικασιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕμπ2007, 767-785

Παπαδέλλη Α., ΔΕΕ 2010, Αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ. Από τη Λευκή Βίβλο στην ανεπίσημη Πρόταση Οδηγίας, 662-672

Παπαδοπούλου Λ., Η «δημιουργική αυτοκαταστροφή» του Συντάγματος ή πώς το Σύνταγμα υποδέχεται το κοινοτικό φαινόμενο, Ένωση Νέων Επιστημόνων Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΕΝΕΕΣ) Ένωση Νέων Επιστημόνων Ευρωπαϊκών Σπουδών, 2002

Σουφλερός Η., Ο κανονισμός 1/2003 και η βάσει αυτού αποκεντρωμένη εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ- Επιπτώσεις στο Ελληνικό Δίκαιο Ανταγωνισμού, ΝοΒ 2009, 257-277

Ο ίδιος, Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της νομοθεσίας ανταγωνισμού και η σχέση της με την Κανονισμό (ΕΚ) 1/2003 (εκτελεστικό κανονισμό των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ) και άλλα σχετικά με την εφαρμογή ενωσιακά κείμενα. ΝοΒ 2015, 921-952

Τζάκας Δ-Π., Αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παράβασης του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού υπό το φως της νομολογίας Courage.Crehan, ΔΕΕ 2006, 42-53

Ο ίδιος, Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Απόφαση της 13^{ης} Ιουλίου 2006, συνεκδικαζόμενες Vincenzo Manfredi (C-297/2004) κατά Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA, Antonio Cannito (C-296/04) κατά Fondiaria Sai Spa και Nicolo Tricarico (C-297/04), Pasqualina Murgolo (C-298-04) κατά Assitalia SpA, ΕΕμπ 2006, 1080-1100.

Τρούλη Εμ., Η Πράσινη Βίβλος για τις Αγωγές Αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, ΕυΠ 2007, 929-956.

Η ίδια, Digesta 2010, Η Λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, 17.

Φαραντούρης Ν., Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη και το «τέλος» του ανόθευτου ανταγωνισμού, ΝοΒ 2008, 1773.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΕΕ Αποφ. 5.2.1963 C-26-1962 <i>Van Gend en Loos κατά Nederlandse Administratie der Belastingen</i> , Συλλ 1963 00003	σελ 14 υποσ. 25 , σελ 15 υποσ. 27,28
ΔΕΕ Αποφ. 15.7.1964 C-6 /1964. <i>Flaminio Costa κατά Ente Nazionale per l'Energia Elettrica</i> , Συλλ. 1197, 1198 <i>Ελληνική ειδική έκδοση 1954-1964 01191</i>	<i>σελ 13 υποσ 22,</i> <i>σελ 15 υποσ 27,28</i>
ΔΕΕ Αποφ. 13.2.1999 C-14/68 <i>Walt Wilhelm και λοιποί κατά Bundeskartellamt</i> , Ελληνική ειδική έκδοση 1969-1971 00001	σελ 21 υποσ 35
ΔΕΕ Αποφ.17.12.1970 C-11/70 <i>Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel</i> , Ελληνική ειδική έκδοση 1969-1971 00581	σελ 13 υποσ 22 σελ 15 υποσ 28
ΔΕΕ Αποφ.9.3.1978 C-106/77 <i>Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Simmenthal</i> , Ελληνική ειδική έκδοση 1978 00239	σελ 13 υποσ 22 σελ 15 υποσ 28 σελ 33 υποσ 74 σελ 39 υποσ 84
ΔΕΕ Αποφ. 16.11.1977 C-13/77 <i>INNO κατά ATAB (SA G.B.-INNO-B.M. κατά Association des détaillants en tabac (ATAB)</i> , Ελληνική ειδική έκδοση 1977 00653	σελ 16 υποσ 29
ΔΕΕ Αποφ.10.7.1980 συνεκδ. υποθ. C- 253/78 και 1-3/79 <i>Proc. De la Rep. κατά Guerlain</i> , Ελληνική ειδική έκδοση 1980:II 00527	σελ 22 υποσ 42
ΔΕΕ Αποφ. 10.7.1980 C- 37/79, <i>Anne Marty SA κατά Este Lauder SA</i> , Ελληνική ειδική έκδοση 1980:II 00601	Σελ 14 υποσ 26 Σελ 18 υποσ 80 Σελ 57 υποσ 123
ΔΕΕ Αποφ.22.9.1988 C- 267/86 <i>van Eyscke κατά ASPA</i> , Συλλ. 1988, 4769	Σελ 16 υποσ 29
ΔΕΕ Αποφ.26.2.1991, C-120/88, <i>Επιτροπή κατά Ιταλίας</i> , Συλλ. 1991, 1-621	Σελ 39 υποσ 85

ΔΕΕ Αποφ. 28.2.1991 C- 234/1989 <i>Στέργιος Δηλιμίτης κατά Henninger Brau AG</i> , Συλλ. 1991 I-00935, σκ 45 -47.	Σελ 14 υποσ 26 Σελ 31 υποσ 69 Σελ 33 υποσ 73
ΔΕΕ Αποφ. 26.2.1991 C-119/89, <i>Επιτροπή κατά Ισπανίας</i> , Συλλ. 1991, I-641,	Σελ 39 υποσ 85
ΔΕΕ Αποφ. 26.2.1991 C-119/89, <i>Επιτροπή κατά Ισπανίας</i> , Συλλ. 1991, I-641,	Σελ 39 υποσ 85
ΔΕΕ Αποφ.19.6.1990 C-213/89, <i>Factortame</i> , Συλλογή 1990	Σελ 33 υποσ 74 Σελ 39 υποσ 84
ΔΕΕ Αποφ. 19.11.1991 συνεκδ. υποθ. C-6/90 και 9/90, <i>Francovich και Bonifaci</i> , Συλλογή 1990,	Σελ 39 υποσ 84 Σελ 43 υποσ 95
ΔΕΕ Αποφ. 17.11.1993 C- 185/91 <i>Bundesanstalt für den Güterfernverkehr κατά Gebrüder Reiff GmbH & Co. KG</i> , Συλλ. 1993, I 5847	Σελ 16 υποσ 29
ΔΕΕ Αποφ. 17.11.1993 C- 245/91, <i>Ohra</i> , Συλλ. 1993, I 5851	Σελ 16 υποσ 29
ΔΕΕ Αποφ.14.12.1995 συνεκδ. υποθ. C- 430/93 - C 431/93 <i>Van Schijndel κατά Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten</i> , Συλλ. 1995 I-04705	Σελ 13 υποσ 22, 23
ΔΕΕ Αποφ. 1.6.1999 C- 126/97 <i>Eco Swiss China Time Ltd. κατά Benetton International NV</i> , Συλλ. 1999 I-03055σκ	Σελ 13 υποσ 21 Σελ 38 υποσ 80
ΔΕΕ Απόφ. 14.12.2000, C-344/1998 <i>Masterfoods Ltd κατά HB Ice Cream Ltd</i> Συλλ. 2000 I-11369	Σελ 13 υποσ 22 Σελ 33 υποσ 73 Σελ 42 υποσ 91 Σελ 57 υποσ 123
ΔΕΕ Αποφ. 20.9.2001 C- ΔΕΚ C-453/99 - <i>Courage Ltd κατά Bernard Crehan</i> , Συλλ. 2001 I-06297, σκ : «1 έως 16»·	Σελ 5 υποσ 12 Σελ 43 υποσ 94,95 Σελ 44 υποσ 96,97,99 Σελ 45 υποσ 99,100 Σελ 75 υποσ 156
ΔΕΕ Αποφ.19.2.2002 C- 35/99, <i>Arduino</i> , Συλλ. 2002 I 1529	Σελ 16 υποσ 29
ΔΕΕ Αποφ. 19.2.2002 C- 309/99 <i>Wouters και λοιποί κατά Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten</i> , Συλλ. 2002, I 1577	Σελ 16 υποσ 29
ΔΕΕ Αποφ. 9.9.2003 C-198/01 <i>CIF Consorzio Industrie Fiammiferi (CIF) κατά Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato</i> , Συλλ. 2003 I-08055	Σελ 16 υποσ 30
ΔΕΕ Αποφ. 13.7.2006 συνεκδ. υποθ. C-295/04 έως C-298/04, <i>Manfredi/Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA</i> , Συλλ. Νομολ. 2006 I-	Σελ 57 υποσ 123 Σελ 75 υποσ 156

06619, σκ: « 56-64	
ΔΕΕ Αποφ.2.6.2007 συνεκδ. υποθ. C-222 έως 225/2005, <i>J. van der Weerd και λοιπών κατά Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit</i> , Συλλ 2007 I-04233	Σελ 18 υποσ 33
ΔΕΕ Αποφ.4.3.2009 C-445/06 - <i>Danske Slagterier κατά Bundesrepublik Deutschland</i> Συλλ. 2009 I-02119	Σελ 18 υποσ 33
ΔΕΕ Αποφ. 14.6.2011, C-360/09 <i>Pfleiderer AG κατά Bundeskartellamt</i> , Συλλ 2011 I-05161.	Σελ 47 υποσ 13
ΔΕΕ Αποφ. 6.6.2013 ,C-536/11, <i>Bundeswettbewerbsbehörde κατά Donau Chemie</i> Συλλ. 2013 -00000	Σελ 49 υποσ 106
ΔΕΕ Αποφ.6.11.2012, C-199/11, <i>Europese Gemeenschap κατά Otis NV</i> , Συλλ. 2012 -00000,	Σελ 50 υποσ 109, 110
ΔΕΕ Αποφ.5.6.2014, C-557/12, <i>Kone AG και λοιποί κατά ÖBB-Infrastruktur AG</i>	Σελ 50 υποσ 11;
ΔΕΕ Αποφ. 23.4.2015, C-227/14 <i>P LG Display Co. Ltd και λοιποί κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής</i>	Σελ 51 υποσ 112 Σελ 52 υποσ 114
ΔΕΕ Απόφ. 20.1.2016, C-428/14 <i>DHL Express (Italy) Srl και λοιποί κατά Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato</i> ECLI: ECLI:EU:C:2016:27	Σελ 53 υποσ 116
ΠΕΚ Αποφ. 12.12.1991 T-39/90 SEP κατά Επιτροπής, Συλλ 1991 II, 1497	Σελ 35 υποσ 77
ΠΕΕ Αποφ. 18.9.1996 T-353/94 <i>Postbank NV κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων</i> , Συλλογή 1996 II-921	Σελ 31 υποσ 69
ΔΕΕ Αποφ.7.11.1995 C- 145/83 <i>Adams κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων</i> Συλλ. 1985 -03539	Σελ 31 υποσ 69

Ελληνική

- ΟΛΑΠ 2/1989, ΤΝΠ Ισοκράτης
 - ΟΛΑΠ 18/2004 ΔΕΕ 2004, 927
 - ΑΠ 461/1991 ΕλλΔνη 1992,79
 - ΑΠ 1268/2006 ΕλλΔνη 2006, 1410
 - ΑΠ 925/2007 ΝοΒ 2009. 517
 - ΑΠ 1286/2011 ΝΟΜΟΣ
 - ΑΠ 1522/2013, ΤΝΠ Ισοκράτη
-
- ΕφΑΘ 6042/2002, ΤΝΠ Ισοκράτης
 - ΕφΑΘ 8281/2005 ΕλλΔνη 2007,517
 - ΕφΑΘ 2093/2006, ΝΟΜΟΣ
 - ΕφΑΘ 5605/2012, ΤΝΠ, Ισοκράτης.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

<http://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/eu-case-law.html>

<http://curia.europa.eu/>

http://ec.europa.eu/competition/antitrust/overview_en.html

<http://www.epant.gr/main.php?Lang=gr>

http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/comparative_report_clean_en.pdf

